

Encyklika Fratelli tutti

Svätého Otca Františka

o bratstve a sociálnom priateľstve

1. „Fratelli tutti“,¹ všetci bratia, zvykol písať svätý František z Assisi, keď sa obracal na všetkých bratov a sestry a predkladal im formu života s chuťou evanjelia. Spomedzi jeho rád by som chcel zdôrazniť jednu, v ktorej pozýva k láske presahujúcej geografické i priestorové hranice. Za blahoslaveného vyhlasuje toho, kto miluje a váži si druhého „rovnako, keď je od neho vzdialený, ako keby bol pri ňom“.² Týmto niekoľkými a jednoduchými slovami vysvetlil podstatu otvoreného priateľstva, ktoré umožňuje spoznať, vážiť si a milovať každého človeka bez ohľadu na jeho fyzickú blízkosť, bez ohľadu na to, na ktorom mieste sveta sa narodil alebo kde býva.

2. Tento svätec bratskej lásky, jednoduchosti a radosti, ktorý ma inšpiroval na napísanie encykliky Laudato sí, ma znovu motivuje venovať novú encykliku bratstvu a sociálnemu priateľstvu. Vskutku, svätý František, ktorý sa cítil bratom slnka, mora i vetra, vedel byť ešte viac spojený s tými, ktorí boli takisto ľuďmi ako on. Všade rozsieval pokoj a kráčal po boku chudobných, opustených, chorých, skartovaných, zasnávaných.

Bez hraníc

3. Z Františkovo života je známa udalosť, ktorá nám ukazuje jeho bezhraničnú lásku, schopnú prekračovať priepasti dané pôvodom, národnosťou, farbou pleti alebo náboženstvom. Ide o jeho návštevu sultána Malika-al-Kamila v Egypte. Táto návšteva ho pre chudobu, skromné finančné prostriedky, vzdialenosť i rozdielnosť jazyka, kultúry a náboženstva stála veľké úsilie. V danom historickom okamihu poznačenom krížovými výpravami táto cesta ešte väčšmi ukazovala veľkosť lásky, ktorú chcel žiť s túžbou, aby všetkých objal. Vernosť Pánovi zodpovedala jeho láske k bratom a sestrám. Na stretnutie so sultánom sa svätý František vybral bez toho, aby vedel o ťažkostiach a nebezpečenstvách. Išiel tam s rovnakým postojom, aký vyžadoval od svojich učeníkov – aby bez popierania vlastnej identity uprostred „saracénov a iných nevercov [...] nerozniecovali hádky a zvady, ale boli pre Božiu lásku podriadení každému ľudskému stvoreniu“.³ V danom kontexte to bola nezvyčajná žiadosť. Napíňa nás úžasom, ako pred osemdesiat rokmi František odporúčal vyhnúť sa každej forme agresie alebo hádky a žiť pokornú bratskú „podriadenosť“ aj vo vzťahu k tým, s ktorými sa nedelili o rovnakú vieru.

4. Neviedol rečnícke súboje vnucovaním doktrín, ale komunikoval Božiu lásku. Pochopil, že „Boh je láska; a kto ostáva v láske, ostáva v Bohu a Boh ostáva v ňom“ (1 Jn 4, 16). Týmto spôsobom sa stal pre všetkých otcom, ktorý uskutočnil sen o bratskom spoločenstve, pretože „len človek, ktorý sa rozhodne priblížiť k druhým ľuďom v pohybe, nie preto, aby ich vtiahol do svojho života, ale aby im pomohol byť viac samými sebou, sa skutočne stáva otcom“.⁴ Vo svete plnom strážnych veží a obranných múrov prežívali mestá krvavé vojny medzi mocnými rodinami, zatiaľ čo na zabudnutých perifériách rástli chudobné štvrte. Tam František prijal do svojho vnútra pravý pokoj, oslobodil sa od akejkoľvek túžby ovládať druhých, stal sa jedným z najmenších a usiloval sa žiť s nimi v harmónii. Františkovi patrí vďaka za motiváciu napísať tieto riadky.

5. Otázky spojené s bratstvom a sociálnym priateľstvom patrili vždy k tomu, čo mi robilo starosti. V posledných rokoch som sa o nich zmieňoval viackrát a na rozličných miestach. V tejto encyklike som chcel zozbierať mnohé z príhovorov na túto tému a vložiť ich do širšieho kontextu uvažovania. Ak bol pri zostavovaní Laudato sí prameňom mojej inšpirácie brat Bartolomej, pravoslávny patriarcha, ktorý s veľkým dôrazom predkladal myšlienku starostlivosti o stvorený svet, v tomto prípade som sa cítil osobitným spôsobom povzbudený veľkým imámom Ahmadom Al-Tayyebom, s

ktorým som sa stretol v Abú Zabí, aby sme pripomenuli, že Boh „stvoril všetky ľudské bytosti rovnocenné v právach, povinnostiach, dôstojnosti a povolal ich, aby žili spolu ako bratia“.5 Nebol to len obyčajný diplomatický akt, ale skôr premýšľanie završené v dialógu a spoločnom úsilí. Táto encyklika sústreďuje a rozvíja veľké témy vyjadrené v dokumente, ktorý sme spoločne podpísali. A tiež som do nej svojím jazykom vložil početné dokumenty a listy, ktoré som dostal od mnohých osôb a skupín z celého sveta.

6. Nasledujúce strany si nekladú za cieľ zhrnúť učenie o bratskej láske, ale pozastavujú sa pri univerzálnej dimenzii, pri jej otvorenosti voči všetkým. Túto sociálnu encykliku odovzdávam ako skromný príspevok na reflexiu v nádeji, že na súčasné úsilie eliminovať alebo ignorovať druhých sme schopní reagovať novým snom o bratstve a sociálnom priateľstve, ktoré sa neobmedzuje len na slová. A tak som encykliku napísal na základe svojho kresťanského presvedčenia, ktoré ma oduševňuje a živí. Snažil som sa to urobiť takým spôsobom, aby boli tieto úvahy otvorené dialógu so všetkými ľuďmi dobrej vôle.

7. Práve v čase, keď som písal encykliku, nečakaným spôsobom vypukla pandémia COVID-19, ktorá vyniesla na svetlo naše falošné istoty. Okrem rozličných odpovedí, ktorými reagovali jednotlivé krajiny, sa jasne ukázala neschopnosť konať spoločne. Hoci máme hyperprípojenie, došlo k roztriešteniu, ktoré skomplikovalo riešenie problémov týkajúcich sa všetkých. Ak si niekto myslí, že ide len o to, aby lepšie fungovalo to, čo sme robili, alebo že jediný odkaz spočíva v tom, že musíme zlepšiť jstevujúce systémy a pravidlá, tak sa mýli.

8. Veľmi si želám, aby sme v tomto čase, ktorý je nám daný na život, uznávajúc dôstojnosť každej ľudskej osoby, dokázali vo všetkých prebudiť celosvetovú túžbu po bratstve. Vo všetkých: „Hľa, nádherné tajomstvo na snívanie a premenu nášho života na krásne dobrodružstvo. Nik nemôže čeliť životu izolovane [...]. Potrebujeme spoločenstvo, ktoré nás podporí, ktoré nám pomôže a v ktorom si navzájom pomôžeme hľadiť dopredu. Aké je dôležité spoločne snívať! [...] Osamotení riskujeme, že uvidíme fatamorgány, v ktorých sa zdajú veci, čo v skutočnosti neexistujú; sny sa budujú spoločne.“6 Snívajme ako jediné ľudstvo, ako poctení, ktorí majú to isté ľudské telo, ako deti tej istej zeme, ktorá hostí nás všetkých, každého s bohatstvom jeho viery alebo jeho presvedčenia, každého s vlastným hlasom, všetkých bratov!

Prvá

kapitola

Tiene

uzavretého

sveta

9. Bez nároku, aby som robil vyčerpávajúcu analýzu alebo bral do úvahy všetky aspekty skutočnosti, ktorú prežívame, navrhujem venovať pozornosť iba niektorým tendenciám súčasného sveta, ktoré prekážajú rozvoju univerzálneho bratstva.

Sny, ktoré sa triešťa

10. Desaťročia sa zdalo, že svet sa poučil z toľkých vojen i pádov a pomaly smeruje k lepším formám integrácie. Tak sa napríklad rozvinul sen o zjednotenej Európe, schopnej uznať spoločné korene a tešiť sa z diverzity, ktorá v nej prebýva. Pripomeňme si „pevné presvedčenie otcov zakladateľov Európskej únie, ktorí túžili po budúcnosti opierajúcej sa o schopnosť spoločne pracovať na prekonávaní rozdielov a napomáhaní mieru i spoločenstva medzi všetkými národmi na kontinente“.7 Rovnako zosilnela túžba latinsko-americkej integrácie a v tomto smere sa začali podnikať niektoré kroky. V iných krajinách a oblastiach sa zaznamenali pokusy o zmierenie a zblíženie, ktoré priniesli ovocie, a aj ďalšie sa javia ako sľubné.

11. No dejiny poukazujú na určitú regresiu. Roznecujú sa staré konflikty, ktoré sa pokladali za prekonané, nanovo povstáva vyostrený, zúrivy a agresívny nacionalizmus. Myšlienka jednoty ľudu i národa presiaknutá rozličnými ideológiami vytvára v rôznych krajinách nové formy egoizmu a straty sociálneho zmyslu, maskované údajnou obranou národných záujmov. A to nám pripomína, že „každá generácia si musí osvojiť zápasy i víťazstvá predchádzajúcich generácií a doviest' ich k ešte vyšším métam. To je cesta. Dobro tak ako láska, spravodlivosť a solidarita sa nedosahuje raz a navždy; musia sa získavať každý deň. Nemožno sa uspokojiť s tým, čo sa dosiahlo v minulosti, zastaviť sa a užívať si, akoby sme si nevšimli, že mnohí naši bratia ešte trpia pre nespravodlivosť, ktorá je výzvou pre nás všetkých“.⁸

12. „Otvoriť sa svetu“ – to je výraz, ktorý si dnes osvojili ekonómovia i finančníci. Pripisuje sa výlučne otvorenosti zahraničným záujmom alebo slobode ekonomických mocností investovať vo všetkých krajinách bez záväzkov či komplikácií. Miestne konflikty a nezáujem o spoločné dobro zneužíva globálna ekonómia na zavedenie jediného kultúrneho modelu. Taká kultúra zjednocuje svet, ale rozdeľuje ľudí i národy, pretože „čoraz viac globalizovaná spoločnosť nás navzájom zblízuje, ale nečiní nás bratmi“.⁹ Sme viac než kedykoľvek predtým osamotení v odosobnenom svete, ktorý privileguje záujmy jednotlivcov a oslabuje komunitný rozmer existencie. Predovšetkým sa skôr zväčšujú trhy, kde ľudia zohrávajú úlohu konzumentov alebo divákov. Napredovanie globalizácie obyčajne uprednostňuje identitu silnejších, ktorí bránia seba samých, ale snažia sa oslabiť identitu slabších a chudobnejších oblastí, čím sa stávajú zraniteľnejšími a závislejšími. Takýmto spôsobom sa politika stáva čoraz krehkejšou vo vzťahu k nadnárodným ekonomickým silám aplikujúcim „divide et impera“.

Koniec historického vedomia

13. Z toho istého dôvodu sa podporuje aj strata dejinného zmyslu, ktorá vyvoláva ďalšie roztrieštenie. Cítiť kultúrne prenikanie istého druhu „dekonštruktivizmu“, na základe ktorého si ľudská sloboda nárokuje budovať všetko od nuly. Platnou zostáva len potreba konzumovať bez obmedzenia a zdôrazňovanie mnohých foriem bezmedzného individualizmu. Z tohto kontextu vychádzala rada, ktorú som dával mladým: „Ak vám niekto dá návrh a povie vám, aby ste ignorovali dejiny, aby ste odmietli skúsenosť starých, pohrdali všetkým, čo je minulosťou, a pozerali sa len na budúcnosť, ktorú vám ponúka, nie je to azda ľahký spôsob, ako vás zlákať robiť len to, čo vám povie? Tento človek potrebuje, aby ste boli prázdni a vykorenení, aby ste boli voči všetkému nedôverčiví, a mohli sa tak spoľahnúť len na jeho sľuby a podriaďiť sa jeho plánu. Takto fungujú ideológie rôzneho sfarbenia, ktoré ničia (alebo de-konstruujú) všetko, čo je odlišné, aby tak mohli vládnuť bez opozície. Na tento cieľ potrebujú mladých, ktorí pohrdajú dejinami, odmietajú ľudské a duchovné bohatstvo, ktoré sa odovzdávalo naprieč generáciami. Potrebujú mladých, ktorí ignorujú všetko, čo bolo pred nimi.“¹⁰

14. Sú to nové formy kultúrnej kolonizácie. Nezabudnime, že „národy, ktoré sa odcudzujú vlastnej tradícii a pre mániu napodobňovania, vnútené násilie, neospravedlniteľnú ľahostajnosť alebo apatiu tolerujú, že im vytrhnú dušu, strácajú spolu s duchovnou fyziognómiou aj morálnu konzistenciu a napokon aj politickú, ekonomickú a ideologickú nezávislosť“.¹¹ Účinným spôsobom na rozpustenie historického vedomia, kritického myslenia, úsilia o spravodlivosť a ciest integrácie je vyprázdnenie zmyslu alebo prekrútenie veľkých slov. Čo dnes znamenajú niektoré výrazy, ako demokracia, sloboda, spravodlivosť, jednota? Zmanipulovali a zdeformovali sa tak, aby sa mohli používať ako nástroje nadvlády, ako pojmy zbavené obsahu, ktoré môžu poslúžiť na ospravedlnenie akéhokoľvek konania.

Bez projektu pre všetkých

15. Najlepší spôsob na ovládanie a napredovanie bez limitov je rozširovať nedostatok nádeje a vyvolávať neustálu nedôveru, hoci zamaskovanú obranou niektorých hodnôt. Dnes sa v mnohých krajinách používa politický mechanizmus vyhrocovania, jatrenia a polarizovania. Rozličnými spôsobmi sa druhým odníma právo na existenciu a myslenie, a na tento účel sa používa stratégia výsmechu, podsúvania podozrení, zovretia. Časť pravdy iných a ich hodnoty sa neprijímajú, čím sa spoločnosť ochudobňuje a redukuje na svojvôľu silnejšieho. Takáto politika už nie je zdravou diskusiou o dlhodobých projektoch na rozvoj všetkých a na spoločné dobro, ale len prchavým receptom marketingu, ktorý nachádza najúčinnější zdroj v deštrukcii druhého. V tejto malichej hre odsúdenia sa debata manipuluje tak, aby boli ľudia ustavične v stave pochybností a konfrontácie.

16. Ako je možné zdvihnúť hlavu, aby sme spoznali blížneho alebo stáli po boku toho, kto padol na ceste, v tomto strete záujmov, stavajúcom nás jedného proti druhému, kde sa víťazstvo stáva synonymom ničenia? Projekt s veľkými cieľmi na rozvoj celého ľudstva dnes znie ako blúznenie. Zväčšujú sa rozdiely medzi nami a náročná i pomalá cesta k zjednotenému a spravodlivejšiemu svetu zažíva nový drastický ústup.

17. Starat' sa o svet, ktorý nás obklopuje a živí, znamená starat' sa o seba samých. Potrebujeme sa však navzájom zomknúť ako rodina, ktorá obýva spoločný dom. Toto úsilie nezaujíma ekonomické sily, ktoré potrebujú rýchle príjmy. Hlasy dvíhajúce sa na obranu životného prostredia sú často umlčané alebo zosmiešnené a pod pláštikom racionality sa zakrýva to, čo sú v skutočnosti individuálne záujmy. V tejto kultúre, ktorú produkujeme – prázdnej, zameranej na to, čo je okamžité, a bez spoločného plánu – „možno predvídať, že vyčerpanie niektorých zdrojov povedie k vytvoreniu scenára, ktorý roznieti nové vojny, zamaskované ušľachtilými nárokmi“.12

Svetový odpad

18. Zdá sa, akoby niektoré časti ľudstva bolo možné obetovať pre dobro vyvolených, ktorí majú byť hodní toho, aby žili bez obmedzení. V podstate „ľudia už nie sú vnímaní ako prvoradá hodnota, ktorú treba rešpektovať a chrániť, najmä ak sú slabí alebo hendikepovaní – v prípade, že ‚ich ešte netreba‘, ako pri nenarodených deťoch, alebo ‚ich už netreba‘, ako pri starých ľuďoch. Stali sme sa necitlivými ku každej forme plytvania, počnúc mrhaním potravinami, ktoré patrí k tým najžalostnejším“.13

19. Nedostatok detí zapríčiňujúci starnutie populácie i odkázanosť starých ľudí na bolestnú samotu implicitne vyjadruje, že všetko sa končí nami, že sa rátať len naše individuálne záujmy. Tak „sa predmetom vyhadzovania, skartovania nestáva iba jedlo alebo nadbytočné veci, ale často aj samotné ľudské bytosti“.14 Videli sme, čo sa stalo so starými ľuďmi na niektorých miestach sveta pre koronavírus. Nemuseli tak zomrieť. Niečo podobné sa však už stalo pre vlny horúčav či za iných okolností – [ľudia boli] kruto skartovaní. Neuvedomujeme si, že ak izolujeme starých ľudí a necháme ich na starosť iným bez primeraného a starostlivého sprevádzania rodiny, kaličí a ochudobňuje to samotnú rodinu. Navyše mladí tak napokon prichádzajú o potrebný kontakt so svojimi koreňmi a s múdrosťou, ktorú mladosť sama od seba nemôže dosiahnuť.

20. Táto skartácia sa prejavuje mnohými spôsobmi, ako napríklad v posadnutosti znižovať cenu práce bez toho, aby sme si uvedomovali vážne následky, pretože priamym dôsledkom nezamestnanosti, ktorú to vyvoláva, je rozširovanie hraníc chudoby.15 Skartovanie okrem toho nadobúda také ničomné formy, o ktorých sme si mysleli, že sú už prekonané, ako napríklad rasizmus, ktorý sa skrýva a stále znovu objavuje. Rozličné prejavy rasizmu nás opäť naplňujú hanbou, lebo ukazujú, že údajný pokrok spoločnosti nie je taký reálny, nie je daný raz a navždy.

21. Existujú ekonomické pravidlá, ktoré sú síce účinným východiskom na rast, ale nie zároveň na integrálny ľudský rozvoj.¹⁶ Zväčšilo sa bohatstvo, ale bez spravodlivosti, a preto sa deje aj to, že sa „rodia nové formy chudoby“.¹⁷ Keď sa hovorí, že moderný svet zredukoval chudobu, robí sa to meraním podľa kritérií iných období neporovnateľných so súčasnou realitou. Kedysi sa napríklad nepovažovalo za znak chudoby alebo dôvod na znepokojenie, ak človek nemal prístup k elektrickej energii. Chudoba sa analyzuje a chápe vždy v kontexte reálnych možností konkrétneho historického okamihu.

Ľudské práva, ktoré nie sú dostatočne univerzálne

22. Často sa konštatuje, že ľudské práva nie sú v skutočnosti rovnaké pre všetkých. Rešpektovanie týchto práv „je základnou podmienkou spoločenského i ekonomického rozvoja krajiny. Keď sa rešpektuje dôstojnosť človeka, priznávajú a garantujú sa mu jeho práva, rozkvitá aj kreativita i podnikavosť, a ľudská osobnosť môže rozvíjať svoje rozličné iniciatívy v prospech spoločného dobra“.¹⁸ No „keď pozorne sledujeme súčasnú spoločnosť, stretávame sa s mnohými protirečeniami, ktoré nás vedú k tomu, aby sme si kládli otázku, či sa naozaj rovnaká dôstojnosť všetkých ľudských bytostí, slávnostne proklamovaná pred 70 rokmi, priznáva, rešpektuje, chráni a podporuje za každých okolností. Dnes vo svete stále pretrvávajú mnohé formy nespravodlivosti živene zredukovanými antropologickými víziami a ekonomickým modelom založenom na zisku, ktorý neváha využívať, zničiť, ba dokonca aj zabiť človeka. Zatiaľ čo jedna časť ľudstva žije v nadbytku, ďalšia časť hľadá na to, ako jej ľudská dôstojnosť zostáva nepriznaná, opovrhnutá alebo pošliapaná a jej základné práva sú ignorované alebo porušované“.¹⁹ Čo to hovorí o rovnosti práv založenej na tej istej ľudskej dôstojnosti?

23. Podobne spoločnosť na celom svete nie je ani zďaleka zorganizovaná tak, aby jasne odzrkadľovala, že ženy majú presne tú istú dôstojnosť a identické ľudské práva ako muži. Slovanami sa isté veci tvrdia, ale rozhodnutia a realita kričia iné posolstvo. Faktom je, že „dvojnásobne utrápené sú ženy, ktoré trpia vylúčením, zlým zaobchádzaním a násilím, pretože často majú ešte menej možností brániť svoje práva“.²⁰

24. Rovnako tiež zisťujeme, že hoci „medzinárodné spoločenstvo prijalo mnohé dohody s cieľom ukončiť otroctvo vo všetkých jeho formách a zaviedlo rozličné stratégie na boj s týmto fenoménom, ešte i dnes sú milióny ľudí – detí, mužov i žien každého veku – zbavené slobody a prinútené žiť v podmienkach porovnateľných s podmienkami otrokov. [...] Dnes, rovnako ako včera, spočíva koreň otroctva v takom chápaní ľudskej osoby, ktoré s ňou umožňuje zaobchádzať ako s predmetom. [...] Človek, stvorený na Boží obraz a podobu, je mocou, lžou alebo fyzickým či psychickým nátlakom zbavený slobody, komercializovaný, redukovaný na niečie vlastníctvo; zaobchádza sa s ním ako s prostriedkom, a nie ako s cieľom“. Kriminálne siete „zvyčajne využívajú moderné informačné technológie, aby nalákali mladých a mladistvých zo všetkých kútov sveta“.²¹ Táto abnormalita nemá hraníc, keď sa zotročujú ženy, a potom sú nútené ísť na potrat. Je to ohavné konanie, ktoré siaha až k únosom ľudí s cieľom predávať ich orgány. To všetko spôsobuje, že obchod s ľuďmi a iné formy otroctva sa stávajú svetovým problémom, ktorý si vyžaduje, aby ho celé ľudstvo vzalo vážne, „keďže zločinecké organizácie používajú na dosiahnutie svojich cieľov globálne siete – práca na odstránení tohto fenoménu si vyžaduje spoločné a navyše globálne úsilie rozličných aktérov, ktorí tvoria spoločnosť“.²²

Konflikt a strach

25. Vojny, atentáty, prenasledovanie z rasových alebo náboženských dôvodov a časté násilie páchané proti ľudskej dôstojnosti sa posudzujú rôznymi spôsobmi podľa toho, či to vyhovuje alebo nevyhovuje určitým, v podstate ekonomickým záujmom. Ak to, čo je pravdivé, vyhovuje mocnému, prestáva to byť pravdivé, keď to nie je v jeho záujme. Takéto situácie násilia sa „v mnohých

regiónoch sveta bolestne znásobili, až tento stav možno označiť za „rozkúskovanú tretiu svetovú vojnu“.²³

26. To však neprekvapuje, ak si všimneme, že chýbajú horizonty, ktoré by nás boli schopné zjednocovať, pretože v každej vojne sa zničí práve „projekt bratstva, ku ktorému je povolaná ľudská rodina“ , a tak „každá situácia ohrozenia živí nedôveru a vedie ku stiahnutiu sa do vlastnej bezpečnej zóny“.²⁴ Náš svet tak napreduje k nezmyselnej dichotómii s výhovorkou, že treba „garantovať stabilitu a mier, na základe falošnej istoty opierajúcej sa o mentalitu strachu a nedôvery“.²⁵

27. Paradoxne existujú obavy, ktoré neprekonal ani technologický pokrok. Dokonca sa dokázali skryť a zosilniť na pozadí nových technológií. Aj dnes je za múrmi starovekého mesta priepasť, teritórium nepoznaného, púšť. To, čo pochádza odtiaľ, nie je dôveryhodné, pretože to nepoznáme, nedôverujeme tomu, pretože to nepatrí do rodiny či obce. Je to „barbarské“ teritórium, ktorému sa treba brániť za každú cenu. Preto sa vytvárajú také nové bariéry sebaobrany, že už viac neexistuje svet, jestvuje len „môj“ svet, a to až do tej miery, že mnohí ľudia už nie sú viac pokladaní za ľudské bytosti s neodňateľnou dôstojnosťou, ale stávajú sa „tamnými“. Znovu sa objavuje „pokusenie budovať kultúru múrov, dvíhať múry, múry v srdci, múry na zemi, na zabránenie tohto stretnutia s inými kultúrami, s inými ľuďmi. A kto dvíha múr, kto stavia múr, skončí ako otrok medzi múrmi, ktoré postavil, bez horizontov. Pretože mu chýba táto rôznosť“.²⁶

28. Samota, obavy a neistota mnohých ľudí, ktorí sa cítia opustení systémom, spôsobujú, že sa vytvára úrodná pôda pre mafiu. Tá sa totiž vnucuje tak, že sa predstavuje ako „ochrankyňa“ zabudnutých, často prostredníctvom rozličného druhu pomoci, zatiaľ čo sleduje svoje vlastné kriminálne záujmy. Existuje typicky mafiánska pedagogika, ktorá s falošným komunitným zmyslom vytvára zväzky závislosti a podriadenosti, od ktorých je veľmi ťažké sa oslobodiť.

Globalizácia a pokrok bez spoločného smerovania

29. S veľkým imámom Ahmadom Al-Tayyebom neignorujeme pozitívny vývoj, ktorý sa deje vo vede, v technológii, medicíne, priemysle a sociálnej starostlivosti, predovšetkým v rozvinutých krajinách. Napriek tomu „chceme zdôrazniť, že súčasne s týmto historickým, veľkým a cenným pokrokom sa prejavuje etický úpadok, ktorý ovplyvňuje konanie na medzinárodnej úrovni a oslabuje duchovné hodnoty i zmysel pre zodpovednosť. Všetko to prispieva k šíreniu všeobecného pocitu frustrácie, izolácie a beznádeje [...]. V ohniskách napätia sa hromadia zbrane i munícia, a deje sa to v celosvetovej situácii ovládanej neistotou, sklamaním i strachom z budúcnosti, kontrolovanej krátkozrakými ekonomickými záujmami“. Okrem toho si všímame „vážne politické krízy, nespravodlivosť a nerovnomerné rozdelenie prírodných zdrojov. [...] Na medzinárodnej úrovni vládne vzhľadom na tieto krízy vedúce k smrti miliónov detí, ktoré zomierajú vychudnuté na kosť z dôvodu chudoby a hladu, neakceptovateľné ticho“.²⁷ Hoci nás priťahuje pokrok, zoči-voči tejto panoráme nenachádzame skutočné smerovanie k ľudskosti.

30. V súčasnom svete slabne pocit spolupatričnosti k tomu istému ľudskému rodu, zatiaľ čo sen o spoločnom budovaní spravodlivosti a pokoja sa zdá utópiou iných čias. Vidíme, ako dominuje chladná a globalizovaná ľahostajnosť pohodlnosti, dcéra hlbokého roztrpčenia, ktoré sa skrýva za klamom ilúzie, ktorou je viera, že môžeme byť všemohúci a zabúdať, že sme všetci na tej istej lodi. Táto dezilúzia, ktorá necháva za sebou veľké hodnoty bratstva, vedie „k istému druhu cynizmu. Je to pokusenie, ktoré máme pred sebou, ak ideme po tejto ceste rozčarovania alebo sklamania. [...] Izolácia a uzavretosť do seba alebo vlastných záujmov nie sú nikdy cestou nádeje a uskutočnenia obnovy; je ňou blízkosť, kultúra stretnutia. Izolácia: nie; blízkosť: áno. Kultúra konfliktu: nie; kultúra stretnutia: áno“.²⁸

31. V tomto svete, ktorý napreduje bez spoločného smeru, dýchame atmosféru, v ktorej „sa zdá, že vzdialenosť medzi posadnutosťou vlastným blahobytom a spoločným šťastím ľudstva narastá: do takej miery, až nás to privádza k myšlienke, že medzi jednotlivcom a ľudským spoločenstvom už prebieha skutočná schizma. [...] Pretože jedna vec je pocit, že sme donútení žiť spoločne, a druhá vec je oceňovať bohatstvo a krásu semienok spoločného života, ktoré sa musia spoločne vyhľadávať a kultivovať“.29 Technológia robí neustále pokroky, ale „aké by to bolo krásne, keby rastu vedeckých novínok zodpovedala aj čoraz väčšia rovnosť a sociálna inklúzia! Aké by to bolo krásne, keby sme popri objavovaní nových vzdialených planét nanovo objavili aj potreby brata a sestry, ktorí obiehajú okolo mňa!“30

Pandémia a ďalšie pohromy dejín

32. Globálna tragédia ako pandémia COVID-19 skutočne na istý čas vzbudila vedomie toho, že sme svetové spoločenstvo, ktoré sa plaví na jednej lodi, kde utrpenie jedného spôsobuje ujmu všetkým. Pripomenuli sme si, že nik sa nezachráni sám, že zachrániť sa môžeme jedine spoločne. Preto som povedal, že „búrka odhaľuje našu zraniteľnosť a necháva odkryté tie falošné a zbytočné istoty, na ktorých sme budovali svoju agendu, svoje projekty, zvyky a priority. [...] S búrkou padli stereotypné masky, za ktorými sme skrývali svoje ego ustavične ustarané o vlastný výzor; a znovu zostala odhalená blahodarná spolupatričnosť, ktorej sa nemôžeme vzdať – že patríme k sebe ako bratia.“31

33. Svet neúprosne napreduje k ekonomike, ktorá sa využívajúc technologické pokroky usilovala zredukovať „ľudské náklady“, a niektorí nás chceli presvedčiť, aby sme uverili, že nato, aby sme všetko zabezpečili, stačí sloboda trhu. No tvrdý a neočakávaný úder nekontrolovateľnej pandémie nás násilu prinútil myslieť na ľudí, na všetkých, a nielen na prospech niektorých. Dnes si môžeme uvedomiť, že „sme sa živili snami o prepychu a veľkosti, a napokon sme sa najedli znepokojenia, uzavretosti a samoty; presýtili sme sa spojením, a stratili sme chuť bratstva. Hľadali sme rýchly a istý výsledok, a teraz sme stiesnení netrpezlivosťou a úzkosťou. Ako väzni virtuálneho sveta sme stratili vôňu a chuť reality“.32 Bolesť, neistota, strach a vedomie vlastných limitov, ktoré prebudila pandémia, dávajú nanovo zaznieť výzve prehodnotiť náš životný štýl, naše vzťahy, organizáciu spoločnosti a predovšetkým zmysel našej existencie.

34. Ak je všetko prepojené, ťažko uveriť, že táto svetová katastrofa nemá vzťah k tomu, ako sa stavíme k realite, keď tvrdíme, že sme absolútni páni nad vlastným životom a nad všetkým, čo existuje. Nechcem povedať, že ide o druh Božieho trestu. A nestačilo by ani tvrdiť, že škoda napáchaná na prírode napokon vystavuje účet našim zásahom. Je to samotná realita, ktorá stená a búri sa. Na myseľ tu schádza slávny verš básnika Vergília, ktorý evokuje „slzy vecí“ ľudského osudu.33

35. Rýchlo však zabúdame na lekcie histórie, ktorá je „učiteľkou života“.34 Keď sa raz pomíne zdravotná kríza, najhoršou reakciou by bolo ešte viac upadnúť do horúčkovitého konzumizmu a nových foriem egoistickej sebaochrany. Kiež by napokon už neboli „tí druhí“, ale boli sme iba „my“. Kiež by to nebola len entá vážna historická udalosť, z ktorej nie sme schopní poučiť sa. Kiež by sme nezabúdali na starších ľudí, ktorí zomreli pre nedostatok respirátorov, čo je čiastočne výsledok zdravotných systémov, ktoré z roka na rok upadajú. Kiež by taká veľká bolesť nebola zbytočná, kiež by sme urobili veľký skok smerom k novému spôsobu života a raz navždy sme zistili, že sa navzájom potrebujeme a sme si dlžníkmi. Tak by sa ľudstvo so všetkými svojimi tvármi, všetkými rukami a všetkými hlasmi mohlo znovuzrodiť za hranicami, ktoré sme vytvorili.

36. Ak sa znovu nepodarí nadobudnúť spoločné nadšenie pre spoločenstvo solidarity a vzájomnej súdržnosti, ktorému venujeme čas, úsilie i prostriedky, globálna ilúzia, ktorá nás klame, sa ničivo zrúti a mnohých zanechá napospas ťažobe a prázdnote. Okrem toho by sme nemali naivne ignorovať, že „posadnutosť konzumným spôsobom života, najmä ak si ho môžu dovoliť len

niektorí, môže vyvolať iba násilie a vzájomnú deštrukciu“.35 Fráza „zachráň sa, kto môžeš“ sa rýchlo zmení na „všetci proti všetkým“ a to bude horšie než samotná pandémia.

Bez ľudskej dôstojnosti na hraniciach

37. Tak na strane niektorých populistických politických režimov, ako aj na strane ekonomických liberálnych kruhov sa tvrdí, že je za každú cenu potrebné vyhnúť sa príchodu migrantov. Zároveň sa argumentuje, že je vhodné obmedziť pomoc chudobným krajinám tak, aby si siahli až na dno možností a rozhodli sa prijať prísne opatrenia. Neuvedomujeme si, že za týmito abstraktnými, ťažko obhájitelnými tvrdeniami je veľa zničených životov. Mnohí utekajú pred vojnou, prenasledovaním, prírodnými katastrofami. Iní plným právom „hľadajú príležitosť pre seba a svoju rodinu. Snívajú o lepšej budúcnosti a túžia si vytvoriť podmienky, aby sa mohla stať skutočnosťou“.36

38. Žiaľ, iných „priťahuje západná kultúra, pričom v sebe živia nerealistické očakávania, ktoré ich vystavujú ťažkým sklamaniam. Špekulanti bez škrupúl, často napojení na drogové kartely a obchod so zbraňami, využívajú slabosť migrantov, ktorí sa počas dlhej cesty príliš často stretávajú s násilím, obchodovaním s ľuďmi, so psychologickým aj fyzickým zneužívaním a s nevýslovným utrpením“.37 Tí, ktorí emigrujú, „zakusujú odlúčenie od svojho pôvodného prostredia a často aj kultúrne a náboženské vykorenenie. Zlom sa týka aj pôvodných komunít, ktoré strácajú najpevnejšie a najpodnikavejšie súčasti, a rodín, zvlášť keď migruje jeden alebo obaja rodičia a deti nechávajú v krajine pôvodu“.38 Preto sa „uprednostňuje právo neemigrovať, teda byť schopný ostať vo svojej krajine“.39

39. Okrem toho v „cieľových krajinách fenomén migrácie vyvoláva poplach a obavy, ktoré sa často podnecujú a využívajú na politické ciele. Šíri sa tak mentalita xenofóbie, keď sa ľudia uzatvárajú a sťahujú do seba“.40 Migranti sa nepovažujú za dostatočne hodných toho, aby mali účasť na spoločenskom živote ako ktokoľvek iný, a zabúda sa na to, že majú rovnakú ľudskú dôstojnosť ako ktokoľvek iný. Preto sa musia stať „protagonistami vlastnej emancipácie“.41 Nikdy sa nepovie, že nie sú ľuďmi, ale čo sa týka rozhodnutí a spôsobi, ako sa s nimi zaobchádza v praxi, ukazuje sa, že sa pokladajú za menejcenných, menej dôležitých, menej ľudských. Je neprijateľné, aby kresťania súhlasili s touto mentalitou a týmito postojmi a niekedy nechali prevládnúť určité politické preferencie nad hlbokým presvedčením svojej viery – neodňateľnou dôstojnosťou každého človeka bez ohľadu na pôvod, farbu pleti alebo náboženstvo a najvyšším zákonom bratskej lásky.

40. „Migrácia bude tvoriť základný prvok budúcnosti sveta.“42 Dnes však trpí „stratou toho zmyslu pre bratskú zodpovednosť, na ktorom sa zakladá každá občianska spoločnosť“.43 Napríklad Európa vážne riskuje, že sa vydá po tejto ceste. No „pomocou svojho veľkého kultúrneho a náboženského dedičstva [má] nástroje na obránenie centrálnosti ľudskej osoby a nájdenie správnej rovnováhy medzi dvojakou morálnou povinnosťou – chrániť práva vlastných obyvateľov a zaručiť pomoc a prijatie migrantov“.44

41. Rozumiem, že vo vzťahu k migrantom niektorí prechovávajú pochybnosti alebo pociťujú obavy. Chápem to ako aspekt prirodzeného sebaobranného inštinktu. Je však tiež pravda, že osoba a národ sú plodní len vtedy, ak dokážu do svojho vnútra kreatívne integrovať otvorenosť pre druhých. Pozývam k tomu, aby sme išli za hranicu týchto prvotných reakcií, pretože „problémom je, ak tieto podmieniajú náš spôsob myslenia a konania až do tej miery, že sa stávame netolerantnými, uzavretými, možno dokonca – bez toho, aby sme si to uvedomili – rasistickými. A tak nás strach zbavuje túžby a schopnosti stretnúť druhého človeka“.45

Ilúzia komunikácie

42. Paradoxne, zatiaľ čo narastajú uzavreté a netolerantné postoje, ktoré nás od druhých izolujú, zmenšujú sa alebo miznú vzájomné vzdialenosti až do tej miery, že sa vytráca právo na intimitu. Všetko sa stáva istým druhom predstavenia, ktoré umožní sledovať a strážiť. Život je vystavený ustavičnej kontrole. V digitálnej komunikácii sa chce ukázať všetko a každý jednotliviec sa stáva predmetom skrytých záujmov, ktoré ho špehujú, obnažujú a potom rozširujú na verejnosti, často anonymným spôsobom. Úcta voči druhému sa rozdrobuje a takýmto spôsobom – ako druhého odsúvam, ignorujem a držím si od neho odstup –, sa môžem bez akejkolvek hanby votrieť do každej oblasti jeho života.

43. Na druhej strane digitálne hnutia nenávisti a ničenia nepredstavujú – ako by nám niekto chcel nahovoriť – optimálnu platformu vzájomnej pomoci; sú to len obyčajné spolky proti nepriateľovi. Skôr platí, že „digitálne médiá môžu človeka vystaviť riziku závislosti, izolácie a postupnej straty kontaktu s konkrétnou realitou a sú prekážkou rozvoja autentických medzosobných vzťahov“.46 Potrebujeme fyzické gestá, mimiku, ticho, reč tela a dokonca aj vôňu, chvenie rúk, červenanie a pot, pretože to všetko rozpráva a patrí do ľudskej komunikácie. Digitálne vzťahy, ktoré oslobodzujú od námahy pestovať priateľstvo, stabilnú vzájomnosť a tiež zrodu, ktorá zreje časom, majú zdanie družnosti. Nevytvárajú však skutočné „my“, len zastierajú a zvyčajne zosilňujú ten individualizmus, ktorý sa prejavuje v xenofóbii a pohrdaní slabými. Digitálne spojenie nie je schopné vytvárať mosty, nedokáže zjednocovať ľudstvo.

Agresivita bez ostychu

44. Zatiaľ čo ľudia zotrávajú vo svojom konzumnom spôsobe života, zároveň ustavične vstupujú do trvalých a chorobných vzťahov. Podporuje to bujnenie nezvyčajných foriem agresivity, nadávok, zlého zaobchádzania, urážok, verbálnych útokov až po zruinovanie druhého človeka. Deje sa to s bezuzdnosťou, ktorá by nebola možná pri osobnom stretnutí z tváre do tváre, pretože by sme sa napokon všetci navzájom zničili. Sociálna agresivita nachádza v mobilných zariadeniach a počítačoch nevídaný priestor na šírenie.

45. To umožnilo, aby ideológie stratili všetok ostych. To, čo ešte pred pár rokmi nemohol človek povedať nikomu bez toho, aby pred celým svetom neriskoval stratu dobrého mena, môžu dnes tým najsurovejším spôsobom vyjadriť aj politické authority, a zostať pritom bez trestu. Netreba opomenúť, že „v digitálnom svete pôsobia mamutie ekonomické záujmy, schopné realizovať subtílnu aj invazívnu formu kontroly vytváraním mechanizmov manipulácie svedomia a demokratického procesu. Fungovanie mnohých platforiem umožňuje stretnutie osôb s rovnakým myslením, ale bráni konfrontácii rozdielností. Tieto uzatvorené okruhy umožňujú šírenie falošných informácií a správ, podnecujú predsudky a nenávisť“.47

46. Musíme priznať, že fanatizmus, ktorý môže viesť k zničeniu druhých, postihol aj veriacich vrátane kresťanov, ktorí „môžu byť súčasťou sietí verbálneho násillia, prostredníctvom internetu a rozličných fór či priestorov digitálnej komunikácie. Ba aj v katolíckych médiách sa môžu prekročiť hranice: toleruje sa ohováranie a klebety, a zdá sa, že etika a rešpektovanie dobrého mena druhého zostávajú opomenuté“.48 Ako však takýmto konaním prispievajú k bratstvu, ktoré od nás žiada náš spoločný Otec?

Informácia bez múdrosti

47. Pravá múdrosť predpokladá stretnutie so skutočnosťou. Dnes sa však dá všetko vyrobiť, pretvoriť, modifikovať. Spôsobuje to, že priame stretnutie s hranicami reality sa stáva neznesiteľným. V dôsledku toho sa spúšťa mechanizmus „selektovania“ a vytvára sa zvyk okamžite oddeľovať to, čo sa mi páči, od toho, čo sa mi nepáči, atraktívne veci od nepríjemných. Tou istou logikou si vyberáme ľudí, s ktorými chceme žiť na tomto svete. A tak sú dnes ľudia alebo situácie,

ktoré zranili našu senzibilitu alebo nám boli nepríjemné, na virtuálnych sieťach skrátka eliminované, čím sa vytvára virtuálny kruh, ktorý nás izoluje od sveta, v ktorom žijeme.

48. Sadnúť si, aby sme počúvali druhého, čo je charakteristické pre ľudské stretnutie, je zároveň paradigmatom priateľského postoja: u toho, kto prekoná narcizmus a prijme druhého, venuje mu pozornosť, vytvára mu priestor vo svojom živote. No „dnešný svet je zväčša hluchým svetom [...]“. Rýchlosť moderného sveta, horúčkovitosť nám niekedy bráni dobre počúvať, čo nám hovorí druhý človek. A keď je v polovici svojho prejavu, už ho prerušujeme a chceme odpovedať, hoci ešte nedohovoril. Netreba stratiť schopnosť počúvať“. Svätý František z Assisi „počúval hlas Boha, počúval hlas chudobného, počúval hlas chorého, počúval hlas prírody. A to všetko premieňa na životný štýl. Dúfam, že semienko svätého Františka porastie v mnohých srdciach“.49

49. Keď sa stráca ticho i načúvanie a všetko sa premieňa na repliky a rýchle, netrpezlivé správy, ohrozuje sa tým základná štruktúra múdrej ľudskej komunikácie. Tvorí sa tým nový životný štýl, v ktorom sa buduje to, čo chce mať človek pred sebou, a vylučuje všetko to, čo sa nedá kontrolovať alebo spoznať letmo a okamžite. Takáto dynamika pre svoju vnútornú logiku znemožňuje pokojnú reflexiu, ktorá by nás mohla priviesť k spoločnej múdrosti.

50. Spolu môžeme hľadať pravdu v dialógu, pokojnej konverzácii alebo zanietenej diskusii. Je to cesta, ktorá si vyžaduje vytrvalosť, tvorí ju aj mlčanie a utrpenie schopné trpezlivo zhromažďovať rozsiahlu skúsenosť ľudí i národov. Ťaživé haldy informácií, ktoré nás zaplavujú, nemajú takú istú hodnotu ako pravá múdrosť. Múdrosť nevzniká netrpezlivým vyhľadávaním na internete, nie je to sumár informácií, ktorých pravdivosť nie je zaručená. Týmto spôsobom v stretnutí s pravdou nedozrievame. Konverzácia sa napokon točí iba okolo posledných dát, je horizontálna a kumulatívna. Tomu podstatnému v živote nevenujeme dlhšiu pozornosť a neprenikáme doň, nerozoznávame to, čo je podstatné na pochopenie zmyslu existencie. Tak sa sloboda stáva ilúziou, ktorú nám predávajú za peniaze a ktorá sa zamieňa so slobodou surfovať pred obrazovkou. Problém spočíva v tom, že po ceste bratstva, lokálnej i univerzálnej, môžu kráčať len ľudia so slobodným duchom a pripravení na reálne stretnutia.

Podriadenosť a neúcta voči sebe

51. Niektoré krajiny, silné z ekonomického hľadiska, bývajú prezentované ako kultúrne vzory pre málo rozvinuté krajiny namiesto toho, aby každý skúsil rásť spôsobom, ktorý mu je vlastný a rozvíjal svoje schopnosti obnovy v súlade s hodnotami vlastnej kultúry. Táto smutná a povrchná predstava vedie skôr ku kopírovaniu a kupovaniu ako k tvorivej činnosti a podnecuje na veľmi nízku národnú sebaúctu. V zámožných vrstvách mnohých chudobných krajín, a niekedy aj tých, ktorým sa podarilo vymaniť z chudoby, sa možno stretnúť s neschopnosťou prijímať vlastný spôsob myslenia a konania, čo vedie k pohrdaniu vlastnou kultúrnou identitou, akoby bola príčinou všetkého zla.

52. Zdemolovať niekoho sebaúctu je jednoduchý spôsob, ako ho ovládnuť. Za tendenciami, ktoré sa zameriavajú na homogenizáciu sveta, sa vynárajú mocenské záujmy, profitujúce zo slabej sebaúcty, zatiaľ čo sa zároveň cez médiá a siete presadzuje vytváranie novej kultúry v službe mocnejších. To sa využíva pri bezohľadných finančných špekuláciách a vykorisťovaní, kde chudobní vždy prehrávajú. Okrem toho ignorovanie kultúry národa spôsobuje, že mnohí politickí lídri nie sú viac schopní zrealizovať účinný projekt, ktorý by mohol byť slobodne prijatý a dlhodobo udržateľný.

53. Zabúda sa, že „niet horšieho odcudzenia než zakúsiť to, že človek nemá korene, že k nikomu nepatrí. Zem bude plodná a ľud prinesie ovocie a bude schopný splodiť budúcnosť len do tej miery, do akej dáva život vzťahom súdržnosti medzi svojimi členmi, do tej miery, do akej vytvára spojenia

integrácie medzi generáciami a rozličnými spoločnosťami, ktoré ho utvárajú; a aj do tej miery, v akej ruší špirály, ktoré zahmlievajú zmysly a neustále nás od seba vzd'ľujú“.50

Nádej

54. Napriek temným tieňom, ktoré neslobodno ignorovať, by som chcel dať na nasledujúcich stranách hlas mnohým cestám nádeje. Boh vskutku pokračuje v rozsievaní semienok dobra medzi ľuďmi. Súčasná pandémia nám umožnila znovu získať a oceniť mnohých spoločníkov a spoločníčky na ceste, ktorí na situácie strachu reagovali obetou vlastného života. Boli sme schopní zistiť, že naše životy sú navzájom prepojené, a podporu sme pocítili prostredníctvom jednoduchých ľudí, ktorí sa nepochybne významným spôsobom zapísali do našej histórie: lekári, zdravotné sestry a ošetrovatelia, lekárnici, pracovníci v supermarketoch, upratovací personál, opatrovatelky, prepravcovia, muži a ženy, ktorí pracujú, aby zabezpečili životne dôležité služby a bezpečnosť, dobrovoľníci, kňazi, rehoľné sestry, ktorí pochopili, že nik sa nezachráni sám.51

55. Pozývam k nádeji, ktorá „nám hovorí o realite zakorenenej hlboko v ľudskom bytí bez ohľadu na konkrétne okolnosti a historické podmienky, v ktorých žijeme. Hovorí nám o smäde, túžbe, prahnutí po plnosti, uskutočnenom živote, meraní sa s tým, čo je veľké, čo naplňa srdce a dvíha ducha k veľkým veciam, ako pravda, dobrotá a krása, spravodlivosť a láska. [...] Nádej je nebojácna, dokáže hľadiť ponad osobné pohodlie, malé istoty a kompenzácie, ktoré zužujú horizont, aby sme sa otvorili pre veľké ideály, ktoré robia život krajším a dôstojnejším“.52 Kráčajme v nádeji.

Druhá

kapitola

Cudzinec na ceste

56. Všetko, čo som spomenul v predchádzajúcej kapitole, je viac než len neosobný opis reality, pretože „radosti a nádeje, žalosti a úzkosti ľudí dnešných čias, najmä chudobných a všetkých, ktorí trpia, sú zároveň radosťami a nádejami, žalosťami a úzkosťami Kristových učeníkov a niet nič naozaj ľudské, čo by nenašlo ozvenu v ich srdciach“.53 S úmyslom hľadať svetlo uprostred toho, čo prežívame, a skôr než by som načrtoval niektoré línie konania, chcem venovať jednu kapitolu podobenstvu, ktoré Ježiš vyrozprával pred dvetisíc rokmi. Vskutku, aj keď sa tento dokument obracia na všetkých ľudí dobrej vôle bez ohľadu na ich náboženské presvedčenie, podobenstvo je vyjadrené takým spôsobom, že môže oslovit' každého z nás.

„Tu vystúpil ktorýsi znalec zákona a povedal, aby ho pokúšal: ‚Učiteľ, čo mám robiť, aby som bol dedičom večného života?‘ Ježiš mu vrazil: ‚Čo je napísané v Zákone? Ako tam čítaš?‘ On odpovedal: ‚Milovať budeš Pána, svojho Boha, z celého svojho srdca, z celej svojej duše, zo všetkých svojich síl a z celej svojej mysle a svojho blížneho ako seba samého!‘ Povedal mu: ‚Správne si odpovedal. Toto rob a budeš žiť!‘ Ale on sa chcel ospravedlniť, preto sa opýtal Ježiša: ‚A kto je môj blížny?‘

Ježiš povedal: ‚Istý človek zostupoval z Jeruzalema do Jericha a padol do rúk zbojníkov. Tí ho ozbíjali, doráňali, nechali ho polomŕtveho a odišli. Náhodou šiel tou cestou istý kňaz, a keď ho uvidel, obišiel ho. Takisto aj levita: keď prišiel na to miesto a uvidel ho, išiel ďalej. No prišiel k nemu istý cestujúci Samaritán, a keď ho uvidel, bolo mu ho ľúto. Pristúpil k nemu, nalial mu na rany oleja a vína a obviazal mu ich; vyložil ho na svoje dobytča, zaviezol ho do hostinca a staral sa oň. Na druhý deň vyňal dva denáre, dal ich hostinskému a povedal: Staraj sa oň, a ak vynaložíš viac, ja ti to zaplatím, keď sa budem vracat'. Čo myslíš, ktorý z tých troch bol blížnym tomu, čo padol do rúk zbojníkov?‘ On odpovedal: ‚Ten, čo mu preukázal milosrdenstvo.‘ A Ježiš mu povedal: ‚Chod' a rob aj ty podobne!‘“ (Lk 10, 25 – 37).

Súvislosti

57. Toto podobenstvo stojí na starodávnom základe. Krátko po opise stvorenia sveta a človeka sa Biblia venuje téme medziľudských vzťahov. Kain zabije svojho brata Ábela a zaznieva otázka Boha: „Kde je tvoj brat Ábel?“ (Gn 4, 9). Odpoveď je taká istá, akú často dávame aj my: „Či som ja strážca svojho brata?“ (tamže). Svojou otázkou Boh spochybňuje každý druh determinizmu alebo fatalizmu, ktorý by sa usiloval ospravedlniť ľahostajnosť ako jedinú možnú odpoveď. Pán nám, naopak, umožňuje vytvárať rozdielnu kultúru, ktorá nás smeruje k tomu, aby sme prekonávali nepriateľstvo a starali sa jeden o druhého.

58. Kniha Jób sa odvoláva na fakt, že máme toho istého Stvoriteľa, ako na základ podopierajúci niektoré všeobecné práva: „Či môj Tvorca ho v útrobach tiež nestvoril a nestvárnil nás azda v lone sám?!“ (31, 15). O mnoho storočí neskôr to svätý Irenej vyjadrí obrazom melódie: „Kto teda miluje pravdu, nesmie sa dať uniesť rozdielom každého tónu, ani si predstavovať, že jeden je pôvodcom a tvorcom tohto tónu a druhý pôvodcom a tvorcom iného [...], ale musí myslieť na to, že ho stvoril jeden jediný.“⁵⁴

59. Zdá sa, že v židovskej tradícii bol imperatív milovať druhého a starať sa oňho limitovaný vzťahmi medzi členmi toho istého národa. Staroveký príkaz „milovať budeš svojho blížneho ako seba samého“ (Lv 19, 18) sa obvykle chápal vo vzťahu k ľuďom tej istej národnosti. No predovšetkým v judaizme rozvinutom mimo izraelskej krajiny sa hranice rozširovali. Bolo zrejmé, že nemáme druhým robiť to, čo nechceme, aby robili oni nám (porov. Tob 4, 15). Mudrc Hillel (1. storočie pred Kristom) o tom povedal: „Toto je Zákon i Proroci. Všetko ostatné je komentár.“⁵⁵ Túžba napodobňovať Božie postoje viedla k prekonaniu tendencie obmedzovať sa len na najbližších: „Človek sa vie zľutovať nad svojím blížnym: no Božie milosrdenstvo je pre všetkých ľudí“ (Sir 18, 12).

60. V Novom zákone našlo Hillelovo prikázanie pozitívne vyjadrenie: „Všetko, čo chcete, aby ľudia robili vám, robte aj vy im. Lebo to je Zákon i Proroci“ (Mt 7, 12). Táto výzva je univerzálna, zahŕňa všetkých len na základe ich ľudského pôvodu, pretože Všemohúci, nebeský Otec „dáva slnku vychádzať nad zlých i dobrých“ (Mt 5, 45). A v dôsledku toho sa vyžaduje: „Buďte milosrdní, ako je milosrdný váš Otec“ (Lk 6, 36).

61. Existuje motivácia na rozšírenie srdca takým spôsobom, že nezostane vylúčený ani cudzinec, a možno ju nájsť už v najstarších textoch Biblie. Založená je na trvalej spomienke židovského národa na to, že žil ako cudzinec v Egypte:

„Cudzince nebudeš napádať a utláčať, veď sami ste boli cudzincami v egyptskej krajine!“ (Ex 22, 21).

„Nebudeš utláčať cudzince; sami viete, ako mu to padne, veď aj vy ste boli cudzincami v egyptskej krajine!“ (Ex 23, 9).

„Ak sa bude u teba v tvojej krajine zdržovať cudzinec, neutláčaj ho! Cudzinec, ktorý sa bude u vás zdržovať, nech je medzi vami ako domorodec. Milujte ho ako seba, veď aj vy ste boli cudzincami v egyptskej krajine“ (Lv 19, 33 – 34).

„Keď budeš oberať svoju vinicu, nepozbieraš aj posledné strapce, ale ostanú cudzincovi, sirote a vdove! Pamätaj, že aj ty si bol otrokom v Egypte“ (Dt 24, 21 – 22).

V Novom zákone silno rezonuje apel na bratskú lásku:

„Veď celý zákon sa splňa v jedinom slove, v tomto: ‚Milovať budeš svojho blížneho ako seba samého!‘“ (Gal 5, 14).

„Kto miluje svojho brata, ostáva vo svetle a nie je preň pohoršením. Ale kto nenávidí svojho brata, je vo tme“ (1 Jn 2, 10 – 11).

„My vieme, že sme prešli zo smrti do života, lebo milujeme bratov. Kto nemiluje, ostáva v smrti“ (1 Jn 3, 14).

„Veď kto nemiluje brata, ktorého vidí, nemôže milovať Boha, ktorého nevidí“ (1 Jn 4, 20).

62. Aj toto pozvanie k láske mohlo byť pochopené nesprávne. Nenadarmo svätý Pavol napomínal svojich učeníkov, aby vzhľadom na pokušenie prvých kresťanských spoločenstiev nevytvárali uzavreté a izolované skupiny, aby mali lásku medzi sebou a „voči všetkým“ (1 Sol 3, 12); a v Jánovom spoločenstve sa žiadalo dobré prijatie pre „bratov, a to pre cudzích“ (3 Jn 5). Daný kontext pomáha pochopiť hodnotu podobenstva o dobrom Samaritánovi: láske nezáleží na tom, či zranený brat pochádza odtiaľto alebo odtiaľ. Pretože je to „láska, ktorá trhá reťaze, čo nás izolujú a oddeľujú, a vytvára mosty; láska, ktorá nám umožňuje budovať veľkú rodinu, kde sa všetci môžeme cítiť ako doma [...]. Láska, ktorá pozná súcitiť a dôstojnosť“ .56

Opustenosť

63. Ježiš rozpráva, že bol raz jeden zranený muž na zemi pri ceste, ktorého predtým napadli. Prešli popri ňom rôzni ľudia, ale išli ďalej, nezastavili sa. Boli to osoby s dôležitými funkciami v spoločnosti, ktoré však nemali v srdci lásku k spoločnému dobru. Neboli schopné prísť o niekoľko minút, aby pomohli zranenému alebo aspoň hľadali pomoc. Jeden sa zastavil, daroval mu blízkosť, ošetril ho vlastnými rukami, z vlastného vrečka zaňho zaplatil a postaral sa oňho. Predovšetkým mu dal jednu vec, s ktorou v tomto uponáhľanom svete veľmi žgrolšíme: dal mu vlastný čas. Iste mal svoje plány, ako využiť daný deň podľa vlastných potrieb, povinností alebo túžob. Bol však schopný všetko odložiť kvôli tomu zranenému a bez toho, aby ho poznal, pokladal ho za hodného prijať dar jeho času.

64. S kým sa identifikuješ? Táto otázka je tvrdá, priama a kľúčová. Ktorému z nich sa podobáš? Musíme priznať časté pokušenie, že sa nezaujímame o druhých, predovšetkým o slabších. Povedzme to tak, že sme v mnohých smeroch urobili pokrok, ale sme analfabetmi v sprevádzaní, starostlivosti, podpore krehkejších a slabších v našej rozvinutej spoločnosti. Zvykli sme si na to, že odvrátíme pohľad, prejdeme okolo, odignorujeme situácie, pokiaľ sa nás priamo netýkajú.

65. Na ulici napadnú nejakú osobu a mnohí ujdú, akoby nič nevideli. Neraz ľudia niekoho zrazia autom a utečú. Myslia len na to, aby nemali problémy, nezáleží im na tom, či človek zomrie ich vinou. Sú to však znaky rozšíreného životného štýlu, ktorý sa prejavuje rozličnými, často subtílnymi spôsobmi. Pretože sme všetci veľmi zameraní na svoje potreby, prekáža nám, keď vidíme niekoho, kto trpí, vyrušuje nás to, pretože nechceme strácať čas problémami druhého. Sú to symptómy chorej spoločnosti, ktorá sa vo svojom živote snaží obracať chrbtom k bolesti.

66. Lepšie je do tejto biedy neupadnúť. Pozrime sa na príklad milosrdného Samaritána. Je to text, ktorý nás pozýva oživiť naše povolanie ako občanov svojej krajiny a celého sveta, budovateľov nového sociálneho zväzku. Je to vždy nové pozvanie, hoci je napísané ako základný zákon nášho bytia: aby sa spoločnosť vydala na cestu hľadania spoločného dobra a vychádzajúc z tohto cieľa vždy nanovo budovala svoj politický a spoločenský poriadok, svoje tkanivo vzťahov, svoj ľudský projekt. Svojimi gestami milosrdný Samaritán ukázal, že „existencia každého z nás je spojená s existenciou druhých: život nie je čas, ktorý plynie, ale čas stretnutia“ .57

67. Toto podobenstvo je poučný obraz, schopný vyzdvihnúť základnú voľbu, ktorú potrebujeme uskutočniť, aby sme obnovili tento svet, ktorý nás sužuje. Zoči-voči toľkej bolesti, toľkým ranám je jediným východiskom byť ako milosrdný Samaritán. Každé iné rozhodnutie vedie buď na stranu zbojníkov, alebo na stranu tých, ktorí prešli okolo bez toho, aby mali súcit s bolesťou zraneného muža pri ceste. Podobenstvo nám ukazuje, s akými iniciatívami je možné nanovo vytvoriť spoločenstvo počnúc mužmi a ženami, ktorí prijali krehkosť druhých za vlastnú a nedovolia, aby sa budovala spoločnosť, ktorá niekoho odstrkuje, ale stávajú sa blížnymi, dvíhajú a rehabilitujú padnutého človeka, aby bolo dobro spoločné. Zároveň nás toto podobenstvo varuje pred určitými postojmi osôb, ktoré hľadajú len na seba a neobťažujú sa nevyhnutnými potrebami ľudskej reality.

68. Toto rozprávanie, povedzme to otvorene, sa neuspokojuje s učením abstraktných ideálov, ani sa nevymedzuje len na funkcionality eticko-sociálnej morálky. Odhaľuje nám podstatnú charakteristiku ľudského bytia, na ktorú sa neraz zabúda: boli sme stvorení pre plnosť, ktorá sa dosahuje jedine v láske. Nemáme na výber žiť ľahostajne k bolesti, nemôžeme pripustiť, aby niekto zostal „na okraji života“. To nás musí rozhorčovať až tak, že sa vzdáme svojho pokoja, aby sme sa dali vyrušiť ľudským utrpením. To je dôstojnosť.

Príbeh, ktorý sa opakuje

69. Tento príbeh je jednoduchý a lineárny, no obsahuje celú dynamiku vnútorného boja, ktorý prebieha pri formovaní našej identity, v každej existencii nasmerovanej na cestu utvárania ľudského bratstva. Keď na ňu nastúpime, stretneme sa nevyhnutne so zraneným človekom. Dnes je čoraz viac zranených ľudí. Prijatie alebo vylúčenie toho, kto trpí pri ceste, definuje všetky ekonomické, politické, sociálne a náboženské projekty. Každý deň sa nachádzame pred voľbou byť dobrými samaritánmi alebo nevšímavými pocestnými, ktorí prejdú okolo veľkou okľukou. A ak rozšírime pohľad na náš príbeh i svet ako celok, všetci sme alebo sme boli ako tieto postavy: všetci máme niečo zo zraneného muža, niečo zo zbojníkov, niečo z tých, čo robia zachádzku, a niečo z dobrého Samaritána.

70. Zaujímavé je, ako sa rozdiely medzi postavami v príbehu úplne menia v konfrontácii s bolestným výrazom padnutého a poníženého človeka. Niet viac rozdielu medzi obyvateľom Judey a obyvateľom Samárie, niet kňaza ani obchodníka; jednoducho sú dva druhy ľudí: tí, ktorí prijímajú bolesť, a tí, ktorí robia veľkú obchádzku; tí, ktorí sa skláňajú, keď zbadajú padnutého človeka, a tí, ktorí odvracajú zrak a zrýchľujú krok. Skutočne padajú naše rozličné masky, naše nálepky a prestrojenia: je tu hodina pravdy. Skloníme sa, aby sme sa dotkli a ošetrili rany druhých? Skloníme sa, aby sme sa navzájom vzali na plecia? To je súčasná výzva, z ktorej nesmieme mať strach. V momentoch krízy stojíme takpovediac pred naliehavou alternatívou: Ten, kto v tomto okamihu nie je zbojníkom alebo tým, kto robí zachádzku, je buď zranený, alebo nesie na pleciach niekoho zraneného.

71. Príbeh dobrého Samaritána sa opakuje: stáva sa čoraz zrejmejším, že spoločenská a politická nevšímavosť robí z mnohých miest na svete spustnuté cesty, kde vnútorné i medzinárodné spory a oportunistické drancovanie nechávajú mnohých, ktorí žijú na okraji spoločnosti, padnutých na zemi na okraji cesty. Vo svojom podobenstve Ježiš nepredstavuje alternatívne možnosti, ako napríklad, čo by bolo s ťažko raneným človekom alebo s tým, ktorý mu pomohol, ak by v ich srdciach našiel miesto hnev alebo smäd po pomste. Ježiš má dôveru v lepšiu časť ľudského ducha a podobenstvom človeka povzbudzuje, aby sa pridížal lásky, zachraňoval trpiaceho a budoval spoločnosť, ktorá je hodna tohto mena.

Postavy

72. Podobenstvo sa začína zbojníkmi. Východiskový bod, ktorý si Ježiš vyberá, je prepadnutie, ku ktorému už došlo. Nechce, aby sme sa zastavili a lamentovali nad skutkom, neobracia náš zrak k zbojníkom. Poznáme ich. Videli sme na náš svet zostupovať temné tiene opustenosti, násilia používaného pre malicherné mocenské záujmy, chamtivosť a konflikty. Otázka by mohla znieť, či necháme zranenú osobu na zemi, aby sme sa skryli do bezpečia alebo prenasledovali banditov. Môžeme sa pred zraneným ospravedlniť svojím nezmieriteľným rozdelením, krutou ľahostajnosťou, vnútornými spormi?

73. Ďalej nás podobenstvo vedie k tomu, aby sme upriamili zrak na tých, čo robia veľkú okľuku. Táto nebezpečná ľahostajnosť prejsť okolo bez povšimnutia – s väčším či menším pocitom viny –, ovocie pohrdania alebo smutnej roztržitosti, robí z postáv kňaza a levitu nemenej smutný obraz odtrhnutia od reality. Jestvuje mnoho komplementárnych spôsobov, ako sa niekomu z diaľky vyhnúť. Jedným z nich je uzavrieť sa do seba, nezaujímať sa o druhých, byť nevšímavým. Druhým spôsobom by bolo pozeráť inde. Čo sa týka posledného spôsobu vyhýbania sa, v niektorých krajinách alebo v niektorých ich oblastiach je prítomné pohrdanie chudobnými a ich kultúrou. Niektorí odvracajú zrak, akoby sa projekt rozvoja importovaný z inej krajiny pokúšal zaujať ich miesto. Takto možno ospravedlňovať nezaujímajúcich: pretože tí, ktorí by sa mohli dotknúť ich srdca svojimi žiadosťami, jednoducho neexistujú. Sú mimo horizontu ich záujmu.

74. V tých, ktorí robia veľkú zachádzku, je jedna zvláštnosť, ktorú nemôžeme ignorovať – boli to zbožní ľudia. Navyše sa venovali bohoslužbe – kňaz a levita. To je hodné osobitnej poznámky. Naznačuje to, že ak niekto verí v Boha a uctieva ho, ešte to nezaručuje, že žije tak, ako sa páči Bohu. Človek viery nemusí byť verný všetkému, čo vyžaduje viera, a napriek tomu sa cítiť blízky Bohu a pokladať sa za hodnejšieho než ostatní. Naopak, existujú spôsoby prežívania viery vedúce k otvorenosti srdca pre blížnych a to je záruka autentickej otvorenosti pre Boha. Svätý Ján Zlatoústý dospel veľmi jasne k vyjadreniu tejto výzvy pre kresťanov: „Chcete skutočne ctiť telo Kristovo? Nepohrdajte ním, keď je nahé. Neuctievajte ho v chráme v hodvábných odevoch, zatiaľ čo vonku ho nechávate trpieť chladom a nahotou.“⁵⁸ Paradoxom je, že niekedy tí, ktorí hovoria, že neveria, môžu plniť Božiu vôľu lepšie než veriaci.

75. „Pouliční zbojníci“ majú zvyčajne za tajných spojencov tých, ktorí „prejdú po ulici a dívajú sa inde“. Uzatvára sa kruh medzi tými, ktorí spoločnosť využívajú a podvádzajú, aby z nej čo najviac vyťažili, a tými, ktorí si myslia, že si vo svojej dôležitej funkcii zachovávajú čistotu, ale zároveň žijú z toho istého systému a jeho zdrojov. Je to smutné pokrytectvo, keď sa beztretnosť zločinov, využívanie inštitúcií na osobné či podnikateľské záujmy a ďalšie zlé, ktoré nedokážeme odstrániť, spájajú s neustálou diskvalifikáciou všetkého, s neustálym rozsieváním podozrení či rozširovaním podozrievavosti a zmätku. S klamstvom „všetko je zlé“ korešponduje klamstvo „nikto to nemôže napraviť“ a „čo už len ja môžem robiť?“. Takýmto spôsobom sa živí sklamanie i strata nádeje, a nepodporuje to ducha solidarity a štedrosti. Keď dovolíme, aby národ prepadol sklúčenosti, uzavrie sa dokonalý „začarovaný kruh“. Tak funguje neviditeľná diktatúra skutočných skrytých záujmov, ktoré sa zmocnili zdrojov i schopnosti mať názor a premýšľať.

76. Pozrime sa napokon na zraneného človeka. Niekedy sa cítime ako on ťažko zranení a na zemi pri kraji cesty. Cítime, že nás naše bezmocné a zle fungujúce inštitúcie nechali v šтиchu alebo slúžia len záujmom niekoľkých jedincov, externe aj interne. Lebo „v globalizovanej spoločnosti existuje elegantný spôsob odvrátenia zraku, ktorý sa bežne praktizuje: pod rúškom politickej korektnosti alebo ideologickej módy sa pozerá na osobu, ktorá trpí bez toho, aby sa jej niekto dotkol; ukazujeme ju v priamom prenose v televízii a osvojíme si aj zdanlivo tolerantný predslov plný eufemizmov“.⁵⁹

Začať odznova

77. Každý deň sa nám ponúka nová príležitosť, nová etapa. Nesmieme čakať všetko od tých, ktorí nám vládnu, bolo by to detinské. Máme možnosť spoločnej zodpovednosti, ktorá nám dovoľuje spúšťať a vyvolávať nové procesy či zmeny. Musíme sa aktívne zúčastňovať na rehabilitácii a podpore zranenej spoločnosti. Dnes stojíme pred veľkou šancou vyjadriť to, že sme bratia, že sme ďalší milosrdní samaritáni, ktorí berú na seba bolesť zo zlyhania namiesto toho, aby vyvolávali nenávisť či roztrpčenie. Ako náhodný okoloidúci nášho príbehu musíme mať iba nezištnú túžbu byť skrátka a jednoducho ľuďom, vytrvalo a neúnavne sa zasadzovať za to, aby boli zapojení a integrovaní všetci, a pozdvihnúť toho, kto padol; hoci niekedy zlyhávame a sme donútení konať podľa logiky násilníkov, ktorí myslia iba na vlastný úspech a rozširujú zmätok a lož. Nech iní naďalej myslia na politiku alebo na ekonomiku pre svoje mocenské hry. My podporujeme to, čo je dobré, a dajme sa do služieb dobra.

78. Môžeme začať zdola, pri jednej veci, a bojovať za to, čo je úplne konkrétne a blízke, a pokračovať až do posledného kúta svojej krajiny i sveta – s tou istou starostlivosťou, akú mal cestujúci zo Samárie pre každú jednu ranu zraneného muža. Hľadáme druhých a bez strachu z bolesti alebo bezmocnosti zoberme do rúk skutočnosť takú, aká je, pretože je v nej skryté všetko dobro, ktoré Boh zasial do srdca človeka. Ťažkosti, ktoré sa zdajú enormné, sú príležitosťou na rast a nie výhovorkou na paralyzujúci smútok, ktorý nabáda, aby sme to vzdali. Nerobme to však sami, individuálne. Samaritán vyhľadal hostinského, ktorý sa o toho človeka mohol postarať. Takisto sme povolaní aj my pozývať iných a stretávať sa v tom „my“, ktoré je silnejšie než súčet malých jednotlivcov. Pripomeňme si, že „celok je viac než jedna časť a je tiež viac ako len jednoduchý súčet“.60 Vzdajme sa úzkoprstosti a roztrpčenosti sterilného sektárstva a nekonečnej konfrontácie. Prestaňme skrývať bolesť zo straty a zoberme na seba ťarchu svojich prečinov, ľahostajnosti a klamstiev. Uzdravujúce zmierenie nám umožní znovu povstať a zbaví nás strachu zo seba samých aj z druhých.

79. Samaritán odišiel bez toho, aby čakal na prejav uznania alebo vďaky. Oddanosť službe bola veľkým zadost'učinením pred Bohom i pred ním samým, a preto bola pre neho vnútornou povinnosťou. Všetci máme zodpovednosť za zraneného, to znamená za vlastný národ i všetky národy sveta. Postarajme sa o krehkosť každého muža, každej ženy, každého dieťaťa a každého starého človeka týmto pozorným a solidárnym postojom, postojom blízkosti milosrdného Samaritána.

Blížny bez hraníc

80. Ježiš si vybral toto podobenstvo, aby odpovedal na otázku: Kto je môj blížny? Slovo „blížny“ za Ježišových čias v spoločnosti označovalo zvyčajne toho, kto je najbližší, blízky. Myslelo sa, že pomoc sa mala obracať predovšetkým na toho, kto patrí do vlastnej skupiny, do vlastného etnika. Samaritána niektorí Židia tých čias pokladali za opovrhnutiahodnú, nečistú osobu, a preto nepatrili medzi blížnych, ktorým sa mala poskytnúť pomoc. Žid Ježiš toto chápanie úplne prevracia. Nepozýva nás, aby sme sa pýtali, kto sú tí, čo sú nám blížni, ale aby sme sa my sami priblížili, stali sa blížnymi.

81. Jeho návrh je byť nablízku osobe, ktorá potrebuje pomoc, bez toho, aby sme hľadeli na to, či patrí do môjho okruhu. V tomto prípade bol Samaritán ten, kto sa pre raneného Žida stal blížnym. Nato, aby sa mu priblížil a stál pri ňom, prekročil všetky kultúrne i historické hranice. Ježišovým záverom je požiadavka: „Chod' a rob aj ty podobne“ (Lk 10, 37). Znamená to, že nás vyzýva, aby sme dali bokom každú rozdielnosť a zoči-voči utrpeniu sa každému stali blížnym. Nepoviem už teda, že mám jedného „blížneho“, ktorému treba pomôcť, ale cítim sa povolaný, aby som sa stal blížnym pre druhých.

82. Problémom je, keď Ježiš výslovne zdôrazňuje, že ranený muž bol Žid – obyvateľ Judey –, zatiaľ čo ten, ktorý sa zastavil a pomohol mu, bol Samaritán – obyvateľ Samárie. Tento detail má veľký význam v uvažovaní nad láskou, ktorá sa otvára pre všetkých. Samaritáni obývali oblasť, ktorá bola kontaminovaná pohanskými rítmi, a v očiach Židov sa stávali nečistými, opovrhnutiahodnými, nebezpečnými. Vskutku, starý hebrejský text, spomínajúci národy, ktoré si zaslúžia opovrhnutie, sa zmieňuje o Samárii, tvrdí dokonca, že „nie je ani národom“ (Sir 50, 27), a dodáva, že je to „nerozumný ľud, ktorý býva v Sicheme“ (v. 28).

83. To vysvetľuje, prečo Samaritánka, keď ju Ježiš požiadal o vodu na pitie, rozhodne odpovedala: „Ako si môžeš ty, Žid, pýtať vodu odo mňa, Samaritánky?“ (Jn 4, 9). Tí, čo hľadali obvinenia, ktoré by mohli zdiskreditovať Ježiša, považovali za najurážlivejšiu vec povedať mu, že je „posadnutý zlým duchom“ a že je „Samaritán“ (Jn 8, 48). Preto je toto milosrdné stretnutie medzi Samaritánom a Židom silnou provokáciou, ktorá vyvracia každú ideologickú manipuláciu – aby sme tak rozšírili svoj okruh a dali univerzálnu dimenziu schopnosti milovať, prekonávať všetky predsudky, historické alebo kultúrne bariéry, všetky úzkoprsé záujmy.

Výzva cudzinca

84. Napokon pripomínam, že v inej časti evanjelia Ježiš hovorí: „Bol som pocestný a pritúlili ste ma“ (Mt 25, 35). Ježiš mohol povedať tieto slová, pretože mal otvorené srdce, ktoré si osvojovalo drámy druhých. Svätý Pavol napomínal: „Radujte sa s radujúcimi a plačte s plačúcimi“ (Rim 12, 15). Keď srdce nadobúda takýto postoj, je schopné identifikovať sa s druhým bez toho, aby sa staralo, kde sa kto narodil alebo odkiaľ pochádza. Keď človek vstupuje do tejto dynamiky, definitívne zažíva, že druhí sú „jeho vlastným telom“ (porov. Iz 58, 7).

85. Pre kresťanov majú Ježišove slová aj ďalší rozmer, transcendentný. Majú za následok, že v každom opustenom alebo odvrhnutom bratovi (porov. Mt 25, 40. 45) spoznáваме Krista. Viera ponúka v skutočnosti neslýchanú motiváciu na spoznanie druhého, pretože kto verí, môže spoznať, že Boh miluje každú ľudskú bytosť nekonečnou láskou a „dáva jej tým nekonečnú dôstojnosť“.61 Okrem toho veríme, že Kristus vylial svoju krv za všetkých a za každého, a teda nik nezostáva mimo jeho univerzálnej lásky. A ak ideme k poslednému prameňu, ktorým je najvnútornejší život Boha, stretneme sa so spoločenstvom troch osôb, počiatkom a dokonalým vzorom každého spoločného života. Teológia sa stále obohacuje vďaka uvažovaniu nad touto veľkou pravdou.

86. Niekedy ma zarmucuje skutočnosť, že hoci je Cirkev obdarená takouto motiváciou, potrebovala veľa času, aby dôrazne odsúdila otroctvo a rozličné formy násilia. S rozvojom spirituality a teológie nemáme dnes výhovorky. No stále sú tu takí, ktorí sa domnievajú, že viera ich povzbudzuje alebo im aspoň dovoľuje, aby podporovali rozličné formy zadubeného a násilného nacionalizmu, xenofóbne postoje, pohrdanie druhými a dokonca zlé zaobchádzanie s tými, ktorí sú odlišní. Viera so svojou ľudskosťou musí udržiavať nažive kritický zmysel pre tieto tendencie a pomáhať rýchlo reagovať, keď sa začínajú zakoreňovať. Preto je dôležité, aby katechéza a ohlasovanie priamejším a jasnejším spôsobom obsahovali spoločenský zmysel existencie, bratský rozmer duchovnosti, presvedčenie o neodňateľnej dôstojnosti každej ľudskej osoby a motiváciu milovať a prijímať všetkých.

Tretia

kapitola

Predstavovať si a tvoriť otvorený svet

87. Ľudská bytosť je stvorená takým spôsobom, že sa dokáže rozvíjať a vytvárať, „iba ak v nezištnom sebaobetovaní“.62 A rovnako nedosiahne plné poznanie pravdy o sebe, iba ak v stretnutí s druhými: „Nekomunikujem účinne so sebou samým, ak to nie je v takej miere, v akej

komunikujem s druhým.“⁶³ To vysvetľuje, prečo nik nemôže zakúsiť hodnotu života bez konkrétnych milovaných ľudí. Tu je tajomstvo autentickej ľudskej existencie, pretože „život existuje tam, kde je puto, spoločenstvo, bratstvo; a je to život silnejší než smrť, ak je postavený na opravdivých vzťahoch a na zväzkoch vernosti. Naopak, niet života tam, kde si nárokuje patríť len sebe samým a žiť ako ostrovy: v týchto postojoch prevládne smrť“.⁶⁴

Bez obmedzenia

88. Zvnútra každého srdca vytvára láska spojenie a rozširuje existenciu – keď spôsobuje, že osoba vychádza zo seba v ústrety druhému.⁶⁵ Sme stvorení pre lásku a v každom z nás je „istý druh zákona ‚extázy‘: Milujúci vychádza zo seba, aby v druhom našiel väčšiu plnosť bytia“.⁶⁶ Teda „v každom prípade sa človek raz musí rozhodnúť vyjsť zo seba samého“.⁶⁷

89. Na druhej strane sa nemôže môj život zredukovať na vzťahy v malej skupine a ani na moju rodinu, pretože je nemožné, aby som pochopil seba samého bez širšieho pletiva vzťahov: nielen tých súčasných, ale aj tých, ktoré tu boli pred mojím narodením a ovplyvňujú ma v priebehu života. Môj vzťah s osobou, ktorú si vážim, neznamena, že táto osoba žije iba na základe vzťahu so mnou, a ani ja nežijem len preto, aby som vstupoval do vzťahu s ňou. Zdravé a autentické vzťahy nás otvárajú druhým, ktorí nám pomáhajú rásť a obohacujú nás. Najvznešenejší spoločenský zmysel sa dnes ľahko stráca v egoistickej dôvernosti, ktorá vytvára iba zdanie intenzívnych vzťahov. Pravá láska, ktorá nám pomáha rásť, a najvznešenejšie formy priateľstva prebývajú v srdciach, ktoré dovoľia, aby sa zdokonaľovali. Partnerské alebo priateľské vzťahy sú zamerané na to, aby sa srdce otvorilo pre iných a umožnilo nám vyjsť zo seba, aby sme prijali všetkých. Uzavreté skupiny a egocentrické páry, ktoré sa definujú ako „my“ v opozícii celému svetu, sú obyčajne idealizované formy egoizmu a číreho rozdelenia.

90. Nie náhodou mnohé malé národy, ktoré prežili v púštnych oblastiach, rozvíjali veľkorysú kultúru prijatia okoloidúcich pútnikov a poskytujú tak príkladný znak posvätej povinnosti pohostinnosti. Žili tak aj stredoveké mníšske spoločenstvá, ako to môžeme čítať v Regule svätého Benedikta. Hoci to mohlo narušiť poriadok a ticho kláštora, Benedikt vyžadoval, aby sa s chudobnými a pocestnými zaobchádzalo „so všetkým možným ohľadom a starostlivosťou“.⁶⁸ Pohostinnosť je konkrétny spôsob, ako sa nevzdať tejto výzvy a tohto daru, ktorým je stretnutie s ľuďmi, ktorí nepatria do nášho prostredia. Títo pohostinní ľudia pochopili, že všetky hodnoty, ktoré rozvíjali, musela sprevádzať schopnosť transcendovať seba v otvorenosti pre druhých.

Jedinečná hodnota lásky

91. Ľudia môžu rozvíjať niektoré postoje, ktoré prezentujú morálne hodnoty: statočnosť, miernosť, pracovitosť a ďalšie čnosti. Ale na adekvátne usmernenie vyjadrovania rozličných mravných čností je potrebné brať do úvahy aj to, do akej miery vyvolávajú dynamiku otvorenosti a jednoty s inými ľuďmi. Takouto dynamikou je láska, ktorú vzbudzuje Boh. Inak by sa mohlo stať, že by sme čnostne iba pôsobili bez toho, aby čnosti dokázali budovať život spoločenstva. Preto Svätý Tomáš Akvinský – citujúc svätého Augustína – hovoril, že miernosť lakomej osoby nie je vôbec čnostná.⁶⁹ Svätý Bonaventúra inými slovami vysvetľoval, že ostatné čnosti bez lásky v presnom zmysle nenapĺňajú Božie príkazy, tak „ako ich Boh má na mysli“.⁷⁰

92. Duchovná podoba ľudského života je definovaná láskou, ktorá je v konečnom dôsledku „kritériom na definitívne rozhodnutie o hodnote alebo naopak, prázdnote ľudského života“.⁷¹ Niektorí veriaci si však myslia, že ich veľkosť spočíva vo vnucovaní vlastných ideológií druhým, či už ide o násilnú obranu pravdy alebo veľké demonštrovanie sily. My všetci veriaci si musíme uvedomiť nasledovné: na prvom mieste je láska; to, čo nikdy neslobodno ohroziť, je láska a najväčším nebezpečenstvom je nemilovať (porov. 1 Kor 13, 1 – 13).

93. Svätý Tomáš Akvinský sa pokúsil spresniť, v čom spočíva skúsenosť lásky, ktorú umožňuje Boh svojou milosťou. Vysvetľoval, že je to ako pohyb pozornosti voči druhému, až kým milujúci nepovažuje milovaného „za jedno so sebou samým“.72 Citová pozornosť venovaná druhému vedie k vnútornému založeniu nezištne hľadať jeho dobro. To všetko vychádza z priazne, úcty, ktorá je v konečnom dôsledku tým, čo sa skrýva za slovom „láska“: milovaná bytosť je pre mňa „drahá“, teda jej pripisujem veľkú hodnotu.73 A „z lásky, pre ktorú je istá osoba vzácna, vyplýva vďačnosť voči nej“.74

94. Láska teda znamená viac než len sériu dobročinných skutkov. Skutki vyplývajú z jednoty, ktorá sa čoraz viac skláňa k druhému a pokladá ho za vzácneho, hodného, príjemného a krásneho bez ohľadu na fyzický či morálny vzhľad. Láska k druhému nás vo svojej podstate poháňa hľadať to najlepšie pre jeho život. Len rozvíjaním tohto spôsobu vytvárania vzťahov je možné vytvoriť sociálne priateľstvo, ktoré nikoho nevyklučuje, a bratstvo, ktoré je otvorené pre všetkých.

Postupujúca otvorenosť lásky

95. Láska nás napokon prikláňa k univerzálnemu spoločenstvu. Nik nedozrieva ani nedosahuje vlastnú plnosť tým, že sa izoluje. Pre vlastnú dynamiku si láska žiada postupujúcu otvorenosť, väčšiu schopnosť prijímať druhých v dobrodružstve, ktoré sa nikdy nekončí a ktoré spája všetky periférie do plného zmyslu vzájomnej súdržnosti. Ježiš nám povedal: „Vy všetci ste bratia“ (Mt 23, 8).

96. Táto potreba ísť za hranice vlastných limitov platí aj pre rôzne regióny a rozličné krajiny. Vskutku, na základe „stále rastúceho množstva komunikačných spojení, ktoré ovíjajú našu planétu, čoraz jasnejšie si uvedomujeme, že národy zeme tvoria jeden celok a majú spoločný osud. V dynamike dejín, hoci ich tvoria rozličné etniká, spoločnosti a kultúry, vidíme semená povolania na vytváranie spoločenstva bratov a sestier, ktorí sa navzájom akceptujú a jeden o druhého starajú“.75

Otvorené spoločnosti, ktoré integrujú všetkých

97. Existujú periférie, ktoré sa nachádzajú blízko nás, v centre mesta alebo vo vlastnej rodine. Existuje aj aspekt univerzálnej otvorenosti lásky, ktorá nie je geografická, ale existenciálna. Je to každodenná schopnosť rozširovať svoj malý svet, prichádzať k tým, ktorých bezprostredne nevnímam ako súčasť svojho sveta záujmov, hoci sú mi nablízku. Na druhej strane sú všetci trpiaci bratia a sestry, ktorých spoločnosť opustila alebo ich ignoruje, existenciálnymi cudzincami, hoci sa narodili v tej istej krajine. Môžu to byť občania a mať všetky potrebné doklady, no predsa sa k nim správajú tak, že sa cítia ako cudzinci vo vlastnej krajine. Rasizmus je vírus, ktorý ľahko mutuje a namiesto toho, aby zmizol, v skrytosti číha naďalej.

98. Chcem pripomenúť týchto „utajených exulantov“, s ktorými sa zaobchádza ako s cudzími telesami spoločnosti.76 Mnohí ľudia so zdravotným postihnutím „cítia, že existujú bez toho, aby niekam patrili a na niečom mali účasť“. Existuje ešte mnoho vecí, „ktoré [bránia] ich plnému občianstvu“. Cieľom je nielen im pomôcť, ale aj dosiahnuť ich aktívnu „účasť na občianskom a cirkevnom spoločenstve. Je to náročná a aj vyčerpávajúca cesta, ktorá však bude čoraz viac prispievať k formovaniu svedomia, aby bolo schopné uznať, že každý človek je jedinečná a neopakovateľná osoba“. Rovnako myslím na starých ľudí, „ktorí sú aj pre zdravotné postihnutie niekedy vnímaní ako záťaž“. Všetci však môžu poskytnúť „jedinečný príspevok pre spoločné dobro prostredníctvom svojej originálnej biografie“. Dovolím si naliehať, že treba „mať odvahu dať hlas tým, ktorí sú diskriminovaní pre zdravotné postihnutie, lebo, žiaľ, v niektorých krajinách je ešte aj dnes ťažké, aby boli uznaní za ľudí s rovnakou dôstojnosťou“.77

Neprimerané chápanie univerzálnej lásky

99. Láska, ktorá sa šíri bez obmedzenia, má za základ to, čo v každom meste a v každej krajine nazývame „sociálne priateľstvo“. Keď je tento priateľský prístup v spoločnosti autentický, vytvára podmienky na skutočnú univerzálnu otvorenosť. Nejde o falošný univerzalizmus tých, ktorí majú ustavičnú potrebu cestovať, pretože neznášajú a nemilujú svoj vlastný národ. Kto hľadá na svoj národ s pohrdaním, vytvára vo vlastnej spoločnosti kategórie prvej a druhej triedy, kategórie osôb s väčšou alebo menšou dôstojnosťou a s väčšími alebo menšími právami. Takým spôsobom popiera, že je tu miesto pre všetkých.

100. Nehovorím tu ani o autoritárskom a abstraktnom univerzalizme, aký niektorí diktujú alebo navrhujú a prezentujú ako údajný ideál s cieľom všetkých homogenizovať, dominovať nad nimi a vykorisťovať ich. Existuje model globalizácie, ktorý „sa vedome zameriava na jednorozmernú uniformitu a snaží sa eliminovať všetky rozdiely i tradície v povrchnom hľadaní jednoty. [...] Ak chce globalizácia spôsobiť, aby boli všetci rovnakí, akoby to bola guľa, potom táto globalizácia nivočí osobitosť každej osoby a každého národa“.⁷⁸ Tento falošný univerzalistický sen nakoniec pripraví svet o rôznosť jeho farieb, jeho krásu a napokon aj o jeho ľudskosť. Pretože „budúcnosť nie je ‚jednofarebná‘. Ak na to máme odvahu, môžeme ju vnímať ‚v rozličnosti príspevkov, ktoré môže predniesť každý. Ako len veľmi naša ľudská rodina potrebuje učiť sa žiť spoločne v harmónii a mieri bez toho, aby sme museli byť všetci rovnakí!“.⁷⁹

Ísť za hranicu sveta seberovných

101. Vráťme sa teraz k podobenstvu o milosrdnom Samaritánovi, ktoré nám toho má ešte veľa ponúknuť. Pri ceste bol ranený muž. Ľudia, ktorí okolo neho prechádzali, nepočúvali svoj vnútorný hlas, aby sa k nemu priblížili, ale mysleli skôr na vlastnú funkciu a spoločenské postavenie, na prestížnu profesiu v spoločnosti. Cítili sa dôležití pre spoločnosť tých čias a jediný, čo ich zaujímalo, bola úloha, ktorú mali zastávať. Zranený a opustený človek na kraji cesty ich vyrušoval a prekazil ich plány, navyše nemal nijakú funkciu. Bol to „nikto“, nepatrilo do nijakej významnej skupiny, nezohrával žiadnu úlohu vo vytváraní histórie. Veľkokorýsý Samaritán však odolal pokušeniu takéhoto klasifikujúceho myslenia, hoci sám nepatrilo ani do jednej z týchto kategórií a bol jednoducho cudzincom bez vlastného miesta v spoločnosti. A tak slobodný od každého titulu a štruktúry bol schopný prerušiť svoju cestu, zmeniť plány, ako aj otvoriť sa nepredvídanej situácii, zranenému človeku, ktorý ho potreboval.

102. Akú reakciu by dnes mohlo toto rozprávanie vyvolať vo svete, kde je čoraz viac sociálnych skupín, uzatvárajúcich sa v identite, ktorá ich oddeľuje od iných? Ako môže osloviť tých, ktorí sa prikláňajú k poriadku, zamedzujúcemu prítomnosť čohokoľvek cudzieho, čo by mohlo narušiť túto identitu, tento systém izolácie a egocentrizmu? V takomto systéme sa nemôžeme stať blížnymi, môžeme byť blízko iba tým, ktorí nám prinesú výhody. Slovo „blížny“ tým stráca akýkoľvek význam, zmysel nadobúda len slovo „seberovný“, teda ten, s ktorým spolupracujeme pre spoločné záujmy.⁸⁰

Sloboda, rovnosť a bratstvo

103. Bratstvo nie je len dôsledok úcty k individuálnej slobode alebo určitá regulovaná rovnosť. Sú to síce podmienky možnosti bratstva, no nevyhnutne to k bratstvu nevedie. Bratstvo ponúka slobode a rovnosti ešte čosi pozitívne. Čo sa stane bez vedome pestovaného bratstva, bez politickej vôle pre bratstvo, ktoré sa konkretizuje vo vedomej výchove k bratstvu, k dialógu, k objaveniu hodnôt, akou je vzájomnosť a mnohostranné obohatenie? Stane sa to, že sloboda zmizne a bude viesť skôr k samote, čírej autonómii, aby sme k niekomu alebo niečomu patrili alebo jednoducho niečo vlastnili

a užívali si. To však skutočne nevyčerpáva bohatstvo slobody, ktorá sa zameriava predovšetkým na lásku.

104. Ani rovnosť sa nedosahuje abstraktným definovaním toho, že „všetky ľudské bytosti sú si rovné“, ale je výsledkom uvedomelého a pedagogického kultivovania bratstva. Tí, ktorí sú schopní byť len so seberovnými, tvoria uzavreté svety. Aký zmysel môže mať v tejto schéme človek, ktorý nepatrí do kruhu seberovných a prichádza so snom o lepšom živote pre seba i svoju rodinu?

105. Individualizmus nás nerobí viac slobodnými, viac rovnými, viac bratmi. Čistý súčet individuálnych záujmov nie je schopný splodiť lepší svet pre celé ľudstvo. Ani nás nemôže uchrániť pred mnohými utrpeniami, ktoré sú čoraz globálnejšie. No radikálny individualizmus je vírus, ktorý je najťažšie poraziť. Je zákerný. Chce, aby sme verili, že všetko spočíva v tom, že povolíme uzdy vlastným ambíciám, akoby sme hromadením individuálnych ambícií a istôt mohli vybudovať spoločné dobro.

Univerzálna láska – zveladenie človeka

106. Na ceste k sociálnemu priateľstvu a univerzálnemu bratstvu je nevyhnutné dospieť k základnému, podstatnému poznaniu, a to uvedomiť si, aká je hodnota ľudskej bytosti, vždy a za akýchkoľvek okolností. Ak je každý vzácny, treba s jasnosťou a rozhodnosťou povedať: „To, že sa niekto narodil na mieste, ktoré má menej zdrojov alebo je menej rozvinuté, nie je dôvodom na to, aby žil s menšou dôstojnosťou.“⁸¹ To je elementárny princíp spoločenského života, bežne a rozličnými spôsobmi ignorovaný tými, ktorí vidia, že nevyhovuje ich vízií sveta alebo neslúži ich cieľom.

107. Každá ľudská bytosť má právo dôstojne žiť i integrálne sa rozvíjať a nijaká krajina nemôže poprieť toto základné právo. Každý človek má vlastnú dôstojnosť, aj keď je málo zdatný, aj keď sa narodil alebo vyrástol s obmedzeniami; vskutku to neumenšuje jeho nesmiernu dôstojnosť ľudskej osoby, ktorá sa nezakladá na okolnostiach, ale na hodnote jeho bytia. Keď sa tento elementárny princíp nedodržia, niet budúcnosti ani pre bratstvo, ani pre prežitie ľudstva.

108. Sú spoločnosti, ktoré tento princíp prijímajú čiastočne. Uznávajú, že existujú príležitosti pre všetkých, zároveň sa však domnievajú, že keď sa to stanoví, všetko už záleží na každom jednotlivcovi. Podľa tejto čiastočnej perspektívy by nemalo zmysel „investovať do toho, aby sa ľudia zostávajúci pozadu, slabší a menej talentovaní mohli v živote presadiť“.⁸² Investovať v prospech krehkých osôb môže byť nerentabilné, môže znamenať menšiu efektívnosť. Vyžaduje si to prítomný a aktívny štát a inštitúcie občianskej spoločnosti, ktoré idú za hranice slobody mechanizmov účinnosti určitých ekonomických, politických či ideologických systémov, pretože sa skutočne zameriavajú predovšetkým na ľudí a spoločné dobro.

109. Niektorí prichádzajú na svet v rodinách s dobrými ekonomickými podmienkami, dostávajú dobré vzdelanie, vyrástli na dobrej výžive alebo prirodzene vlastnia význačné schopnosti. Tí určite nebudú potrebovať aktívny štát a budú žiadať len slobodu. Ale evidentne to isté pravidlo neplatí pre ľudí so zdravotným postihnutím, pre toho, kto sa narodil v chudobnom dome, kto vyrástol so vzdelaním s nízkou kvalitou alebo s nedostačujúcimi možnosťami na náležitú liečbu svojich chorôb. Ak sa spoločnosť riadi primárne kritériami slobody trhu a efektivity, pre týchto ľudí niet miesta a bratstvo nebude ničím iným než len romantickým výrazom.

110. Je fakt, že „jednoduché hlásanie ekonomickej slobody, ktorú však mnohí vzhľadom na reálnu situáciu nemôžu využiť, a obmedzovanie dostupnosti práce sa stáva protirečením“.⁸³ Slová ako sloboda, demokracia alebo bratstvo potom strácajú svoj zmysel. Pretože v skutočnosti, „kým náš socioekonomický systém vyprodukuje ďalšiu obeť a kým bude čo aj jediná osoba skartovaná,

nebude môcť nastať sviatok univerzálneho bratstva“.84 Ľudská a bratská spoločnosť je schopná zasadiť sa za efektívne a stabilné zabezpečenie toho, aby všetci boli na ceste svojho života sprevádzaní nielen v zabezpečovaní základných potrieb, ale tak, aby mohli dať to najlepšie zo seba, aj keď ich produktivita nebude najlepšia, aj keď budú napredovať pomaly, aj keď ich výkonnosť bude málo relevantná.

111. Človek so svojimi neodňateľnými právami je prirodzene otvorený pre vzťahy. V jeho samotnom pôvode prebýva povolanie transcendovať seba samého v stretnutí s druhými. Preto „je potrebné venovať pozornosť tomu, aby sme neprepadli niektorým nedorozumeniam, ktoré sa môžu zrodiť z nepochopenia konceptu ľudských práv a ich paradoxného zneužívania. Dnes vskutku existuje tendencia čoraz väčších nárokov na individuálne práva – mám pokušenie povedať individualistické –, ktorá ukrýva koncepciu ľudskej osoby odpútanej od každého sociálneho a antropologického kontextu, takmer akoby bola monáda, čoraz viac nevšimavá [...] Ak právo každého nie je harmonicky usporiadané vo vzťahu k väčšiemu dobru, bude sa napokon koncipovať bez obmedzení, a teda sa stane prameňom konfliktov a násilia“.85

Zveľaďovať morálne dobro

112. Neostáva nám iné ako povedať, že túžba a hľadanie dobra druhých i celého ľudstva znamená aj usilovať sa o dozrievanie osôb a spoločnosti v rozličných morálnych hodnotách, ktoré vedú k integrálnemu ľudskému rozvoju. V Novom zákone sa zmieňuje ovocie Ducha Svätého (porov. Gal 5, 22) definované gréckym termínom agathosyne. Označuje pripútanosť k dobru, hľadanie dobra. Ešte viac, je to zaobstarávanie toho, čo má väčšiu hodnotu, čo je lepšie pre druhých: ich dozrievanie, zdravý rast, cvičenie sa v cnostiach – a nielen materiálny blahobyt. Existuje podobný latinský výraz: bene-volentia, teda postoj chcenia dobra druhého. Je to silná túžba po dobre, náklonnosť smerom ku všetkému, čo je dobré a excelentné, ktorá nás ženie, aby sme naplňali život druhých peknými, vznešenými, povzbudzujúcimi vecami.

113. V tomto smere by som chcel s bolesťou poukázať na skutočnosť, že „už príliš dlho sme zotrvali v morálnom úpadku, vysmievali sme sa etike, добрote, viere, poctivosti, a nadišiel čas uznať, že táto veselá povrchnosť nám málo prospela. Ničenie všetkých základov spoločenského života nás postaví jedných proti druhým, aby sme bránili svoje záujmy“.86 Obráťme sa k zveľaďovaniu dobra pre seba i pre celé ľudstvo a tak kráčajme spoločne smerom k opravdivému a integrálnemu rastu. Každá spoločnosť potrebuje zabezpečiť odovzdávanie hodnôt, pretože ak sa to nestane, bude sa v rozličných podobách šíriť egoizmus, násilie a korupcia, ľahostajnosť a napokon život uzavretý pred každou transcendenciou a ukrytý v zákopoch individuálnych záujmov.

Hodnota solidarity

114. Chcel by som vyzdvihnúť solidaritu. „Dosiachnutie solidarity ako morálnej čnosti a sociálneho postoja, ktorý je plodom osobného obrátenia, si vyžaduje úsilie mnohých subjektov, ktoré sú zodpovedné za výchovu a formáciu. Mám na mysli predovšetkým rodiny, ktoré majú prvotné a nenahraditeľné výchovné poslanie. Predstavujú totiž prvé miesto, kde sa prežívajú a odovzdávajú hodnoty lásky a bratstva, spoločného života a delenia sa, pozornosti a starostlivosti o druhého. Sú tiež privilegovaným prostredím na odovzdávanie viery, počnúc prvými jednoduchými náboženskými gestami, ktoré matky učia svoje deti. Pokiaľ ide o vychovávateľov a formátorov, ktorých povolaním je vychovávať deti a mládež v školách alebo v rôznych centrách pre deti a mládež, majú si byť vedomí, že ich zodpovednosť sa týka morálneho, duchovného i spoločenského rozmeru osoby. Hodnoty slobody, vzájomnej úcty a solidarity možno odovzdávať už od najútlejšieho veku. [...] Aj pracovníci v kultúre a spoločenských komunikačných prostriedkoch majú zodpovednosť v oblasti výchovy a formácie, zvlášť v dnešných spoločnostiach, keď je prístup k informačným a komunikačným prostriedkom čoraz rozšírenejší“.87

115. V týchto okamihoch, v ktorých sa zdá, že sa všetko riedi a rozpúšťa, je dobré apelovať na solídnosť,⁸⁸ ktorá vychádza z vedomia toho, že sme zodpovední za krehkosť druhých pri hľadaní spoločnej perspektívy. Solidarita sa konkrétne prejavuje v službe, ktorá môže nadobúdať veľmi rozličné formy, čo sa týka spôsobu, akým sa ujímame druhých. Služba je „do veľkej miery starostlivosť o krehkosť. Služiť znamená starať sa o tých, ktorí sú krehkí v našich rodinách, spoločnosti, národe“. Pri tejto úlohe je každý schopný „odložiť nabok svoje potreby, očakávania, svoje túžby po všemocnosti, zoči-voči konkrétnemu pohľadu tých najkrehkejších. [...] Služba pozerá vždy do tváre brata, dotýka sa jeho tela, cíti jeho blízkosť, až do tej miery, že ňou v niektorých prípadoch ‚trpí‘, a snaží sa o pomoc bratovi. Z toho dôvodu nie je služba nikdy ideologická, lebo neslúži ideám, ale osobám“.⁸⁹

116. Poslední vo všeobecnosti „praktizujú tú solidaritu, veľmi špeciálnu, ktorá existuje medzi tými, ktorí trpia – úbohými – a tými, na ktorých, ako sa zdá, naša spoločnosť zabudla alebo má prinajmenšom veľkú vôľu zabudnúť. Solidarita je slovo, ktoré nie je vždy obľúbené; povedal by som, že niekedy sme ho premenili priam na nadávku, nemožno ho vysloviť; je to však slovo, ktoré vyjadruje oveľa viac než len nejaké sporadické skutky štedrosti. Je to myslenie a konanie v termínoch spoločenstva, v termínoch priority života všetkých nad privlastňovaním si majetku iba zo strany niektorých. Je to tiež boj proti štrukturálnym príčinám chudoby, nerovnosti, nedostatku práce, pôdy, bývania, proti negovaniu pracovných a spoločenských práv. Je to vzdorovanie deštruktívnym efektom impéria peňazí [...]. Solidarita chápaná vo svojom najhlbšom zmysle je spôsob tvorenia dejín a to je to, čo robia ľudové hnutia“.⁹⁰

117. Keď hovoríme o opatrovaní spoločného domu, ktorým je naša planéta, apelujeme na minimum univerzálneho svedomia a vzájomnej starostlivosti, ktorá ešte zostala v ľuďoch. Vskutku, ak má niekto prebytok vody a jednako ju chráni mysliac na iných, je to preto, že dosiahol morálnu úroveň, ktorá mu umožňuje hľadiť ďalej ako len na seba a svojich najbližších. To je úžasne ľudské! Tento istý postoj sa žiada na uznanie práv každej ľudskej bytosti, hoci sa narodila na druhej strane našich hraníc.

Nanovo predložiť sociálnu funkciu vlastníctva

118. Svet existuje pre všetkých, pretože my ľudia sa rodíme na tejto zemi s rovnakou dôstojnosťou. Rozdiely farby, náboženstva, schopností, miesta pôvodu či pobytu a mnohé ďalšie sa nemôžu používať na ospravedlnenie privilégií niektorých na úkor práv všetkých. V dôsledku toho musíme ako spoločenstvo garantovať, že každý človek môže žiť dôstojne a mať primerané príležitosti na integrálny rozvoj.

119. V prvých storočiach kresťanskej viery rozvinuli rôzni učenci pri svojom uvažovaní nad spoločným určením stvorených vecí univerzálny zmysel.⁹¹ To viedlo k záveru, že ak niekto nemá, čo je nevyhnutné na život s dôstojnosťou, je to preto, že si to druhý privlastňuje. Svätý Ján Zlatoústý to zhrňa týmito slovami: „Nedať chudobným časť vlastných majetkov je kradnúť od chudobných, je oberať ich o ich vlastný život; a čo vlastníme, nie je naše, ale ich.“⁹² Podobne to vyjadruje svätý Gregor Veľký: „Keď rozdávame bedárom čokoľvek, nedávame im, čo je naše, ale vraciame im to, čo im patrí.“⁹³

120. Znovu si osvojujem niektoré slová sv. Jána Pavla II., ktorých sila azda nebola pochopená, a opakujem ich: „Boh dal zem celému ľudskému pokoleniu, aby živila všetkých jeho členov bez toho, aby bol niekto vylúčený alebo uprednostňovaný.“⁹⁴ V tomto smere pripomínam, že „kresťanská tradícia nikdy neuznávala právo na súkromné vlastníctvo za absolútne a nedotknuteľné a zdôrazňovala sociálnu funkciu akejkoľvek formy súkromného vlastníctva“.⁹⁵ Princíp spoločného užívania stvorených dobier pre všetkých je prvou zásadou „celého sociálno-etického poriadku“.⁹⁶

je to prirodzené, pôvodné a prioritné právo.⁹⁷ Všetky ďalšie práva na dobro nevyhnutné na integrálny rozvoj človeka vrátane práva na osobné vlastníctvo a ktoréhokoľvek ďalšieho práva „nemajú hatiť, lež, práve naopak, uľahčovať jeho uplatňovanie“, ako to tvrdil sv. Pavol VI.⁹⁸ Právo na súkromné vlastníctvo možno pokladať len za sekundárne prirodzené právo, odvodené z princípu univerzálneho určenia stvorených dobier, a to má veľmi konkrétne dôsledky, ktoré sa musia odzrkadliť vo fungovaní spoločnosti. Často sa však stáva, že sekundárne práva sa kladú nad práva prioritné a pôvodné, a oberajú ich tak o praktický význam.

Práva bez hraníc

121. Nik teda nemôže zostať na okraji, a to bez ohľadu na to, kde sa narodil, a o to menej pre privilégiá, ktoré iní vlastnia preto, že sa narodili na miestach s väčšími príležitosťami. Medzníky a hranice štátov tomu nemôžu zabrániť. Tak ako je neakceptovateľné, aby nejaká osoba mala menej práv preto, že je žena, je tiež neakceptovateľné, aby miesto narodenia alebo pobytu znamenalo menšie príležitosti na dôstojný život a rozvoj.

122. Rozvoj sa nesmie orientovať na rastúce obohacovanie niekoľkých, ale musí zabezpečiť „ľudské práva, osobné a spoločenské, hospodárske a politické, ako aj práva štátov a národov“.⁹⁹ Právo niektorých na slobodu podnikania alebo trhu nemôže stáť nad právami národov a dôstojnosťou chudobných; a ani nad rešpektovaním životného prostredia, pretože „kto vlastní jednu jeho časť, má ju len v správe na úžitok všetkých“.¹⁰⁰

123. Aktivita podnikateľov je v skutočnosti „vznešeným poslaním zameraným na produkciu bohatstva a zlepšovanie sveta pre všetkých“.¹⁰¹ Boh nás podporuje; od nás sa očakáva, že rozvineme schopnosti, ktoré nám dal – a svet naplnil mnohými možnosťami. Jeho plán je, že sa každý človek bude rozvíjať¹⁰² a k tomu patrí aj podpora ekonomických a technologických kapacít, aby narastali dobrá a zväčšovalo sa bohatstvo. V každom prípade by však tieto schopnosti podnikateľov, ktoré sú darom Boha, mali byť jasne zamerané na pokrok druhých ľudí a na prekonávanie biedy, predovšetkým prostredníctvom vytvárania rozličných pracovných príležitostí. Vždy spolu s právom na súkromné vlastníctvo existuje prioritné a predchádzajúce právo podriadenosti každého súkromného vlastníctva univerzálnemu určaniu dobier zeme, a teda právo všetkých na ich používanie.¹⁰³

Práva národov

124. Presvedčenie o spoločnom určení dobier zeme si dnes vyžaduje, aby sa aplikovalo aj na krajiny, ich teritória a zdroje. Ak sa na to nepozeráme len z hľadiska legitimacy súkromného vlastníctva a práv občanov určitého národa, ale aj z pohľadu prvého princípu spoločného určenia dobier, môžeme povedať, že každá krajina je aj cudzincova, keďže dobrá jedného teritória nesmú byť upreté núdznej osobe, ktorá pochádza z iného miesta. Vskutku, tak ako poukázali biskupi Spojených štátov amerických, existujú základné práva, ktoré „predchádzajú akúkoľvek spoločnosť, pretože pramena z dôstojnosti danej každej osobe na základe toho, že je stvorená Bohom“.¹⁰⁴

125. To ďalej predpokladá iný spôsob chápania vzťahov a vzájomnej výmeny medzi krajinami. Ak má každý človek neodňateľnú dôstojnosť, ak je každý človek mojím bratom alebo mojou sestrou a ak svet naozaj patrí všetkým, nezáleží na tom, či sa niekto narodil tu alebo či žije za hranicami svojej krajiny. Aj môj národ je spoluzodpovedný za jeho rozvoj, hoci môže naplniť túto zodpovednosť rozličnými spôsobmi – tým, že ho veľkodušne prijíma, keď to nevyhnutne potrebuje, podporuje ho v jeho vlastnej krajine, nevyužíva ani nevyčerpáva všetky prírodné zdroje krajín, nepodporuje skorumpované systémy, ktoré bránia dôstojnému rozvoju národov. To, čo platí pre národy, sa aplikuje aj na rozličné regióny každej krajiny, medzi ktorými sa často vyskytujú veľké nerovnosti. No neschopnosť uznať rovnakú ľudskú dôstojnosť niekedy spôsobuje, že rozvinutejšie

regióny určitých krajín sa chcú oslobodiť od „prítáže“ chudobnejších regiónov, aby mohli ešte viac zvyšovať svoju úroveň konzumu.

126. Hovoríme o novej sieti medzinárodných vzťahov, pretože neexistuje spôsob, ako vyriešiť vážne problémy sveta uvažujúc len v termínoch vzájomnej pomoci medzi jednotlivcami alebo malými skupinami. Pripomeňme, že „nerovnosť nepostihuje iba jednotlivcov, ale celé krajiny, a núti zaoberať sa etikou medzinárodných vzťahov“.105 A spravodlivosť si vyžaduje rešpektovanie nielen individuálnych práv, ale aj spoločenských práv a práv národov.106 To, čo tu tvrdíme, implikuje, že sa zabezpečí základné právo „národov na existenciu a rozvoj“,107 ktoré je niekedy výrazne hatené tlakom vyplývajúcim zo zahraničných dlhov. Splácanie dlhov v mnohých prípadoch nielenže nenapomáha rozvoj, ale ho, naopak, limituje a silne ovplyvňuje. Aj pri zachovaní princípu, že každý legitímne dohodnutý dlh musí byť splatený, spôsob splnenia tejto povinnosti, ktorú mnohé chudobné krajiny majú k bohatým krajinám, nesmie viesť k ohrozeniu ich existencie a ich rastu.

127. Bezpochyby ide o inú logiku. Ak sa neprinútime vstúpiť do tejto logiky, moje slová budú znieť ako fantázia. Ale ak prijmeme tento základný princíp práv, ktoré vyplývajú zo samotného faktu vlastníctva neodňateľnej ľudskej dôstojnosti, je možné akceptovať výzvu, aby sme snívali a premýšľali o inom ľudstve. Je možné túžiť po planéte, ktorá zabezpečí zem, domov a prácu pre všetkých. To je pravá cesta mieru a nie hlúpa a krátkozraká stratégia rozsievania strachu a nedôvery k vonkajším ohrozeniam. Pretože reálny a trvalý mier je možný len „v nadväznosti na globálnu etiku solidarity a spoluprácu v službe budúcnosti stvárnenej vzájomnosťou a spoločnou zodpovednosťou v celej ľudskej rodine“.108

Štvrtá

kapitola

Srdce otvorené pre celý svet

128. Ak tvrdenie, že sme ako ľudské bytosti všetci bratia a sestry, nemá zostať abstrakciou, ale má sa stať skutočnosťou, potom kladie pred nás celý rad výziev, ktoré nás burcujú a nútia prijímať nové perspektívy a rozvíjať nové odpovede.

Limit hraníc

129. Keď je blízky migrantom, vyplývajú z toho komplexné výzvy.109 Iste, ideálom by bolo vyhnúť sa migrácii, ktorá nie je nevyhnutná, a na ten účel by stačilo vytvoriť v krajinách pôvodu konkrétne možnosti žiť a rásť s dôstojnosťou tak, aby mal každý šancu na integrálny rozvoj. No kým v tomto smere neexistuje skutočný pokrok, je našou povinnosťou rešpektovať právo každého človeka, aby si našiel miesto, kde môže nielen uspokojiť svoje primárne potreby a potreby svojej rodiny, ale sa aj naplno realizovať ako osoba. Naše úsilie vo vzťahu k prichádzajúcim migrantom možno zhrnúť do štyroch slovies: prijať, chrániť, podporovať a integrovať. Vskutku nejde „o to, že majú zhora prísť asistenčné programy, ale máme spoločne kráčať prostredníctvom týchto štyroch činností, aby sme budovali mestá a krajiny, ktoré – aj keď si uchovávajú svoju vlastnú kultúrnu a náboženskú identitu – sú otvorené pre rozdiely a vedú ich zhodnotiť v znamení ľudského bratstva“.110

130. Z toho vyplývajú niektoré nevyhnutné odpovede, predovšetkým vo vzťahu k tým, ktorí utekajú z oblastí veľkých humanitárnych kríz. Napríklad zvyšovať počet víz a zjednodušovať ich udeľovanie; vytvárať súkromné i komunitné podporné programy; otvárať humanitárne koridory pre najviac ohrozených utečencov; poskytnúť primerané a slušné ubytovanie; garantovať osobnú bezpečnosť a prístup k nevyhnutným službám; zabezpečiť primeranú konzulárnu asistenciu, právo mať so sebou vždy osobné identifikačné doklady, nestranný prístup k justícii, možnosť otvorenia bankového účtu a zabezpečenia všetkých vecí potrebných na prežitie; slobodu pohybu a možnosť

pracovať; chrániť maloletých a zabezpečiť im pravidelný prístup k vzdelaniu; pre nich sú dôležité aj programy dočasnej starostlivosti alebo ubytovania; garantovať náboženskú slobodu; podporovať sociálne zaradenie; napomáhať zjednotenie rodín a pripravovať miestne spoločenstvá na procesy integrácie.¹¹¹

131. Pre tých, čo prišli už pred časom a sú včlenení do spoločenskej štruktúry, je dôležité aplikovať koncept „občianstva“, ktorý „je založený na rovnosti práv a povinností, pričom pod ich záštitou požívajú všetci rovnakú spravodlivosť. Preto je v našej spoločnosti potrebné usilovať sa o nastolenie konceptu plnoprávneho občianstva a vzdať sa diskriminačného používania termínu menšina, ktorý so sebou nesie zárodoky pocitu izolovanosti a menejcennosti. Tento termín pripravuje pôdu na nepriateľstvo a nezhody, pričom odníma výdobytky náboženských a občianskych práv niektorým občanom, čím ich diskriminuje“.¹¹²

132. Okrem rôznych nevyhnutných opatrení nemôžu samotné štáty rozvíjať primerané riešenia, „pretože dôsledky rozhodnutí každého jedného nevyhnutne dopadajú na celé medzinárodné spoločenstvo“. Preto „môžu byť odpovede len ovocím spoločnej práce“,¹¹³ pričom sa vytvára globálna legislatíva (governance) pre migráciu. V každom prípade je potrebné „vypracovať strednodobé a dlhodobé plány, ktoré budú siahajú ďalej ako len po odpoveď na krízovú situáciu. Na jednej strane by mali efektívne pomáhať integrácii migrantov do krajín, ktoré ich prijímajú, a zároveň napomáhať rozvoj krajín, odkiaľ prichádzajú, so solidárnymi politickými líniami. Tie by však nemali podrobiť formy pomoci takým stratégiám a praktikám, ktoré sú ideologicky cudzie alebo protichodné vo vzťahu ku kultúre národov, na ktoré sú zamerané“.¹¹⁴

Vzájomné dary

133. Príchod rôznych ľudí, ktorí pochádzajú z odlišného životného a kultúrneho kontextu, sa premieňa na dar, pretože „príbehy migrantov sú však aj príbehmi stretnutia medzi ľuďmi a kultúrami. Pre komunity a spoločnosť, do ktorých prichádzajú, sú príležitosťou na obohatenie a na integrálny ľudský rozvoj všetkých“.¹¹⁵ Preto „prosím zvlášť mladých, aby nepadali do siete tých, čo ich chcú postaviť proti iným mladým prichádzajúcim do ich krajín, keď ich opisujú ako nebezpečné subjekty, ako keby nemali tú istú neodcudziteľnú dôstojnosť ľudskej bytosti“.¹¹⁶

134. Okrem toho keď zo srdca prijmem iného človeka, umožní mu to, aby naďalej zostal sám sebou a zároveň sa ďalej rozvíjal. Rôzne kultúry, ktoré vytvárali svoje bohatstvo v priebehu stáročí, musia byť zachované, aby sa svet neochudobnil. Navyše musia byť nevyhnutne motivované, aby v stretnutí s novou realitou mohli vzniknúť niečo nové. Neslobodno ignorovať riziko, že sa staneme obeťou kultúrnej sklerózy. Preto „potrebujeme komunikovať, objavovať bohatstvo každého, dať vyniknúť to, čo nás spája, a s úctou ku všetkým sa pozeráť na rozdiely ako na možnosť rastu. Nevyhnutný je trpezlivý a dôverujúci dialóg tak, aby osoby, rodiny a spoločenstvá mohli odovzdávať hodnoty vlastnej kultúry a prijímať dobro pochádzajúce zo skúsenosti druhých“.¹¹⁷

135. Vrátim sa k príkladom, ktoré som spomenul pred časom. Kultúra Latinskoameričanov je „kvasom hodnôt a možností, ktorý môže priniesť mnoho dobrého Spojeným štátom americkým [...]. Masívna imigrácia napokon vždy poznačí a premení kultúru každého miesta. [...] V Argentíne ovplyvnila intenzívna talianska imigrácia kultúru spoločnosti a v kultúre Buenos Aires jasne poznať prítomnosť približne dvestotisíc Židov. Imigranti sú, ak sa im pomôže integrovať, pozhnaním, bohatstvom a novým darom, ktorý pozýva spoločnosť rásť“.¹¹⁸

136. V širšom kontexte sme si s veľkým imámom Ahmadom Al-Tayyebom pripomenuli, že „vzťahy medzi Západom a Východom sú vzájomnou nevyhnutnosťou, ktorú nemožno nahradiť a už vôbec nie prehliadať, aby sa obe strany mohli navzájom obohatiť prostredníctvom dialógu a vzájomnej kultúrnej výmeny. Západ by mohol nájsť v kultúre Východu liek na niektoré svoje duchovné a

náboženské choroby, spôsobené prevládajúcim materializmom. A Východ by mohol nájsť v kultúre Západu mnohé prvky, ktoré by mu pomohli uchrániť sa od slabosti, rozdelenia, konfliktu či vedeckého, technického a kultúrneho úpadku. Dôležité je venovať pozornosť náboženským, kultúrnym a historickým rozdielom, ktoré sú podstatným prvkom formovania osobnosti, ako aj kultúry a civilizácie Východu. Rovnako je však dôležité upevňovať všeobecné a spoločné ľudské práva, ktoré prispievajú k zaisteniu dôstojného života pre všetkých ľudí na Východe i na Západe, a vyhnúť sa používaniu politiky dvojakého metra“.119

Plodná vzájomná výmena

137. Vzájomná pomoc medzi krajinami v konečnom dôsledku prináša úžitok všetkým. Krajina, ktorá napreduje na základe vlastnej pôvodnej kultúry, je pokladom pre celé ľudstvo. Potrebujeme, aby sa posilnilo vedomie, že problémy dnešných čias musíme zdolať buď spoločne, alebo ich nezdoláme. Chudoba, úpadok, utrpenie jednej časti zeme sú tichou živnou pôdou na problémy, ktoré sa napokon budú týkať celej planéty. Ak nás znepokojuje zánik niektorých druhov, malo by nás viac trápiť aj pomyslenie na to, že všade jestvujú ľudia alebo národy, ktoré nemôžu rozvíjať svoj potenciál a svoju krásu pre chudobu alebo iné štrukturálne obmedzenia. Pretože to napokon vedie k ochudobneniu nás všetkých.

138. Ak to bolo vždy zrejmé, o to jasnejšie ako kedykoľvek predtým je to dnes vo svete, ktorý je vďaka globalizácii tak veľmi navzájom poprepájaný. Potrebujeme, aby svetové právne, politické a ekonomické usporiadanie „posilňovalo a orientovalo medzinárodnú spoluprácu k solidárnemu rozvoju všetkých národov“.120 To napokon prospeje celej planéte, pretože „pomoc chudobným krajinám“ je nástrojom „tvorby bohatstva pre všetkých“.121 Z pohľadu integrálneho rozvoja to predpokladá, že sa umožní, aby „aj najchudobnejšie krajiny mali účinný hlas pri spoločných rozhodnutiach“,122 a že sa vyvinie úsilie „podnietiť prístup k medzinárodnému trhu krajinám poznačeným chudobou a nedostatočným rozvojom“.123

Bezodplatné prijatie

139. V žiadnom prípade by som nechcel tento prístup zredukovať na nejakú formu utilitarizmu. Existuje totiž aj bezodplatnosť. Je to schopnosť robiť niektoré veci len preto, že sú samy osebe dobré, bez očakávania, že z toho niečo vyťažíme; bez očakávania, že okamžite za to niečo dostaneme. Umožňuje to prijať cudzinca, aj keď v danom okamihu neprináša hmatateľný benefit. A predsa existujú krajiny, ktoré chcú prijímať len vedcov a investorov.

140. Tí, ktorí sa necvičia v bratskej nezištnosti, robia z vlastnej existencie ťaživý obchod, ktorý stále počíta, čo dáva a čo za to dostáva. Boh, naopak, dáva zadarmo až do tej miery, že pomáha aj tým, ktorí nie sú verní a „dáva slnku vychádzať nad zlých i dobrých“ (Mt 5, 45). Preto Ježiš odporúča: „Keď ty dávaš almužnu, nech nevie tvoja ľavá ruka, čo robí pravá, aby tvoja almužna zostala skrytá“ (Mt 6, 3 – 4). Dostali sme život zadarmo, nezaplatili sme zaň. Všetci teda môžeme dávať bez toho, aby sme za to niečo čakali, robiť dobro bez vyžadovania čohokoľvek od osoby, ktorej pomáhame. To je to, čo Ježiš hovoril svojim učeníkom: „Zadarmo ste dostali, zadarmo dávajte“ (Mt 10, 8).

141. Skutočná hodnota rozličných krajín sveta sa dá zmerať na základe schopnosti, že myslia nielen na svoju vlasť, ale aj na celú ľudskú rodinu, a to sa ukazuje predovšetkým v kritických obdobiach. Uzavreté nacionalizmy manifestujú neschopnosť dávať bezodplatne a mylné presvedčenie, že môžu profitovať zo skazy druhých a že budú žiť bezpečnejšie, keď sa budú izolovať. Imigrant je vnímaný ako uzurpátor, ktorý nič neponúka. Tak sa dospeje k naivnému mysleniu, že chudobní sú nebezpeční alebo zbytoční a že mocní sú štedrý dobrodinci. Len sociálna a politická kultúra, ktorá zahŕňa bezodplatné prijatie, bude mať budúcnosť.

Lokálny a univerzálny

142. Treba vždy pripomínať, že „medzi globalizáciou a lokalizáciou existuje napätie. Musíme venovať pozornosť globálnemu rozmeru, aby sme neupadli do každodenných malicherností. Zároveň však nie je dobré stratiť zo zreteľa to, čo je lokálne, čo nám pomáha stáť pevne nohami na zemi. Tieto dve veci spojené dohromady nám bránia, aby sme upadli do jedného z dvoch možných extrémov: prvým je, keď ľudia žijú v abstraktnom a globalizujúcom univerzalizme, [...]; druhým je, keď sa stanú folklórnym múzeom eremitov naviazaných na jedno miesto, odsúdených na opakovanie stále tých istých vecí, neschopných nechať sa osloviť niečím, čo je iné, a oceniť krásu, ktorú Boh šíri aj za hranicami ich územia!¹²⁴ Treba hľadiť na globálnosť, ktorá nás oslobodzuje od domáckej úzkoprsosti. Keď už dom nie je viac rodinou, ale ohradou, kobkou, tak nás globálnosť oslobodzuje, pretože nás priťahuje k plnosti. Zároveň nám musí na srdci ležať lokálna dimenzia, pretože vlastní niečo, čo globálnosť nemá: byť kvasom, obohacovať, spúšťať mechanizmy subsidiarity. Preto univerzálne bratstvo a sociálne priateľstvo vnútri každej spoločnosti sú dva neoddeliteľné a rovnocenné póly. Ich odlúčenie vedie k deformácii a škodlivej polarizácii.

Miestny kolorit

143. Riešením nie je otvorenosť, ktorá sa vzdáva vlastného pokladu. Ako niet dialógu s druhým bez osobnej identity, tak niet otvorenosti medzi národmi, ak sa nezačne od lásky k zemi, národu, vlastným kultúrnym črtám. Nestretiem sa s druhým, ak nemám živnú pôdu, v ktorej som pevne zakorenený, pretože na takomto základe môžem prijať dar druhého a ponúknuť mu niečo autentické. Prijatť druhého a uznať jeho originálny prínos môžem len vtedy, ak som sám verne oddaný svojmu národu a jeho kultúre. Každý miluje a stará sa so zvláštnou zodpovednosťou o svoju zem a robí si starosti o svoju krajinu, tak ako musí každý milovať vlastný dom a starať sa oň, aby sa nezrútil, pretože susedia to za mňa neurobia. Aj dobro sveta si žiada, aby každý chránil a miloval vlastnú zem. A naopak, dôsledky pohromy jednej krajiny sa prejavia na celej planéte. To sa zakladá na pozitívnom význame práva na vlastníctvo: starám sa a kultivujem niečo, čo vlastním, aby to mohlo byť príspevkom k spoločnému dobru.

144. Okrem toho je to predpokladom zdravej a obohacujúcej vzájomnosti. Skúsenosť života na určitom mieste a v určitej kultúre je základom, ktorý umožňuje, aby sme pochopili aspekty skutočnosti, aké tí, ktorí nemajú podobnú skúsenosť, nie sú schopní tak ľahko pochopiť. To, čo je univerzálne, nemusí byť homogénnou, uniformnou a štandardizovanou doménou jedinej prevládajúcej kultúrnej formy, ktorá napokon stratí farby mnohostenu a pôsobí odpudivo. Je to pokušenie, ktoré vychádza zo starovekého rozprávania o Babylonskej veži. Stavba veže, ktorá mala siahať až do neba, nevyjadrovala jednotu medzi rozličnými národmi, ktoré sú schopné komunikovať na základe svojej rôznosti. Naopak, bola scestným pokusom, zrodeným z pýchy a ľudskej ambície vytvoriť jednotu odlišnú od tej, ktorú chcel Boh pre národy vo svojom prozreteľnom projekte (porov. Gn 11, 1 – 9).

145. Existuje falošná otvorenosť pre univerzálnosť, ktorá vychádza z prázdnej povrchnosti tých, ktorí nie sú schopní preniknúť do hĺbky, aby naozaj pochopili svoju vlasť, alebo tých, ktorí si so sebou nesú nevyriešenú roztrpčenosť voči vlastnému národu. V každom prípade „treba vždy rozširovať perspektívu, aby sme spoznali väčšie dobro, ktoré prinesie ovocie nám všetkým. Treba to však robiť bez toho, aby sme sa snažili zutekať; bez vykorenenia. Je nevyhnutne potrebné zapustiť korene do úrodnej pôdy a do dejín vlastnej zeme, ktorá je darom od Boha. Pracujeme v malom, s tým, čo máme nablízku, ale so širšou perspektívou. [...] Nie je to ani globálna sféra, ktorá berie osobitosť, ani izolovaná zvláštnosť, ktorá vedie k neplodnosti“,¹²⁵ je to mnohosten, pri ktorom síce platí, že je rešpektovaná každá jeho časť a zároveň „celok je viac než jedna časť a je tiež viac ako len jednoduchý súčet“.¹²⁶

Univerzálny horizont

146. Existuje lokálny narcizmus, ktorý nevyjadruje zdravú lásku k vlastnému národu a vlastnej kultúre. Za týmto fenoménom sa skrýva uzavretý duch, ktorý pre určitú neistotu a strach voči druhému stavia radšej obranné múry, aby chránil sám seba. Nemôžeme však myslieť zdravo lokálne bez úprimnej a srdečnej otvorenosti pre to, čo je univerzálne – aby sme si nekládli otázky, čo sa deje inde; aby sme sa nedali obohatiť inými kultúrami a aby sme neboli solidárni s utrpením iných národov. Takýto nesprávny lokálpatriotizmus sa nasilu obmedzuje na niekoľko málo myšlienok, zvykov, istôt. Je neschopný vidieť množstvo rozličných možností a všetku krásu navôkol, ktoré svet ponúka, a chýba mu autentickejšia a štedrejšia solidarita. V tejto podobe nebude život na lokálnej úrovni naozaj viac otvorený, nenechá sa dopĺňať druhými; obmedzí sa na vlastné možnosti rozvoja, stane sa statickým a ochorie. Pretože v skutočnosti je každá zdravá kultúra vo svojej prirodzenosti otvorená a prijímajúca, takže „kultúra bez univerzálnych hodnôt nie je skutočná kultúra“.127

147. Konštatujeme, že čím má človek menšiu šírku myslenia a cítenia, tým menej bude schopný interpretovať bezprostrednú skutočnosť, ktorá ho obklopuje. Bez vzťahu a konfrontácie s tými, ktorí sú iní, je náročné požadovať jasné a úplné poznanie seba a vlastnej zeme, pretože iné kultúry nie sú nepriateľmi, pred ktorými sa treba brániť, ale rôznymi spôsobmi odrážajú nevyčerpatelné bohatstvo ľudského života. Tým, že sa na seba pozerám z pohľadu druhého, toho, kto je odlišný, môžem lepšie spoznať jedinečnosť vlastnej osoby a kultúry: jej bohatstvo, možnosti, ale aj limity. Skúsenosť z jedného miesta sa môže rozvíjať iba v „kontraste“ a „súzvuku“ so skúsenosťami druhých, ktorí žijú v rozdielnych kultúrnych kontextoch.128

148. Zdravá otvorenosť v skutočnosti nikdy neprotirečí vlastnej identite. Keď sa živá kultúra obohacuje prvkami odlišného pôvodu, nebude ich kopírovať alebo opakovať, ale ich integruje novým spôsobom. To vedie k zrodu novej syntézy, ktorá napokon prináša úžitok všetkým, pretože kultúra, z ktorej tieto príspevky pochádzajú, má z toho sama úžitok. Preto som povzbudzoval pôvodné národy, aby pestovali vlastné korene a kultúru svojich predkov, no zároveň som chcel spresniť, že mojím cieľom nie je predkladať „domorodú kultúru ako celkom uzavretú, ahistorickú, statickú či takú, ktorá sa štíti akejkol'vek formy zmiešania“, keďže „vlastná kultúrna identita sa prehlbuje a obohacuje dialógom o rozličných skutočnostiach a autentický spôsob, ako ju uchovať, nie je izolácia, ktorá ochudobňuje“.129 Svet rastie a naplňuje sa novou krásou vďaka postupným syntézam, ktoré sa vytvárajú medzi otvorenými kultúrami mimo akéhokoľvek kultúrneho diktátu.

149. Na stimulovanie zdravého vzťahu medzi láskou k vlasti a vnútorným spojením s celým ľudstvom je dobré pripomenúť, že svetová spoločnosť nie je výsledkom súčtu rôznych krajín, ale je samotným spoločenstvom, ktoré medzi nimi existuje; je vzájomnou inklúziou, ktorá je predchodcom každej jednotlivej skupiny. V tomto prieniku univerzálneho spoločenstva sa integruje každá ľudská skupina a nachádza tam vlastnú krásu. Preto každý človek, ktorý sa narodil do určitého kontextu, vie, že patrí do väčšej rodiny, bez ktorej nie je možné naplno pochopiť seba samého.

150. Tento prístup si napokon vyžaduje, aby sme s radosťou prijali, že nijaký národ, nijaká kultúra alebo osoba si nemôže vystačiť sama. Druhí sú konštitučne nevyhnutní na budovanie plného života. Uvedomovanie si vlastných limitov a ohraničenosti, ktoré majú ďaleko od toho, aby sa stali ohrozením, sa stáva kľúčom pre vízie a rozvoj spoločných projektov. Pretože „človek je ohraničené bytie, ktoré nemá hranice“.130

Z vlastného regiónu

151. Vďaka vzájomnému regionálnemu obohacovaniu, ktoré otvára slabším krajinám prístup do celého sveta, je možné, že sa ich osobitosti nerozplynú v univerzalite. Adekvátne a autentická otvorenosť svetu predpokladá schopnosť otvoriť sa blížnemu v rodine národov. Kultúrnu, ekonomickú a politickú integráciu s okolitými národmi by mal sprevádzať vzdelávací proces, ktorý podporuje hodnotu lásky k blížnemu. Tá je prvou nevyhnutnou požiadavkou na dosiahnutie zdravej univerzálnej integrácie.

152. V niektorých pôvodných oblastiach vládne ešte vždy živý duch „susedstva“, kde každý spontánne cíti povinnosť sprevádzať blížneho a pomáhať mu. Na týchto miestach, ktoré uchovávajú komunitné hodnoty, sú živé vzťahy blízkosti s črtami bezodplatnosti, solidarity a vzájomnosti, ktoré vychádzajú z pocitu lokálnej spolupatričnosti.¹³¹ Bolo by žiaduce, aby bol taký živý vzťah aj medzi blízkymi krajinami, ktoré sú schopné budovať srdečnú blízkosť medzi ich národmi. No individualistické vízie sa premietajú do vzťahov medzi krajinami. Riziko života v izolácii, pretože považujeme druhého za konkurenta alebo nebezpečného nepriateľa, sa prenáša aj do vzťahu k národom v danom regióne. Zrejme sme boli vychovaní v tomto strachu a nedôvere.

153. Existujú mocné krajiny a veľké podniky, ktoré čerpajú zisk z tejto izolácie a uprednostňujú rokovane s každou krajinou osobitne. Pre malé alebo chudobné krajiny sa však otvára možnosť dosiahnuť regionálne dohody so susedmi, ktoré im umožnia rokovať en bloc, a vyhnúť sa tomu, aby sa stali okrajovými segmentmi, ktoré sú závislé od vplyvných mocností. Dnes nie je nijaký izolovaný národný štát schopný zabezpečiť spoločné dobro vlastného obyvateľstva.

Piata

kapitola

Najlepšia politika

154. Nato, aby sa umožnil rozvoj svetového spoločenstva, v ktorom medzi ľuďmi a národmi žijúcimi v sociálnom priateľstve vládne bratstvo, je nevyhnutná tá najlepšia politika v službe skutočného spoločného dobra. Žiaľ, politika dnes často nadobúda formy, ktoré kladú prekážky na ceste k inému svetu.

Populizmy a liberalizmy

155. Pohrdanie slabými sa môže ukrývať za populistickými formami, ktoré ich demagogicky využívajú na svoje ciele, alebo za liberálnymi formami v službe ekonomických záujmov mocných. V oboch prípadoch si iba ťažko dokážeme predstaviť otvorený svet, v ktorom je miesto pre všetkých; svet, ktorý v sebe zahŕňa aj najslabších a rešpektuje rozličné kultúry.

Populárny alebo populistický

156. V posledných rokoch zaplavil komunikačné prostriedky i celkovo jazyk výraz „populizmus“ alebo „populistický“. Stráca tak hodnotu, ktorú by mohol mať, a stáva sa jednou z polarít rozpoltenej spoločnosti. Zašlo to až tak ďaleko, že všetky osoby, skupiny, spoločnosti a vlády sa chcú klasifikovať na základe čierno-bieleho delenia na „populistické“ alebo „nepopulistické“. Už nie je možné, aby sa niekto vyjadril k akejkoľvek téme bez toho, aby sa ho nepokúšali zaradiť do jedného z týchto dvoch pólov, buď aby ho nespravodlivo zdiskreditovali, alebo aby ho prehnaným spôsobom vyzdvihovali.

157. Požiadavka použiť populizmus ako interpretačný kľúč sociálnej skutočnosti má v sebe aj ďalšie slabé miesto – ignoruje legitímnosť pojmu ľud. Pokus dovoliť, aby zmizla z jazyka táto kategória, by mohol viesť k eliminovaniu samotného slova „demokracia“ („vláda ľudu“). No termín „ľud“ je nevyhnutný, aby sme vyjadrili, že spoločnosť je viac ako len číry súčet jednotlivcov.

Realita je taká, že existujú spoločenské javy, ktoré štruktúrujú väčšinu. Existujú megatrendy a komunitné úsilie; okrem toho možno myslieť na spoločné ciele bez ohľadu na rozdiely, aby sme jednotne presadili spoločný projekt; napokon je veľmi náročné plánovať niečo veľké z dlhodobého hľadiska, ak nedosiahneme, že to bude spoločný sen. To všetko nachádza vyjadrenie v podstatnom mene „ľud“ a v prívlastku „populárny – ľudový“. Ak by tam nebol zahrnutý – spolu so solídnu kritikou demagógie – vzdali by sme sa základného aspektu spoločenskej reality.

158. Vskutku existuje aj nesprávne chápanie. „Ľud nie je logická ani mystická kategória v tom zmysle, že všetko, čo robí ľud, je dobré, alebo v zmysle, že ľud je idealizovanou kategóriou. To je nesprávne! To je v lepšom prípade mýtická kategória. [...] Keď vysvetľuješ, čo je ľud, používaš logické kategórie, pretože to musíš objasniť. Iste, sú potrebné. Ale nevysvetlíš tak zmysel príslušnosti k ľudu. Slovo ‚ľud‘ má v sebe niečo viac: niečo, čo sa nedá vysvetliť logickým spôsobom. Byť súčasťou ľudu znamená byť súčasťou spoločnej identity tvorenej spoločenskými a kultúrnymi putami. A to sa nedeje automaticky, naopak: je to pomalý, náročný proces... smerom k spoločnému projektu.“¹³²

159. Existujú ľudoví lídri schopní interpretovať zmysľanie ľudu, jeho kultúrnu dynamiku a veľké tendencie spoločnosti. Služba, ktorú vykonávajú tým, že spájajú a vedú, môže byť základom pre trvácny projekt transformácie a rastu. To zahŕňa aj schopnosť uvoľniť miesto iným pri hľadaní spoločného dobra. Tento postoj však degeneruje na nezdravý populizmus, ak sa premení na schopnosť získať súhlas s cieľom politicky manipulovať kultúru ľudu, aby slúžila osobným plánom a na udržanie moci. Inokedy sa zameriava na akumulovanie popularity podnecovaním najnižších a najsebeckejších sklonov niektorých sektorov populácie. To sa ešte zhoršuje, ak to v hrubých či jemných formách vedie k podrobeniu inštitúcií a zákonnosti.

160. Populistické skupiny deformujú slovo „ľud“, pretože v skutočnosti to, o čom hovoria, nie je ozajstný ľud. Kategória „ľudu“ je v skutočnosti otvorená. Živý, dynamický ľud a ľud s budúcnosťou je taký, ktorý zostáva neustále otvorený novým syntézam, pričom prijíma to, čo je iné. Nemusí pritom negovať sám seba, ale má byť skôr pripravený pohnúť sa, diskutovať, rozšíriť sa, obohatiť sa druhými, a takým spôsobom sa rozvíjať.

161. Ďalšou degenerovanou formou vedúcej úlohy v ľude je vyhľadávanie okamžitého prospechu. Odpovedá na populárne požiadavky s cieľom zabezpečiť si hlasy a podporu, no bez napredovania v namáhavom a vytrvalom nasadení, ktoré ľuďom ponúka zdroje na ich rozvoj, aby mohli svoj život organizovať vlastným úsilím a kreativitou. V tomto zmysle som jasne povedal, že „v žiadnom prípade sa nestaviam za nezodpovedný populizmus“.¹³³ Na jednej strane si prekonanie nerovnosti vyžaduje rozvíjanie ekonómie, takže kapacity každého regiónu majú priniesť ovocie a zaručiť tak udržateľnú jednotu.¹³⁴ Na druhej strane „plány sociálnej pomoci, ktoré sa snažia čeliť niektorým náhlym problémom, treba chápať len ako provizórne odpovede“.¹³⁵

162. Veľkou témou je práca. Čo je naozaj blízko ľuďom – pretože to podporuje dobro ľudu – je zabezpečiť každému možnosť, aby vyklíčili semienka, ktoré Boh do neho vložil, jeho schopnosti, iniciatíva, sila. To je najlepšia pomoc pre chudobného, najlepšia cesta k dôstojnej existencii. Preto nástojím na skutočnosti, že „peňažná pomoc chudobným musí byť vždy len provizórnym prostriedkom na riešenie naliehavých situácií. Skutočný cieľ by mal spočívať v tom, že sa im pomocou práce umožní dôstojný život“.¹³⁶ Keďže sa menia systémy produkcie, politika sa nemôže zrieknuť cieľa: dosiahnuť, aby organizácia spoločnosti zaručovala každej osobe spôsob prispievať svojimi vlastnými kapacitami a vlastným úsilím. Vskutku „neexistuje horšia chudoba než tá, ktorá oberá o prácu a dôstojnosť práce“.¹³⁷ V naozaj pokročilej spoločnosti je práca neodňateľným rozmerom spoločenského života, pretože je nielen spôsobom zarábania na chlieb, ale aj prostriedkom osobného rastu, na vytvorenie zdravých vzťahov, na vyjadrenie seba, delenie sa o

dary, aby sa ľudia cítili spoluzodpovední za zlepšovanie sveta a aby v konečnom dôsledku žili ako ľud.

Hodnoty a limity liberálnych vízií

163. Kategóriu ľudu, ku ktorej neodňateľne patrí pozitívne ocenenie komunitných a kultúrnych väzieb, zvyčajne odmietajú individualistické liberálne vízie, v ktorých je spoločnosť považovaná za obyčajný súčet koexistujúcich záujmov. Hovoria o úcte k slobode, ale bez koreňov spoločného jazykového prostredia. V istých kontextoch sú z populizmu často obviňovaní tí, ktorí bránia práva najslabších v spoločnosti. Pre tento uhol pohľadu je kategória ľudu mýtizovaním niečoho, čo v skutočnosti neexistuje. Vzniká tu však aj zbytočná polarizácia, pretože ani kategória ľudu, ani kategória blížneho nie sú čisto mýtickými alebo romantickými kategóriami, ktoré odmietajú alebo opovrhujú spoločenskou organizáciou, vedou a inštitúciami občianskej spoločnosti.¹³⁸

164. Láska spája obe tieto dimenzie – mýtickú i inštitucionálnu – keďže obsahuje účinnú cestu k transformácii histórie, ktorá si vyžaduje zahrnúť všetko: inštitúcie, právo, techniku, skúsenosť, profesionálny prínos, vedeckú analýzu, administratívny pokrok atď. Pretože „de facto niet súkromného života, ak ho nechráni verejný poriadok; domovu chýba útulnosť, ak nie je pod ochranou zákona a nemôže sa oprieť o stabilné podmienky, ktoré sa zakladajú na zákone a štátnej moci a zabezpečujú minimálny blahobyt zaručený rozdelením práce, obchodnými výmenami, sociálnou spravodlivosťou a politickým občianstvom“.¹³⁹

165. Skutočná láska je schopná zahrnúť toto všetko vo svojom zaničení. A keď sa má vyjadriť v stretnutí osoby s osobou, je tiež schopná dosiahnuť k vzdialenému bratovi alebo celkom zabudnutej sestre prostredníctvom rozličných zdrojov, aké dokážu vygenerovať inštitúcie organizovanej, slobodnej a kreatívnej spoločnosti. Tak napríklad aj dobrý Samaritán potreboval hostinec, ktorý mu umožnil vyriešiť to, čo on sám v danom momente nebol schopný zabezpečiť. Láska k blížnemu je realistická a nepremárni nič, čo je nevyhnutné na zmenu chodu dejín zameraných na dobro tých najposlednejších. Na druhej strane sú tu niekedy ľavicové ideológie alebo sociálne náuky spojené s individualistickými zvykmi a neefektívnymi postupmi, ktoré sa týkajú iba niekoľkých. Medzitým zostáva množstvo opustených napospas eventuálnej dobrej vôle niektorých. To ukazuje, že je nevyhnutné, aby rástla nielen spiritualita bratstva, ale zároveň aj účinnejšia svetová organizácia pomoci na riešenie naliehavých problémov opustených, ktorí trpia a zomierajú v chudobných krajinách. To zasa implikuje, že neexistuje jedno jediné možné východisko, jediná prijateľná metodológia, jeden ekonomický recept, ktorý môže byť aplikovaný rovnako na všetkých, a predpokladá, že aj najrigoróznejšia veda môže ponúknuť rozličné cesty.

166. Bolo by príliš nedostačujúce, ak by sme stratili schopnosť vnímať potrebu zmeny v ľudských srdciach, vo zvykoch a v štýle života. To je to, čo sa deje, keď politická propaganda, médiá a tvorcovia verejnej mienky nástoja na podnecovaní individualistickej a naivnej kultúry, zoči-voči ekonomickým záujmom bez pravidiel a organizácii spoločnosti v službe tých, ktorí už majú aj tak priveľa moci. Preto moja kritika technokratickej paradigmy neznamená, že môžeme zostať v bezpečí, len ak sa budeme usilovať kontrolovať jej excesy. Najväčšie nebezpečenstvo nespočíva často vo veciach, v materiálnych skutočnostiach, organizáciách, ale v spôsobe, akým ich ľudia používajú. Otázkou je ľudská slabosť, neustály ľudský sklon k egoizmu, ktorý je súčasťou toho, čo kresťanská tradícia nazýva „žiadostivosť“ – inklinácia ľudskej bytosti uzavrieť sa do imanencie vlastného ja, vlastnej skupiny, vlastných malicherných záujmov. Táto žiadostivosť nie je nedostatkom našej doby. Existuje, odkedy je človek človekom, a jednoducho sa transformuje; v priebehu storočí nadobúda rozličné podoby, používajúc prostriedky, ktoré jej historický okamih práve dáva k dispozícii. S Božou pomocou je však možné ovládať ju.

167. Vzdelávacie úsilie, rozvoj solidárnych návykov, schopnosť rozmýšľať o ľudskom živote viac integrálne, duchovná hĺbka – to sú skutočnosti nevyhnutné nato, aby ľudské vzťahy nadobudli kvalitu takým spôsobom, že spoločnosť bude sama reagovať na svoju nespravodlivosť, pohlúdenie, zneužitie ekonomickej, technologickej, politickej a mediálnej moci. Existujú liberálne vízie, ktoré tento činiteľ ľudskej krehkosti ignorujú a predstavujú si svet, ktorý zodpovedá určitému poriadku, schopnému zabezpečiť si budúcnosť a riešenie všetkých problémov.

168. Samotný trh všetko nevyrieši, hoci niekedy chceme seba samých presvedčiť o tejto dogme neoliberalnej viery. Ide o jednoduché, opakované myšlienky, ktoré vždy predkladajú rovnaké recepty vzhľadom na akúkoľvek výzvu, ktorá sa objaví. Neoliberalizmus reprodukuje seba samého rovnakým spôsobom a – bez toho, aby ju spomenul – utieka sa k magickej predstave „priamych zahraničných investícií“ či „prerozdelenia ziskov od bohatších vrstiev k chudobnejším“ ako k jedinej ceste na riešenie všetkých spoločenských problémov. Neberie sa pritom do úvahy, že údajné prerozdelenie nerieši nerovnosť, ktorá je prameňom nových foriem násilia, ohrozujúcich spoločenskú štruktúru. Na jednej strane je nevyhnutná aktívna ekonomická politika, orientovaná na podporu ekonomiky, „ktorá bude presadzovať diverzifikáciu výroby a podnikateľskú kreativitu“,¹⁴⁰ aby bolo možné zvyšovať počet pracovných miest, skôr než ich redukovať. Finančná špekulácia s ľahkým zárobkom ako základnou metou naďalej spôsobuje pohromu. Na druhej strane „bez vnútorných foriem solidarity a vzájomnej dôvery trh nemôže plne vykonávať svoju ekonomickú funkciu. Dnes sa vytratila práve táto dôvera“.¹⁴¹ To nebol cieľ dejín a dogmatické recepty vládnucej ekonomickej teórie ukázali, že nie sú neomylné. Krehkosť svetových systémov zoči-voči pandémie dokázala, že nie všetko sa vyrieši slobodou trhu a že okrem rehabilitácie zdravej politiky, nepodriadenej diktátu financií „musíme ľudskú dôstojnosť nanovo vložiť do centra, a na tomto pilieri stavať alternatívne sociálne štruktúry, ktoré potrebujeme“.¹⁴²

169. Zdá sa, že v niektorých uzavretých a monochromatických ekonomických víziách nenachádzajú napríklad miesto ľudové hnutia, ktoré združujú nezamestnaných, ľudí bez stabilného a formálneho zamestnania a mnohých ďalších, ktorí tak ľahko nezapadajú do stanovených kanálov. V skutočnosti tieto hnutia umožňujú vzniknúť novým formám populárnej ekonómie a komunitnej výroby. Treba myslieť na sociálnu, politickú a ekonomickú participáciu takými spôsobmi, „ktoré zahŕňajú ľudové hnutia a oživujú miestne, národné a medzinárodné vládne štruktúry tým prúdom morálnej energie, ktorá sa rodí zo zapájania vylúčených do budovania spoločného osudu“; zároveň je dobré snažiť sa, aby sa „tieto hnutia, tieto skúsenosti solidarity, ktoré rastú zdola, takpovediac z podzemia planéty, zlievali dohromady, boli viac koordinované, stretávali sa“.¹⁴³ To však bez toho, aby zradili svoj charakteristický štýl, pretože sú „rozsievačmi zmeny, podnecovateľmi procesu, v ktorom sa zbiehajú milióny malých a veľkých činov navzájom prepojených kreatívnym spôsobom ako v poézii“.¹⁴⁴ V tomto zmysle sú „sociálnymi básnikmi“, ktorí vlastným spôsobom pracujú, navrhujú, podporujú a oslobodzujú. S nimi bude možný integrálny ľudský rozvoj, ktorý si vyžaduje prekonanie „myšlienky sociálnych politík koncipovaných ako politika voči chudobným, ale nikdy ako politika s chudobnými, nikdy ako politika chudobných a o to menej integrovaná do plánu, ktorý zjednocuje národy“.¹⁴⁵ Hoci sú nepohodlní, hoci niektorí „myslitelia“ nevedia, ako ich klasifikovať, treba mať odvahu uznať, že bez nich „demokracia atrofuje, stáva sa nominalizmom, formalitou, stráca reprezentatívnosť, stáva sa nehmotnou, pretože necháva napospas ľud v jeho každodennom boji za dôstojnosť, v budovaní jeho osudu“.¹⁴⁶

Medzinárodná moc

170. Dovolím si zopakovať, že „finančná kríza v rokoch 2007 – 2008 bola príležitosťou na rozvoj novej ekonomiky, pozornejšej na etické princípy a na novú reguláciu špekulatívnych finančných činností a virtuálneho bohatstva. Neprišla však reakcia, ktorá by viedla k prehodnoteniu zastaraných kritérií, ktoré naďalej vládnu svetu“.¹⁴⁷ Ba zdá sa, že účinné stratégie, ktoré sa vo svete následne

vyvinuli, boli zamerané na väčší individualizmus, menšiu integráciu, väčšiu slobodu pre mocných, ktorí vždy nájdú spôsob, ako z toho vyjsť bez ujmy.

171. Chcel by som nástožiť na skutočnosti, že „dať každému to, čo je jeho, podľa klasickej definície spravodlivosti znamená, že nijaký jednotlivec alebo skupina ľudí sa nemôže pokladať za všemocných, autorizovaných šliapať po dôstojnosti a právach iných osôb alebo spoločenských skupín. Faktické rozdelenie moci (hlavne politickej, ekonomickej, vojenskej, technologickej) medzi viaceré osoby a vytvorenie právneho systému na reguláciu požiadaviek a záujmov je konkrétnym ohraničením moci. Dnes nám však svetová panoráma prezentuje mnohé zdanlivé práva a zároveň rozsiahle oblasti bez ochrany, ktoré sa stávajú obeťami celkom zlého výkonu moci“.¹⁴⁸

172. Dvadsiate prvé storočie „je svedkom úpadku moci národných štátov najmä preto, že ekonomicko-finančná dimenzia nadnárodnej povahy smeruje k ovládnutiu politiky. V tomto kontexte je nevyhnutné rozvinúť prostredníctvom dohôd medzi národnými vládami silnejšie a účinnejšie organizované medzinárodné inštitúcie s nestrannou právomocou a mocou sankcionovať“.¹⁴⁹ Keď sa hovorí o možnosti nejakej formy svetovej autority regulovanej právom,¹⁵⁰ nemusí sa nevyhnutne myslieť na osobnú autoritu. No mala by aspoň predpokladať zriadenie efektívnejších svetových organizácií, vybavených autoritou na zabezpečenie svetového spoločného dobra, vykorenenia hladu, biedy a obrany základných ľudských práv.

173. V tejto perspektíve pripomínam, že je nevyhnutná reforma „tak Organizácie Spojených národov, ako aj medzinárodnej finančnej a ekonomickej architektúry, aby bolo možné konkrétne naplniť pojem rodina národov“.¹⁵¹ To bezpochyby predpokladá presné právne limity, aby sme sa vyhli tomu, že pôjde o autoritu koptovanú len niektorými krajinami, a zároveň zabránili kultúrnemu diktátu alebo zredukovaniu nevyhnutných slobôd slabších národov pre ideologické rozdiely. Vskutku „medzinárodné spoločenstvo je právne spoločenstvo založené na zvrchovanosti každého členského štátu, bez zväzkov podriadenosti, ktoré popierajú alebo obmedzujú nezávislosť“.¹⁵² Pritom „úloha Spojených národov počnúc postulátmi preambuly a prvými článkami jej konštitučnej charty sa môže vnímať ako rozvoj a podpora zvrchovanosti práva vo vedomí, že spravodlivosť je nevyhnutná podmienka na uskutočnenie ideálu univerzálneho bratstva. [...] Treba zaručiť nepopierateľné domínium práva a neúnavné využívanie rokovania, dobrých úradov a rozhodcovského výroku, tak ako to navrhovala Charta Spojených národov, skutočná základná právna norma“.¹⁵³ Treba sa vyhnúť tomu, aby táto organizácia bola zbavená legitimacy, pretože jej problémy i nedostatky môžeme zdolať a riešiť iba spoločne.

174. Na stanovenie slobodne určených spoločných cieľov a zaručenie plnenia niektorých nevyhnutných noriem na celom svete potrebujeme odvalu a ušľachtilosť. Aby to bolo skutočne užitočné, musí sa podporovať požiadavka „dodržiavať podpísané záväzky (pacta sunt servanda)“¹⁵⁴ takým spôsobom, aby sme sa vyhli „pokušeniu odvolávať sa na právo vlastnej moci skôr než na moc práva“.¹⁵⁵ To si žiada umocniť „prostriedky opatrení na pokojné riešenie sporov [...] tak, aby bola posilnená sila ich záväznosti“.¹⁵⁶ Medzi takýmito normatívnymi nástrojmi treba uprednostňovať multilaterálne dohody medzi štátmi, pretože garantujú starostlivosť o skutočne univerzálne spoločné dobro a ochranu slabších štátov lepšie než bilaterálne dohody.

175. Vďaka Bohu, mnohé zoskupenia a organizácie občianskej spoločnosti pomáhajú kompenzovať slabosti medzinárodného spoločenstva, deficit koordinácie v komplexných situáciách, nedostatočnosť pozornosti k základným ľudským právam a veľmi kritickým situáciám niektorých skupín. Tak sa princíp subsidiarity stáva konkrétnym. Garantuje účasť a činnosť spoločenstiev i organizácií nižšej úrovne, ktoré komplementárnym spôsobom integrujú činnosť štátu. Často vyvíjajú chvályhodné úsilie myslieť na spoločné dobro a niektorí z ich členov dosahujú uskutočnenie naozaj hrdinských gest, ktoré ukazujú, koľkej krásy je ešte schopné naše ľudstvo.

Sociálna a politická dobročinná láska

176. Pre mnohých je dnes politika nadávkou a nemožno ignorovať, že za touto skutočnosťou sa často skrývajú chyby, korupcia, neschopnosť niektorých politikov. K tomu sa pridávajú stratégie, ktoré sa zameriavajú na jej oslabenie, na nahradenie ekonómiou alebo jej ovládanie nejakou ideológiou. A predsa, môže existovať svet bez politiky? Môže nájsť účinnú cestu k univerzálnemu bratstvu a sociálny zmier bez dobrej politiky?¹⁵⁷

Politika, ktorá je potrebná

177. Dovolím si zdôrazniť, že „politika sa nesmie podriaďovať ekonomike, ktorá sa zas nesmie podriaďovať technokratickému diktátu a paradigme výkonnosti“.158 Hoci treba odmietnuť zlé používanie moci, korupciu, nedostatok rešpektu k zákonom a neschopnosť, „nemožno ospravedlňovať ekonomiku bez politiky, lebo nebude schopná presadzovať logiku, schopnú riadiť rozličné aspekty súčasnej krízy“.159 Naopak, „potrebujeme politiku, ktorá bude uvažovať so širokým rozhľadom, prinesie novú integrálnu koncepciu, zahŕnie interdisciplinárny dialóg rozličných aspektov krízy“.160 Premýšľam o „zdravej politike, schopnej reformovať inštitúcie, koordinovať ich a zaviesť v nich dobré praktiky, ktoré pomôžu prekonať tlaky a bludnú zotrvačnosť“.161 Od ekonomie to nemožno žiadať ani nemožno akceptovať, aby nadobudla reálnu moc štátu.

178. Zoči-voči mnohým úbohým formám politiky, zameraným na okamžitý prospech, pripomínam, že „veľkosť politiky sa prejaví vtedy, keď sa v ťažkých okamihoch koná na základe veľkých princípov a so zreteľom na spoločné dobro z dlhodobého hľadiska. Pre politickú moc je však veľmi náročné začleniť túto povinnosť do národného projektu“,162 ešte ťažšie do spoločného projektu pre súčasné a budúce ľudstvo. Myslieť na tých, ktorí prídu, neslúži volebným cieľom, ale vyžaduje si to autentická spravodlivosť, pretože, ako poukázali portugalskí biskupi, zem „je pôžičkou, ktorú každá generácia dostáva a odovzdáva nasledujúcej generácii“.163

179. Svetová spoločnosť má vážne štrukturálne nedostatky, ktoré sa nevyriešia záplatami alebo rýchlymi, čisto príležitostnými riešeniami. Niektoré veci musia prejsť novým základným smerovaním a dôležitými zmenami. Len zdravá politika môže na seba prevziať vedúcu úlohu a zároveň zapojiť čo najviac najrozličnejších sektorov a najrôznejších poznatkov. Takým spôsobom môže ekonomia integrovaná do politického, sociálneho, kultúrneho a populárneho projektu, ktorý smeruje k spoločnému dobru, priniesť „otvorenie cesty k rozmanitým príležitostiam, ktoré neznamenaajú zastavenie kreativity človeka a jeho sna o pokroku, ale skôr využívajú túto energiu novým spôsobom“.164

Politická láska

180. Vnímať každého človeka ako brata alebo sestru a snažiť sa o sociálne priateľstvo, ktoré zahŕňa všetkých, nie je iba čistou utópiou. Vyžaduje si to rozhodnosť a schopnosť nachádzať efektívne cesty, ktoré to reálne umožnia. Akékoľvek úsilie sa v tomto smere stáva náročným uskutočnením dobročinnnej lásky. Pretože jednotlivec môže pomôcť človeku v núdzi, ale ak sa spojí s ostatnými, aby tvorili sociálne procesy bratstva a spravodlivosti pre všetkých, vstupuje tým na „pôdu najširšej dobročinnnej lásky, politickej dobročinnnej lásky“.165 Ide o napredovanie k sociálnemu a politickému poriadku, ktorého dušou je sociálna dobročinná láska.¹⁶⁶ Ešte raz pozývam nanovo prehodnotiť politiku, ktorá „je vznešeným povoláním; je jednou z najcennejších podôb dobročinnnej lásky, pretože sa snaží o spoločné dobro“.167

181. Každé úsilie, ktoré vyplýva zo sociálnej náuky Cirkvi, čerpá „z lásky, ktorá je podľa Ježišovho učenia syntézou celého Zákona (porov. Mt 22, 36 – 40)“.168 To si vyžaduje uznať, že „láska, plná

malých gest vzájomnej starostlivosti, je aj občianska a politická, a prejavuje sa všetkými skutkami, ktoré sa snažia budovať lepší svet“.169 Z tohto dôvodu sa láska prejavuje nielen prostredníctvom intímnych a blízkych vzťahov, ale aj „sociálnych, ekonomických a politických vzťahov v ich najširších dimenziách“.170

182. Táto politická dobročinná láska predpokladá dozretie sociálneho zmyslu, ktorý prekonáva každú individualistickú mentalitu: „Sociálna láska nám umožňuje milovať spoločné dobro a účinne hľadať dobro všetkých osôb s prihliadnutím nielen na individuálny rozmer, ale aj na sociálny rozmer, ktorý ich zjednocuje“.171 Každý je naplno osobou, keď patrí k ľudu, a zároveň niet pravého ľudu bez rešpektu voči každej osobe. Ľud a osoba sú súvzťažné výrazy. Dnes je tu však snaha zredukovať osoby na indivíduá ľahko ovládnuteľné mocnosťami, ktoré sa zameriavajú na nezákonné záujmy. Dobrá politika hľadá cesty budovania spoločenstva na rozličných úrovniach spoločenského života so zámerom nanovo vyvážiť a orientovať globalizáciu, aby sa predišlo jej dezintegračným dôsledkom.

Účinná láska

183. Počnúc od toho, čo je „láska k iným ľuďom“172 [sociálna láska], možno napredovať k civilizácii lásky, ku ktorej sa všetci môžeme cítiť povolani. Dobročinná láska so svojim univerzálnym dynamizmom môže vybudovať nový svet,173 pretože nie je sterilným sentimentom, ale najlepším spôsobom dosiahnutia účinných ciest rozvoja pre všetkých. Sociálna láska je sila schopná „ukázať nové cesty na postavenie sa proti súčasným problémom a na dôkladné obnovenie vnútorných štruktúr, sociálnych organizácií a právnych stanov“.174

184. Dobročinná láska je v srdci každého zdravého a otvoreného sociálneho života. Dnes sa však „ľahko vyhlasuje, že nie je dôležité vyvodzovať z nej morálnu zodpovednosť“.175 Ak sa zaviaže pravde, aby sa tak poľahky nestala iba „obeťou emócií a svojvoľných názorov“,176 znamená omnoho viac ako len subjektívnu sentimentálnosť. Práve vzťah s pravdou podporuje univerzalizmus dobročinnnej lásky, a tak ju chráni, aby nebola viazaná len na „úzke prostredie, zbavené vzťahov s druhým človekom“.177 Inak bude „vylúčená z procesov budovania ľudského rozvoja univerzálneho významu v dialógu poznania a činnosti“.178 Bez pravdy chýbajú ľudskej emotívnosti relačné a sociálne komponenty. Preto otvorenosť pravde chráni dobročinnú lásku od falošnej viery, ktorá ju ochudobňuje o „ľudský a univerzálny rozlet“.179

185. Dobročinná láska potrebuje svetlo pravdy, ktoré neustále hľadáme, a „toto svetlo je svetlom rozumu a viery“180, bez relativizmov. To implikuje aj rozvoj vied a ich nenahraditeľný príspevok k cieľu, aby sme nachádzali konkrétne a istejšie cesty na dosiahnutie očakávaných výsledkov. Ak je v hre dobro druhých, nestačia dobré úmysly, ale treba účinne požadovať, čo oni a ich národy potrebujú na sebarealizáciu.

Činnosť politickej lásky

186. Existuje takzvaná „spontánna“ láska, teda skutky, ktoré vychádzajú priamo z čnosti dobročinnnej lásky, sú zamerané na osoby a národy. Potom existuje „príkazná“ láska. Sú to skutky lásky, ktoré pobádajú vytvárať zdravšie inštitúcie, spravodlivejšie nariadenia, solidárnejšie štruktúry.181 Z toho vyplýva, že je „skutkom lásky aj angažovanie sa zamerané na takú organizáciu a štruktúru spoločnosti, aby sa blížny neocitol v biede“.182 Dobročinnou láskou je stáť blízko pri trpiacej osobe a dobročinnou láskou je aj všetko to, čo sa robí bez priameho kontaktu s danou osobou pre zmenu sociálnych podmienok, ktoré vyvolávajú jej utrpenie. Ak niekto pomáha starému človeku prejsť cez rieku – a to je znamenitá dobročinná láska –, tak politik mu postaví most, a aj toto je dobročinná láska. Ak niekto pomáha druhému tak, že sa mu dá najesť, politik pre neho

vytvára pracovné miesto a realizuje najvyššiu formu dobročinnnej lásky, ktorá zušľachtuje jeho politickú činnosť.

Obety lásky

187. Táto dobročinná láska, srdce ducha politiky, je láska, ktorá vždy dáva prednosť posledným, ktorá stojí za každou činnosťou vykonanou v ich prospech.¹⁸³ Len s pohľadom, ktorý láska rozšíri za horizont, ktorý prijíma dôstojnosť druhého, môžu byť chudobní uznaní a ocenení v ich nesmiernej dôstojnosti, úcte k ich vlastnému štýlu a kultúre, a tak skutočne integrovaní do spoločnosti. Taký pohľad je jadrom autentického ducha politiky. Cesty, ktoré sa odtiaľ otvárajú, sú odlišné od ciest bezduchého pragmatizmu. Napríklad „nemožno čeliť škandálu chudoby podporovaním stratégií zdržiavania jej rastu, ktoré chudobných jedine utišujú a premieňajú na krotké a neškodné bytosti. Aké je smutné vidieť, že pod rúškom údajných altruistických diel je druhý zredukovaný do pasivity“.¹⁸⁴ Treba, aby existovali rôzne spôsoby vyjadrenia a sociálnej účasti. Vzdelávanie je v službe tejto cesty, aby sa každá ľudská bytosť mohla stať strojom vlastného osudu. Tu ukazuje svoju hodnotu princíp subsidiarity, ktorý je neoddeliteľný od princípu solidarity.

188. Z toho vyplýva naliehavosť nachádzať jedno riešenie na všetko, čo útočí proti základným ľudským právam. Politici sú povolaní „starat' sa o krehkosť, krehkosť národov a osôb. Starat' sa o krehkosť znamená silu a jemnosť; znamená zápas a plodnosť uprostred súkromnickeho a funkcionalistického modelu, ktorý neúprosne vedie ku ‚kultúre skartovania‘. [...] Znamená to vziať na seba prítomnosť v jej najmarginálnejšej a najskľučujúcej situácii a dokázať ju pomazať dôstojnosťou“.¹⁸⁵ Tak sa iste zrodí intenzívna aktivita, pretože „všetko treba urobiť na ochranu stavu a dôstojnosti ľudskej osoby“.¹⁸⁶ Politik je realizátor, je konštruktér s veľkými cieľmi, so širokým, realistickým a pragmatickým pohľadom prekračujúcim aj hranicu vlastnej krajiny. Najväčšie starosti politika by nemali byť tie, ktoré sú spôsobené pádom v prieskumoch, ale nenachádzaním efektívneho riešenia na „jav sociálnej a ekonomickej exklúzie s jej trpkými dôsledkami, kupčením s ľudskými bytosťami, obchodom s orgánmi a ľudskými tkanivami, sexuálnym zneužívaním chlapcov a dievčat, otrockou prácou vrátane prostitúcie, predajom drog a zbraní, terorizmom a organizovaným medzinárodným zločinom. Tieto situácie a počet nevinných životov, ktoré si vyžadujú, majú taký rozsah, že sa musíme vyhnúť akémukoľvek pokúšaniu upadnúť do rečnického nominalizmu a upokojiť si tak svedomie. Musíme sa postarať, aby naše inštitúcie boli reálne účinné v boji proti všetkým týmto pohromám“.¹⁸⁷ To sa robí tak, že s inteligenciou využijeme veľké zdroje technologického pokroku.

189. Sme ešte ďaleko od globalizácie základných ľudských práv. Preto svetová politika nemôže opomenúť, aby medzi svoje základné a neodňateľné ciele zaradila účinné odstránenie hladu. Totiž „keď finančné špekulácie určujú ceny potravín, berúc ich ako ktorýkoľvek iný tovar, musia milióny ľudí trpieť a zomierať od hladu. Na druhej strane sa vyhadzujú tony potravín. To vytvára skutočný škandál. Hlad je zločin, potrava je neodňateľné právo“.¹⁸⁸ Zatiaľ čo sa ponárame do sémantických alebo ideologických diskusií, neraz dovoľíme, aby ešte aj dnes boli bratia a sestry, ktorí zomierajú od hladu a smädu; bez strechy nad hlavou alebo bez prístupu k starostlivosti o zdravie. Spolu s týmito základnými neuspokojenými potrebami je obchod s ľuďmi ďalšou hanbou pre ľudstvo, ktorú by medzinárodná politika navzdory prejavom a dobrým úmyslom nemala viac tolerovať. To je nevyhnutné minimum.

Láska, ktorá integruje a zhromažďuje

190. Politická dobročinná láska sa prejavuje aj v otvorenosti voči všetkým. Aby bolo možné stretnutie, musí predovšetkým ten, kto má zodpovednosť za vládu, byť pripravený na obeť a hľadať súlad aspoň pri niektorých témach. Dokáže načúvať názoru druhého a pripustiť, aby každý našiel

svoj priestor. S obeťami a trpezlivosťou môže ten, kto vládne, napomôcť vytvorenie toho pekného mnohostenu, v ktorom si všetci nájdú miesto. V tomto prostredí nefungujú rokovania ekonomického typu. Je to čosi viac, je to výmena ponúk v prospech spoločného dobra. Zdá sa to ako naivná utópia, ale nemôžeme sa vzdať tohto vysokého cieľa.

191. Vidíme, že každý druh fundamentalistickej intolerancie poškodzuje vzťahy medzi osobami, skupinami a národmi. A preto musíme najskôr žiť a učiť hodnotu úcty a lásky, ktorá je schopná prijať každú rozdielnosť, prioritu dôstojnosti každého človeka pred akoukoľvek ideou, pocitmi, praktikami, ba aj pred hriechmi. Zatiaľ čo sa v súčasnej spoločnosti množí fanatizmus, narastá uzavretý spôsob myslenia, sociálna i kultúrna fragmentácia, dobrý politik urobí prvý krok k tomu, aby zaznievali rozličné hlasy. Je síce pravda, že rozdiely vyvolávajú konflikty, no uniformita dusí a spôsobuje, že sa navzájom kultúrne zničíme. Nerezignujme a nežime uzavretí v jednom fragmente skutočnosti!

192. V tomto kontexte chcem pripomenúť, že spolu s veľkým imámom Ahmadom Al-Tayyebom sme požiadali „architektov medzinárodnej politiky a svetovej ekonomiky, aby sme sa vážne usilovali o šírenie kultúry tolerancie a pokojného spolužitia; aby sme, čo možno najskôr zasiahli, pokiaľ ide o zastavenie prelievania nevinnej krvi“.189 A keď určitá politika rozsieva nenávisť a strach k iným národom v mene dobra vlastného národa, treba si s tým robiť starosti, včas reagovať a bezodkladne upraviť smerovanie.

Viac produktívnosti ako výsledkov

193. Zatiaľ čo toto neúnavné úsilie napreduje, každý politik je vždy len ľudská bytosť. Je povolaný žiť lásku vo svojich každodenných medziľudských vzťahoch. Je osobou a má potrebu všimnúť si, že „moderný svet, so svojou technickou perfektnosťou má tendenciu čoraz viac racionalizovať uspokojovanie ľudských túžob, klasifikovaných a prerozdelených medzi rozličné služby. Čoraz menej je človek volaný po mene, čoraz menej sa s týmto jedinečným bytím na svete zaobchádza ako s osobou, ktorá má vlastné srdce, trápenia, problémy, radosti svoju rodinu. Známe sú len jeho choroby, aby sa mohol liečiť, jeho nedostatok peňazí, aby sa mu mohli poskytnúť, jeho potreba domova, aby dostal ubytovanie, jeho túžba po zábave a po rozptýlení, aby sa preňho zorganizovali“. No „milovať najbezvýznamnejšieho človeka ako brata, akoby na svete nebolo nikoho iného, nie je stratou času“.190

194. Aj v politike je priestor milovať s nežnosťou. „Čo je nežnosť? Je to láska, ktorá zblížuje a skonkrétňuje. Je to pohyb, ktorý vychádza zo srdca a prichádza k očiam, ušiam, rukám. [...] Nežnosť je cesta, po ktorej kráčali najodvážnejší a najsilnejší muži a ženy“.191 Uprostred politickej aktivity nás musia „najmenší, najslabší, najchudobnejší obmäkčovať: majú ‚právo‘ chytiť nás za dušu a za srdce. Áno, oni sú naši bratia a ako takých ich musíme milovať a podľa toho sa k nim správať“.192

195. To nám pomáha spoznať, že nie vždy ide o dosiahnutie veľkých výsledkov, ktoré sú občas nemožné. V politickej aktivite treba pamätať na to, že „odhliadnuc od vonkajšieho zdania, každý človek je nesmierne posvätný a zaslúži si našu lásku a pozornosť. Ak teda dokážem pomôcť čo len jedinému človeku, aby lepšie žil, už to stačí na zdôvodnenie nasadenia môjho života. Je krásne byť verným Božím ľuďom. A plnosť dosahujeme, keď zbúrame steny a naše srdce sa naplní tvármi a menami!“193 Veľké ciele vysnívané v stratégiách sa dosiahli čiastočne. Odhliadnuc od toho má ten, kto miluje a prestal chápať politiku ako číre úsilie o moc, „istotu, že nijaký z jeho skutkov vykonaných s láskou sa nestratí; že sa nestratí nijaká z jeho starostí o druhých, nijaký prejav lásky pre Boha, nijaká štedrá námaha a nijaká bolestná trpezlivosť. Toto všetko prúdi vôkol sveta ako životná sila“.194

196. Na druhej strane je veľmi vznešené spúšťať procesy s nádejou na tajomnú silu zasiatého dobra, ktorých ovocie budú zbierať druhí. Dobrá politika s láskou zjednocuje nádej, dôveru v zásoby dobra, ktoré sú napriek všetkému v srdciach ľudí. Preto „autentický politický život, ktorý sa zakladá na práve a čestnom dialógu medzi subjektmi, zakaždým znovu povstáva z presvedčenia, že každá žena, každý muž a každá generácia v sebe skrýva prísľub novej vzťahovej, intelektuálnej, kultúrnej a duchovnej energie“.195

197. Ak je politika vnímaná takýmto spôsobom, tak je ušľachtilejšia, než by sa mohlo zdať, ušľachtilejšia ako marketing, ako rozličné formy mediálnej deformácie. To všetko nerozsieva nič iné než rozdelenie, nepriateľstvo a bezútešný skepticizmus, neschopný odvolať sa na spoločný projekt. V súvislosti s budúcnosťou musia jedného dňa zaznieť otázky: „S akým cieľom? Na čo sa skutočne zameriavam?“ Pretože po niekoľkých rokoch premýšľania nad vlastnou minulosťou sa nebudeme pýtať: „Koľkí so mnou súhlasili, koľkí ma volili, koľkí si o mne vytvorili pozitívny obraz?“ Zaznejú azda bolestné otázky: „Koľko lásky som vložil do svojej práce? V čom som pomohol ľudu napredovať? Akú stopu som zanechal v živote spoločnosti? Aké skutočné vzťahy som vybudoval? Aké pozitívne sily som oslobodil? Koľko sociálneho mieru som zasial? Čo som vyprodukoval na mieste, ktoré mi bolo zverené?“

Šiesta

kapitola

Dialóg a sociálne priateľstvo

198. Priblížiť sa, vyjadriť, navzájom sa počúvať, pozerieť, poznať, pokúsiť sa pochopiť, hľadať styčné body, to všetko je zahrnuté v slove „dialóg“. Nato, aby sme sa stretli a navzájom si pomohli, potrebujeme viesť dialóg. Netreba vysvetľovať, načo slúži dialóg. Stačí si pomyslieť, aký by bol svet bez trpezlivého dialógu mnohých veľkodušných ľudí, ktorí udržali pospolu rodiny a spoločenstvá. Vytrvalý a odvážny dialóg sa nedostane do správ ako zrážky a konflikty, a predsa nenápadne pomáha svetu lepšie žiť oveľa viac, než si dokážeme uvedomiť.

Sociálny dialóg nasmerovaný na novú kultúru

199. Niektorí sa pokúšajú utiecť od reality tým, že hľadajú útočisko v súkromnej sfére, ďalší jej čelia ničivým násilím. No „medzi egoistickou ľahostajnosťou a násilným protestom je vždy možná alternatíva – dialóg. Dialóg medzi generáciami, dialóg ľudu, pretože všetci patríme k ľudu; schopnosť dávať a prijímať a zároveň zostať otvorení pre pravdu. Krajina rastie, keď jej rôzne kultúrne bohatstvá vedú konštruktívny dialóg: ľudová kultúra, univerzitná kultúra, kultúra mladých, umelecká kultúra a technologická kultúra, ekonomická kultúra, kultúra rodiny a kultúra médií“.196

200. Dialóg si často zamieňame s niečím úplne odlišným – s horúčkovitou výmenou názorov na sociálnych sieťach, ktorú neraz ovplyvňujú nie vždy spoľahlivé mediálne informácie. Sú to len paralelne prebiehajúce monológy, ktoré chcú zrejme na seba upútať pozornosť hlučným a agresívnym tónom. Monológy však nikoho nezaväzujú, takže ich obsah je neraz oportunistický a protichodný.

201. Senzáciechtivé šírenie faktov a výziev v médiách v skutočnosti často bráni dialógu, pretože umožňuje, aby si každý uchoval nedotknuté a bez akýchkoľvek odtienkov vlastné myšlienky, záujmy i možnosti, zatiaľ čo chyby druhých slúžia ako výhovorky. Prevláda zvyk, že protivníka rýchlo zdiskreditujeme a počastujeme ponížujúcimi nadávkami namiesto toho, aby sme čelili otvorenému a rešpektujúcemu dialógu, v ktorom by sme sa usilovali hľadať syntézu, ktorá nás posúva ďalej. Najhoršie je, že tento jazyk, obvyklý v mediálnom kontexte politickej kampane, tak zovšeobecnel, že ho denne používajú všetci. Debata je často zmanipulovaná čiastkovými záujmami mocných, ktorí zákerným spôsobom ohýbajú verejnú mienku vo svoj prospech. Nemám na mysli

len vládu, ktorá je práve pri moci, pretože takáto manipulatívna moc môže byť ekonomická, politická, mediálna, náboženská alebo akéhokoľvek druhu. Keď dynamika tejto moci zodpovedá vlastným ekonomickým alebo ideologickým záujmom, niekedy ju ospravedľujeme alebo jej prepáčime, lenže skôr či neskôr sa obráti práve proti týmto záujmom.

202. Nedostatok dialógu prináša so sebou to, že sa nikto v jednotlivých oblastiach nestará o spoločné dobro, ale skôr o získavanie výhod, ktoré moc poskytuje, alebo v lepšom prípade o vnucovanie vlastného spôsobu zmýšľania. Tak sa rozhovory zredukujú na číre diskusie, aby si každý mohol nahromadiť väčšiu moc a čo najväčšie možné výhody bez jednotného hľadania spoločného dobra. Hrdinovia budúcnosti budú tí, ktorí dokážu prelomiť túto nezdravú logiku a rozhodnú sa s rešpektom podporovať slovo preniknuté pravdou bez ohľadu na osobné záujmy. Dal by Boh, aby túto hrdinovia potichu vychádzali na svetlo v srdci našej spoločnosti.

Budovať spoločne

203. Autentický sociálny dialóg predpokladá schopnosť rešpektovať uhol pohľadu iného človeka a akceptovať, že v rámci možností obsahuje oprávnené presvedčenie alebo záujmy. Už len na základe svojej identity má druhý človek čím prispieť a je žiaduce, aby prehĺbil a prejavil svoj postoj, aby bol verejný dialóg ešte bohatší. Zaiste takým alebo onakým spôsobom poslúži na prospech spoločnosti, keď osoba alebo skupina žije koherentne s tým, čo si myslí, pevne sa pridrža hodnôt a presvedčenia a rozvíja nejakú myšlienku. To sa skutočne deje len do tej miery, v akej sa tento rozvoj uskutočňuje v dialógu a otvorenosti voči ostatným. Lebo „v opravdivom duchu dialógu je živená schopnosť pochopiť význam toho, čo druhý hovorí alebo robí, aj keď to nemôžem prijať ako vlastné presvedčenie. Len takto je možné, aby sme boli úprimní, neskrývali svoju vieru a neprestávali viesť dialóg, hľadať styčné body a predovšetkým pracovať a spoločne sa usilovať“.197 Ak verejná diskusia naozaj dáva priestor všetkým a nemanipuluje ani nezahmlieva informácie, je trvalým stimulom, ktorý umožní dosiahnuť pravdu primeranejšie alebo ju aspoň lepšie vyjadriť. Zabráni rôznym odvetviám v tom, aby stagnovali v pohodlnom a sebestačnom spôsobe videnia vecí a vo svojich obmedzených záujmoch. Myslime na to, že „rozdiely sú kreatívne, vytvárajú napätie a v uvoľnení napätia spočíva pokrok ľudstva“.198

204. Dnes prevláda presvedčenie, že popri špecializovanom vedeckom rozvoji je potrebná komunikácia medzi vednými disciplínami. Realita je totiž jedna, hoci k nej možno pristupovať z rozličných perspektív a rozličnými metódami. Netreba podceňovať riziko, že vedecký pokrok sa bude považovať za jediný možný prístup na pochopenie určitého aspektu života, spoločnosti a sveta. Naopak, výskumník, ktorý napreduje vo svojej analýze a je aj pripravený uznať iné dimenzie skúmanej reality, vďaka práci iných vied a vedeckých odvetví otvára sa pre poznanie reality integrálnejším a plnším spôsobom.

205. V tomto globalizovanom svete „médiá môžu pomôcť, aby sme sa cítili bližší jeden druhému; aby sme vnímali obnovený zmysel jednoty ľudskej rodiny, ktorý nás povzbudzuje k solidarite a serióznemu úsiliu o dôstojnejší život. [...] V tomto nám môžu pomôcť predovšetkým dnes, keď siete ľudskej komunikácie dosiahli neslýchaný rozmach. Najmä internet môže ponúknuť väčšie možnosti stretnutia a solidarity medzi všetkými a to je dobrá vec, je to Boží dar“.199 Nevyhnutné však je ustavične si overovať, že aktuálne formy komunikácie nás účinne vedú k veľkorysejšiemu stretnutiu, úprimnému hľadaniu plnej pravdy, služby, blízkosti voči druhým, úsiliu budovať spoločné dobro. Zároveň, ako naznačili austrálski biskupi, „nemôžeme prijať digitálny svet naprojektovaný na využitie našej slabosti a vyťahovanie toho najhoršieho z ľudí“.200

Základ konsenzu

206. Relativizmus nie je riešením. Pod rúškom údajnej tolerancie napokon napomáha to, že morálne hodnoty interpretujú mocní podľa toho, ako im to práve vyhovuje. Ak napokon „neexistujú objektívne pravdy ani stabilné princípy okrem uspokojenia vlastných túžob a bezprostredných potrieb, [...] nemôžeme si myslieť, že politické programy alebo sila zákona budú stačiť. [...] Keď sa kazí kultúra a prestaneme uznávať akúkoľvek objektívnu pravdu alebo univerzálne platné princípy, zákony sa budú chápať len ako svojoľné príkazy a ako prekážky, ktorým sa treba vyhnúť“.201

207. Je možné venovať pozornosť pravde, hľadať pravdu, ktorá zodpovedá našej najhlbšej realite? Čože je zákon bez presvedčenia, dosiahnutého dlhou cestou reflexie a múdrosti, že každý človek je posvätný a nedotknuteľný? Aby mala spoločnosť budúcnosť, musí rozvíjať hlbokú úctu k pravde ľudskej dôstojnosti, ktorej sme podrobení. Tak sa nebudeme strániť niekoho zabiť len preto, aby sme sa vyhli sociálnemu opovrhnutiu a ťarche zákona, ale z presvedčenia. Je to nepopierateľná pravda, ktorú poznávame rozumom i svedomím. Spoločnosť je napokon ušľachtilá a vážená aj preto, že podporuje hľadanie pravdy a trvá na základných pravdách.

208. Musíme sa naučiť odhaľovať rozličné spôsoby manipulácie, pokrivenia a zastierania pravdy vo verejnej aj súkromnej sfére. To, čo nazývame „pravda“, nie je len sprostredkovanie faktov prostredníctvom žurnalistiky. Je to predovšetkým hľadanie najpevnějších základov, ktoré sú podstatou našich rozhodnutí a zákonov. Znamená to akceptovať, že ľudská inteligencia môže ísť za hranicu momentálnych potrieb a uchopiť niektoré pravdy, ktoré sa nemenia, ktoré boli pravdami ešte pred nami a budú nimi navždy. Skúmaním ľudskej prirodzenosti odкрýva rozum hodnoty, ktoré sú univerzálne, pretože z nej vyplývajú.

209. Nemohlo by sa azda v opačnom prípade stať, že základné ľudské práva, ktoré sa pokladajú dnes za neodstrániteľné, budú popierať tí, ktorí sú práve pri moci; potom čo získali „konsenzus“ vystrašeného a uspaného obyvateľstva? Ani číry konsenzus medzi rozličnými národmi by nebol dostatočný a rovnako manipulovateľný. Už máme dost dôkazov o dobre, ktoré sme schopní dosiahnuť, no zároveň musíme uznať, že máme v sebe deštruktívne sklony. Nie je tiež ľahostajný a bezcitný individualizmus, do ktorého sme upadli, výsledkom lenivosti pri hľadaní vyšších hodnôt, ktoré presahujú momentálne potreby? K relativizmu sa pridáva riziko, že mocný alebo schopnejší dokáže vnútiť údajnú pravdu. No „vzhladom na mravné normy, ktoré zakazujú vnútorné zlo, neexistujú nijaké privilégia ani výnimky: vôbec nezáleží na tom, či je niekto pánom sveta alebo ,najúbohejším na zemi‘, čo sa týka mravných požiadaviek, všetci sme si celkom rovní“.202

210. To, čo sa dnes s nami deje a čo nás ťahá do prekrútenej a prázdnej logiky, je dôsledkom asimilácie etiky a politiky so zákonmi fyziky. Už neexistuje dobro a zlo, ale len výpočet výhod a nevýhod. Potlačenie morálneho rozumu má za následok, že právo sa už nemôže vzťahovať na základnú koncepciu spravodlivosti, ale stáva sa skôr zrkadlom dominantných ideí. Tu sa začína určitá degenerácia: napredujúca „nivelácia smerom dole“ prostredníctvom povrchného a kompromisného súhlasu. Tak napokon triumfuje logika sily.

Súhlas a pravda

211. V pluralitnej spoločnosti je dialóg najprimeranejšou cestou na uznanie toho, čo musí byť vždy potvrdené a rešpektované a čo presahuje náhodný súhlas. Hovoríme o dialógu, ktorý je obohatený a objasnený motiváciou, racionálnymi argumentmi, rôznorodosťou perspektív, prínosom rôznych oblastí poznania a uhlov pohľadu a ktorý nevyklučuje presvedčenie, že je možné dosiahnuť niektoré základné pravdy, ktoré treba vždy zastávať. Prijatie toho, že existujú niektoré stále hodnoty, hoci nie je vždy ľahké ich uznať, poskytuje sociálnej etike stabilitu a stálosť. Aj keď sme ich spoznali a prijali vďaka dialógu a konsenzu, vidíme, že tieto základné hodnoty presahujú každý konsenzus; uznávame ich ako hodnoty, ktoré prekračujú našu individuálnu situáciu a nie sú nikdy predmetom

obchodu. Naše chápanie ich významu a dôležitosti bude môcť rásť – a v tomto zmysle je konsenzus niečo dynamické –, ale na základe svojho vnútorného významu sa považujú za nemenné.

212. Ak určitá vec zostáva vždy výhodná na dobré fungovanie spoločnosti, nie je to azda preto, že je za ňou trvalá pravda uchopiteľná rozumom? V samotnej realite ľudskej bytosti a spoločnosti, v ich prirodzenosti, existuje celý rad základných štruktúr, ktoré podporujú ich rozvoj a prežitie. Odtiaľ sú odvodené určité nevyhnutné potreby, ktoré možno objaviť vďaka dialógu, aj keď v úzkom zmysle nevznikli konsenzom. Skutočnosť, že určité normy sú nenahraditeľné pre spoločenský život, je vonkajšou indíciou toho, že sú vo svojej podstate niečím dobrým. V dôsledku toho nie je nevyhnutné stavať do protikladu spoločenskú výhodnosť, konsenzus a realitu objektívnej pravdy. Všetky tri sa môžu harmonicky zjednotiť, keď sa ľudia v dialógu odvážia ísť až k podstate určitej otázky.

213. Ak máme v každej situácii rešpektovať dôstojnosť blížneho, nie je to preto, že dôstojnosť druhého objavujeme alebo prijímame, ale preto, že má naozaj hodnotu, ktorá presahuje materiálne veci a okolnosti; to si vyžaduje, aby sme sa k nemu správali iným spôsobom. To, že každá ľudská bytosť má neodňateľnú dôstojnosť, je pravda, ktorá zodpovedá ľudskej prirodzenosti bez ohľadu na akúkoľvek kultúrnu zmenu. Preto človek v každej historickej epoche vlastní rovnakú dôstojnosť. Nikto sa nemôže cítiť okolnosťami oprávnený, aby poprel toto presvedčenie alebo nekonal podľa neho. Rozum teda môže skúmať realitu vecí aj prostredníctvom uvažovania, skúsenosti a dialógu, aby v tejto realite, ktorá ho presahuje, spoznal základ určitých univerzálnych morálnych požiadaviek.

214. Agnostikom sa tento základ bude môcť zdať dostatočný nato, aby poskytol pevnú a stabilnú univerzálnu platnosť základným a nemeniteľným etickým princípom a mohlo sa tak zabrániť novým katastrofám. Pre veriacich predstavuje ľudská prirodzenosť prameň etických princípov, ktoré stvoril Boh, a on v konečnom dôsledku takýmto princípom poskytuje pevný základ.²⁰³ To nevytvára etický kreacionizmus ani neotvára cestu na nastolenie akéhokoľvek morálneho systému, keďže základné a univerzálne platné morálne princípy môžu viesť k rôznym praktickým normám. Preto vždy zostáva priestor na dialóg.

Nová kultúra

215. „Život je umením stretnutia, aj keď je v živote toľko konfliktov.“²⁰⁴ Mnohokrát som pozýval na podporu rozvoja kultúry stretnutia, ktorá presahuje dialektiku stavajúcu nás proti sebe. Je to štýl života s tendenciou vytvárať onen mnohosten, ktorý má mnoho tvárí, množstvo strán, ale všetky vytvárajú jednotu s mnohými odtienkami, pretože „všetko je viac než jedna časť“.²⁰⁵ Mnohosten predstavuje spoločnosť, v ktorej rozdiely žijú spolu tak, že sa navzájom integrujú, obohacujú a osvetľujú, hoci súčasťou toho sú aj diskusie a nedôvera. Pretože od každého sa môžeme niečo naučiť, nikto nie je nepotrebný; nik nie je nadbytočný. To znamená, že do toho musíme zahrnúť i periférie. Kto žije na nich, má iný uhol pohľadu; vidí aspekty skutočnosti, ktoré sa nedajú rozpoznať z centra moci, kde sa väčšinou robia kľúčové rozhodnutia.

Stretnutie stávajúce sa kultúrou

216. Slovo „kultúra“ označuje niečo, čím je ľud „nasiaknutý“ vo svojom najhlbšom presvedčení a v štýle života. Ak hovoríme o „kultúre“ ľudu, je to viac než len nejaká idea alebo abstrakcia. Zahŕňa túžby, entuziazmus a napokon aj spôsob života, ktorý charakterizuje túto skupinu ľudí. Hovoriť o „kultúre stretnutia“ teda znamená, že sa ako ľud nadchneme pre nejakú myšlienku, stretneme sa, hľadáme styčné body, budujeme mosty, plánujeme niečo, čo zaujíma všetkých. To sa stalo aspiráciou a životným štýlom. Subjektom takej kultúry je ľud, nie jedna časť spoločnosti, ktorá sa pokúša udržať zvyšok profesionálnych i mediálnych nástrojov.

217. Sociálny pokoj si vyžaduje námahu, majstrovstvo. Jednoduchšie by bolo s trochou ľstivosti a zdrojov obmedziť slobodu a rozdiely. Ale takýto pokoj by bol povrchný a krehký, nebol by ovocím kultúry stretnutia, ktorá ho mala podoprieť. Integrovať rozličné skutočnosti je oveľa náročnejšie a pomalšie, a predsa je to zárukou pravého a stáleho pokoja. To sa nedosahuje tým, že sa spájajú iba čisti, pretože „aj osoby, ktoré možno kritizovať za ich chyby, dokážu prispieť niečím, čo sa nemá stratiť“.206 Nejde ani o pokoj, ktorý vzniká, keď sa umlčia sociálne požiadavky alebo sa zabráni, aby vznikol chaos. Nejde o konsenzus vyrobený dohodou od stola alebo pominuteľný mier pre šťastnú menšinu.207 Ide o to, aby sa spúšťali procesy stretnutia; procesy, ktoré dokážu budovať ľud schopný prijímať rozdiely. Vyzbrojme naše deti zbraňami dialógu! Naučme ich dobrému boju stretnutia!

Radosť uznať druhého

218. Znamená to schopnosť priznať druhému právo, aby bol sám sebou a aby bol odlišný. Z takéhoto uznania premeneného na kultúru môže vzniknúť sociálny pakt. Bez tohto uznania sa objavujú subtílny spôsoby, aby sme druhému upreli akýkoľvek význam; stane sa irelevantným a spoločnosť mu nepripisuje nijaký význam. Na pozadí určitých viditeľných foriem násilia sa neraz ukrýva iné, omnoho zákernejšie násilie, totiž násilie tých, ktorí pohrdajú druhým predovšetkým vtedy, keď jeho požiadavky nejakým spôsobom poškodzujú ich záujmy.

219. Keď si jedna časť spoločnosti chce užívať všetko, čo svet ponúka, akoby chudobní neexistovali, v istom bode to má svoje následky. Ak ignorujeme existenciu a práva iných, skôr či neskôr to vedie k istej forme často neočakávaného násilia. Sny o slobode, rovnosti a bratstve môžu zostať na úrovni čírych formalít, pretože v skutočnosti nie sú pre všetkých. Nejde preto len o stretnutie medzi tými, ktorí majú v rukách rozličné formy ekonomickej, politickej alebo akademickej moci. Reálne sociálne stretnutie zapája do skutočného dialógu veľké kultúrne formy, ktoré reprezentujú väčšinu populácie. Dobré návrhy najchudobnejších skupín na okraji sa často neberú do úvahy, pretože ich ľudia prezentujú v kultúrnom odeve, ktorý ostatní nemajú a s ktorým sa nedokážu identifikovať. Preto musí byť realistický a integračný sociálny pakt aj „kultúrnym paktom“, rešpektujúcim a zohľadňujúcim rozličné svetonázory, kultúry a štýly života, ktoré v spoločnosti koexistujú.

220. Napríklad pôvodné národy nie sú proti pokroku, ale majú o pokroku inú predstavu, často humanistickejšiu, než je predstava modernej kultúry rozvinutých krajín. Nie je to kultúra zameraná na osov tých, ktorí majú moc; tých, ktorí majú potrebu vytvoriť istý druh raja na zemi. Intolerancia a pohrdanie pôvodnými ľudovými kultúrami je skutočnou formou násilia, typickou pre „moralistov“, ktorí žijú nato, aby posudzovali druhých. No autentická, hlboká a stabilná zmena nie je možná, ak nezahŕňa rôzne kultúry, predovšetkým chudobných. Kultúrny pakt predpokladá, že sa vzdáme chápania identity nejakého miesta monolitickým spôsobom; vyžaduje si rešpektovať diverzitu, čím sa ponúkajú možnosti na jej podporu a sociálnu integráciu.

221. Tento pakt si vyžaduje akceptovať aj to, že sa prípadne niečoho vzdáme pre spoločné dobro. Nik nebude môcť vlastniť celú pravdu ani naplniť všetky svoje túžby, pretože takýto nárok by viedol k zničeniu druhého, čím by sa popreli jeho práva. Hľadanie falošnej tolerancie musí ustúpiť dialogickému realizmu tých, ktorí sú presvedčení, že musia zostať verní svojim princípom, predsa však uznávajú, že druhý má rovnako právo usilovať sa byť verný svojim princípom. To je hodnoverné uznanie druhého, ktoré je možné iba v láske; to znamená vcítiť sa do kože druhého človeka, aby sme objavili, čo je na jeho motiváciách a záujmoch autentické alebo prinajmenšom pochopiteľné.

Znovuzískať láskavosť

222. Konzumný individualizmus zapríčiňuje časté zneužívanie. Druhí sa stávajú iba prekážkami vlastného príjemného pokoja. Preto sa k nim napokon správame tak, akoby predstavovali iba príťaž, a agresivita narastá. To sa zvyrazňuje a dosahuje neznesiteľnú mieru v obdobiach krízy, katastrofických situáciách, v ťažkých okamihoch, keď vystúpi na povrch správanie sa v duchu „zachráň sa, kto môžeš“. Ešte stále je však možné rozhodnúť sa pre láskavosť. Existujú ľudia, ktorí to robia, a stávajú sa tak hviezdami uprostred temnoty.

223. Svätý Pavol označil ovocie Ducha Svätého gréckym slovom chrestotes (Gal 5, 22) vyjadrujúcim stav duše, ktorá nie je ostrá, hrubá a tvrdá, ale dobrotivá a jemná; taká, ktorá podopiera a utešuje. Osoba, ktorá má túto kvalitu, pomáha druhým, aby ich existencia bola znesiteľnejšia, predovšetkým, keď nesú ťarchu svojich problémov, potrieb a úzkostí. Tento spôsob správania k druhým sa prejavuje v rozličných formách: ako láskavosť v správaní; ako pozornosť, aby sme nezraňovali slovami alebo gestami; ako snaha uľahčiť ťažobu druhých. Jeho súčasťou je „vysloviť slová povzbudenía, ktoré poskytnú útechu, dodajú silu, potešia, vzpružia“, namiesto slov, „ktoré by ponížovali, zarmucovali, dráždili či podceňovali“.208

224. Vľúdnosť nás oslobodzuje od krutosti, ktorá niekedy preniká ľudské vzťahy, od úzkosti, ktorá nás odvádza od toho, aby sme mysleli na druhých, od nesústredenej náhlivosti, ktorá ignoruje, že aj druhí majú právo byť šťastní. Dnes si zriedkavo nájdeme čas či zvyšok síl na to, aby sme sa zastavili a pekne sa správali k iným, aby sme povedali „s dovolením“, „prepáč“, „ďakujem“. Tu a tam sa však ako zázrak zjaví láskavý človek, ktorý odloží nabok svoje starosti i naliehavé potreby, aby venoval pozornosť, daroval úsmev, povedal slovo povzbudenía, vytvoril priestor na vypočutie uprostred toľkej ľahostajnosti. Toto každodenne prežívané úsilie dokáže vytvoriť zdravé spolunažívanie, ktoré prekoná nepochopenie a zabraňuje konfliktom. Cvičenie sa v láskavosti nie je maličkosť alebo povrchný obmedzený postoj. Keďže predpokladá úctu a rešpekt, v spoločnosti – keď sa stáva kultúrou – do hĺbky mení štýl života, sociálne vzťahy, spôsob debaty a konfrontácie myšlienok. Láskavosť uľahčuje hľadanie konsenzov a otvára cesty tam, kde zatrpknutosť ničí všetky mosty.

Siedma

kapitola

Cesty k novému stretnutiu

225. V mnohých častiach sveta sú potrebné cesty pokoja, ktoré povedú k zahojeniu rán; treba majstrov pokoja, ktorí sú ochotní vynaliezavo a odvážne spúšťať procesy uzdravenia a nového stretnutia.

Začať znova od pravdy

226. Nové stretnutie neznamená vrátiť sa do okamihu pred konfliktmi. Časom sme sa všetci zmenili. Bolesť a spory nás pretvorili. Okrem toho niet viac priestoru na prázdnu diplomaciu, zastieranie, dvojtvárnosť, zahmlievanie, dobré spôsoby, ktoré však zakrývajú skutočnosť. Tí, ktorí sa tvrdo konfrontovali, musia hovoriť jasne holú pravdu. Všetci sa musia naučiť osvojiť si kajúčne zmýšľanie, schopné prijať minulosť, aby sa budúcnosť oslobodila od vlastnej nespokojnosti, rozpakov a projekcie. Len historická pravda faktov sa môže stať základom vytrvalého, pokračujúceho úsilia, aby sme sa navzájom pochopili a pokúsili sa o nový pohľad pre dobro všetkých. Skutočnosť je taká, že „mierový proces si vyžaduje trvalé úsilie. Je to trepezlivá snaha o hľadanie pravdy a spravodlivosti, ktorá ctí pamiatku obetí a ktorá krok za krokom otvára cestu k spoločnej nádeji, silnejšej ako odplata“.209 Ako povedali konžskí biskupi o konflikte, ktorý sa opakuje, „mierové dohody nebudú nikdy dostatočné. Bude treba ísť ďalej a nevyhnutne integrovať požiadavku pravdy o príčinách vracajúcej sa krízy. Ľudia majú právo vedieť, čo sa stalo“.210

227. Lebo „pravda je neoddeliteľnou spoločníčkou spravodlivosti a milosrdenstva. Všetky tri spoločne sú nevyhnutné na budovanie mieru a navyše každá z nich bráni tomu, aby boli tie ostatné sfalšované. [...] Pravda totiž nesmie viesť k odplate, ale skôr k zmiereniu a odpusteniu. Pravda znamená hovoriť rodinám zničeným bolesťou to, čo sa stalo ich nezvestným príbuzným. Pravda znamená, že priznáme, čo sa stalo neplnoletým deťom, ktoré naverbovali násilníci. Pravda znamená uznať bolesť žien, ktoré sa stali obeťami násilia a zneužívania [...], pretože každé násilie spáchané na ľudskej bytosti je ranou na tele ľudstva; každá násilná smrť nás znižuje ako osoby. [...] Násilie plodí násilie, nenávisť plodí nenávisť a smrť ďalšiu smrť. Musíme pretrhnúť túto reťaz, ktorá sa zdanlivo javí ako neodvratná“.²¹¹

Architektúra a majstrovstvo mieru

228. Cesta k mieru si nevyžaduje homogenizáciu spoločnosti, ale určite nám umožňuje spoločne pracovať. Mnohých dokáže zjednotiť v spoločnom hľadaní, z ktorého budú mať prospech všetci. Vzhľadom na určitý spoločný cieľ môžeme ponúknuť rôzne technické návrhy, rozličné skúsenosti a tak pracovať pre spoločné dobro. Treba sa usilovať dobre identifikovať problémy, ktorými spoločnosť prechádza, aby sme prijali, že existujú rozličné spôsoby nazerania na ťažkosti a ich riešenia. Cesta k lepšiemu spolužitiu si vždy vyžaduje uznať – aspoň čiastočne –, že druhý prináša legitímnu perspektívu, niečo, čo môžeme zhodnotiť, aj keď sa [predtým] mohol myliť alebo konať nesprávne. Pretože „druhých nikdy nesmieme vymedziť len tým, čo možno povedali alebo urobili, ale máme si ich vážiť pre prísľub, ktorý v sebe nesú“;²¹² prísľub, ktorý vždy zanecháva istý záblesk nádeje.

229. Ako poukázali biskupi Južnej Afriky, skutočné zmierenie sa dosahuje proaktívnym spôsobom, „formovaním novej spoločnosti založenej na službe druhým skôr než na túžbe dominovať; spoločnosti založenej na delení sa s druhými o to, čo vlastníme, namiesto egoistického zápasu o čo najväčšie bohatstvo; spoločnosti, v ktorej hodnota nášho ľudského spolužitia je bezpochyby dôležitejšia než každá menšia skupina, či už je to rodina, národ, etnikum alebo kultúra“.²¹³ Biskupi Južnej Kórey upozornili, že autentický mier „možno dosiahnuť len vtedy, keď bojujeme za spravodlivosť prostredníctvom dialógu, a tak sa usilujeme o zmierenie a vzájomný rozvoj“.²¹⁴

230. Namáhavé úsilie o prekonanie toho, čo nás rozdeľuje, bez straty identity každého z nás, predpokladá, že vo všetkých zostane živý základný pocit spolupatričnosti. Ved' „naša spoločnosť víťazí, keď sa každá osoba, každá spoločenská skupina cíti naozaj ako doma. Do rodiny patria rodičia, starí rodičia aj deti. Nik nie je vylúčený. Ak má jeden ťažkosť, aj keď vážnu, hoci si „o ňu koledoval“, ostatní mu pomôžu, podržia ho; jeho bolesť je bolesťou všetkých. [...] V rodinách všetci prispievajú do spoločného projektu, všetci pracujú pre spoločné dobro, no bez toho, aby odpisovali jednotlivca; naopak, podporujú ho, pomáhajú mu. Hádajú sa, ale je tu niečo, čo je nemenné: rodinné puto. Po hádkach v rodine nasledujú zmierenia. Všetci si osvojujú radosti i bolesti druhého. To je rodina! Keby sme dokázali vidieť politického súpera alebo nášho suseda rovnakými očami, akými vidíme deti, manželky, manželov, otcov a matky. Aké by to bolo krásne! Milujeme našu spoločnosť, alebo zostáva čímsi vzdialeným, čímsi anonymným, čo nás nezahŕňa, čo sa nás netýka, čo nás nezaväzuje?“²¹⁵

231. Často je tu veľká potreba rokovať, a tak rozvíjať konkrétne cesty pokoja. Efektívne procesy trvalého mieru sú predovšetkým majstrovské premeny uskutočnené národmi, v ktorých môže byť každý človek svojím štýlom každodenného života účinným kvasom. Veľké premeny sa nebudujú pri písacom stole alebo v štúdiu. Teda „každý zohráva dôležitú úlohu v jedinečnom kreatívnom projekte, aby napísal novú stránku histórie, stranu plnú nádeje, plnú mieru, plnú zmierenia“.²¹⁶ Jestvuje „architektúra“ mieru, na ktorej majú podiel rozličné inštitúcie spoločnosti, každá podľa vlastnej kompetencie, no existuje aj „majstrovstvo“ mieru, ktoré zahŕňa všetkých. Na základe

rozličných procesov mieru, ktoré sa rozvíjajú na rôznych miestach sveta, „sme sa naučili, že tieto cesty zmierenia, primátu rozumu nad odplatou, krehkej harmónie medzi politikou a právom nemôžu obchádzať cesty ľudu. Nestačí plánovať právne rámce a inštitučné dohody medzi politickými alebo ekonomickými skupinami dobrej vôle. [...] Okrem toho je vždy cenné, keď do našich mierových procesov zahrňame skúsenosť sektorov, ktoré neraz zmizli z dohľadu, aby práve spoločenstvá mohli vyfarbiť procesy kolektívnej pamäti“.217

232. Pri budovaní sociálneho pokoja v krajine niet konečného bodu, ale ide o „úlohu, ktorá nepripúšťa prestávku a ktorá si vyžaduje úsilie všetkých. Táto práca si od nás žiada, aby sme neustávali v úsilí o budovanie jednoty národa. Hoci nám prináša ťažkosti, rozdielnosť a rôzne prístupy k spôsobu dosiahnutia pokojného spoluzitia, to, aby sme vytrvali v zápase o podporu kultúry stretnutia, si vyžaduje stavať do centra každej politickej, sociálnej a ekonomickej činnosti ľudskú osobu, jej najvyššiu dôstojnosť a rešpektovanie spoločného dobra. Nech nás toto úsilie ochráni od každého pokušenia pomstiť sa a hľadať len čiastkové a krátkodobé záujmy“.218 Násilné verejné manifestácie z jednej či z druhej strany nepomáhajú nachádzať východiskové cesty. Predovšetkým preto – ako dobre poznamenali kolumbijskí biskupi –, že „keď sa povzbudzuje mobilizácia občanov, nie je vždy jasná jej príčina a cieľ, jestvujú určité formy politickej manipulácie a rozpočtové prostriedky v prospech konkrétnych záujmov“.219

Najmä s poslednými

233. Podpora sociálneho priateľstva znamená nielen priblíženie medzi sociálnymi skupinami, ktoré sa vzdialili z dôvodu nejakého konfliktného historického obdobia, ale aj hľadanie obnoveného stretnutia s najchudobnejšími a najzraniteľnejšími sektormi spoločnosti. Mier „nie je len neprítomnosť vojny, ale neúnavné úsilie – predovšetkým tých, ktorí zastávajú úrad väčšej zodpovednosti – o uznanie, garantovanie a konkrétne rekonštruovanie často zabudutej alebo ignorovanej dôstojnosti našich bratov, aby sa mohli cítiť ako protagonisti osudu vlastného národa“.220

234. Práve poslední v spoločnosti boli neraz ranení nespravodlivými zovšeobecneniami. Ak niekedy tí najchudobnejší a odstrčení reagujú postojmi, ktoré sa zdajú antisociálne, je dôležité pochopiť, že v mnohých prípadoch také reakcie súvisia s príbehom opovrhnutia a chýbajúcej sociálnej inklúzie. Ako poukázali latinskoamerickí biskupi, „len keď sa k chudobným priblížime tak, že sa z nás stanú priatelia, naučíme sa pravdivo do hĺbky odhadnúť, čo je dôležité pre chudobných dneška, aké sú ich legitímne túžby a ako špecificky prežívajú vieru. Opcia pre chudobných nás musí viesť k priateľstvu s chudobnými“.221

235. Tí, čo chcú priniesť do spoločnosti mier, nesmú zabudnúť, že nerovnosť a nedostatok integrálneho ľudského rozvoja znemožňujú budovanie mieru. Lebo „bez rovnosti šancí si rozličné formy agresie i vojen vždy nájdú úrodnú zem a časom znova explodujú. Keď spoločnosť, či už miestna, národná alebo celosvetová, nechá jednu svoju časť na periférii, pokoj donekonečna nezachráni nejaké politické programy ani poriadkové zložky či tajné služby“.222 Ak ide o nový začiatok, musíme vždy začať od najposlednejších z našich bratov a sestier.

Hodnota a význam odpustenia

236. Niektorí uprednostňujú, aby sa nehovorilo o zmierení, pretože sa domnievajú, že konflikt, násilie a nevráživosť sú súčasťou normálneho fungovania spoločnosti. V skutočnosti v ktorejkoľvek skupine ľudí jestvujú viac či menej subtílné zápasy o moc medzi rôznymi stranami. Iní tvrdia, že pripustiť odpustenie je to isté ako vzdať sa vlastného priestoru, a tak situáciu ovládnu druhí. Z tohto dôvodu sa domnievajú, že je lepšie pokračovať v hre o moc, ktorá umožňuje udržiavať rovnováhu síl medzi rozličnými skupinami. Ďalší zasa veria, že zmierenie je vecou slabochov, ktorí nie sú

schopní viesť seriózný dialóg, a preto sa rozhodnú od problémov utiecť tak, že budú skrývať nespravodlivosť. Keďže nie sú schopní čeliť problémom, preferujú zdanlivý pokoj.

Nevyhnutý konflikt

237. Odpustenie a zmierenie sú v kresťanstve mimoriadne dôležité témy; a v rozličných obmenách aj v iných náboženstvách. Riziko však spočíva v neprimeranom pochopení náboženského presvedčenia a jeho prezentovania takým spôsobom, že napokon živí fatalizmus, nečinnosť či nespravodlivosť alebo na opačnej strane intoleranciu a násilie.

238. Ježiš Kristus nikdy nepozýval na podnecovanie násilia a intolerancie. Sám otvorene odsudzoval používanie násilia nato, aby sme sa vyvyšovali nad ostatnými: „Viete, že vládcovia národov panujú nad nimi a mocnári im dávajú cítiť svoju moc. Medzi vami to tak nebude“ (Mt 20, 25 – 26). Na druhej strane evanjelium žiada odpúšťať „sedemdesiatšedem ráz“ (Mt 18, 22) a ukazuje príklad nemilosrdného sluhu, ktorému bolo odpustené, ale on sám nebol schopný odpustiť druhým (porov. Mt 18, 23 – 35).

239. Ak čítame ďalšie texty Nového zákona, môžeme si všimnúť, že vlastne už prvé komunity, ponorené do pohanského sveta plného korupcie a poblúdení, žili so zmyslom pre trepezlivosť, toleranciu, pochopenie. Niektoré texty sú v tomto ohľade veľmi jasné: pozývajú správať sa k nepriateľom s láskavosťou (porov. 2 Tim 2, 25). Odporúča sa „nech nikoho nepotupujú a nech nie sú hašteriví, nech sú mierni a prejavujú všemožnú vľúdnosť všetkým ľuďom. Aj my sme kedysi boli nerozumní“ (Tít 3, 2 – 3). Skutky apoštolov tvrdia, že sa učeníci prenasledovaní niektorými autoritami tešili „obľube všetkého ľudu“ (porov. 2, 47; 4, 21. 33; 5, 13).

240. Keď však predsa len rozmýšľame nad odpustením, nad mierom a nad sociálnym súladom, narazíme na jeden prekvapujúci Kristov výrok: „Nemyslíte si, že som priniesol pokoj na zem: Nie pokoj som priniesol, ale meč. Prišiel som postaviť syna proti jeho otcovi, dcéru proti matke, nevestu proti svokre. A vlastní domáci budú človeku nepriateľmi“ (Mt 10, 34 – 36). Dôležité je čítať ho v kontexte kapitoly, do ktorej je vložený. Z nej je jasné, že ide o tému vernosti vlastnému rozhodnutiu bez toho, aby sme sa zaň hanbili, hoci by sa príbuzní stavali proti tomuto rozhodnutiu. Tieto slová nie sú pozvaním vyhľadávať konflikty, ale jednoducho zniesť nevyhnutný konflikt. Ľudské ohľady nesmú viesť k tomu, aby sme boli neverní sami sebe pre zachovanie domnelého pokoja v rodine a spoločnosti. Svätý Ján Pavol II. povedal, že Cirkev „nemá v úmysle odsúdiť každú a akúkoľvek formu sociálneho konfliktu. Cirkev dobre vie, že v histórii nepochybne vznikajú záujmové konflikty medzi rôznymi sociálnymi skupinami a kresťan musí k nim neraz zaujať rozhodné a konzekventné stanovisko“.²²³

Legitímne zápasy a odpustenie

241. Nejde o to, aby sme sa vzdali vlastných práv a navrhovali odpustenie skorumpovanému mocnárovi, kriminálnikovi alebo niekomu, kto degraduje našu dôstojnosť. Sme povolaní milovať všetkých bez výnimky, no milovať utláčateľa neznamená súhlasiť s tým, aby bol naďalej taký; neznamená to dovoliť mu, aby si myslel, že jeho konanie je prijateľné. Naopak, dobrý spôsob, ako ho milovať, je snažiť sa rozličnými spôsobmi priviesť ho k tomu, aby prestal utláčať, vziať mu tú moc, ktorú nevie používať a ktorá ho ako človeka deformuje. Odpustiť neznamená dovoliť, aby sa pokračovalo v šliapaní po vlastnej i cudzej dôstojnosti alebo aby kriminálnik pokračoval v páchaní deliktov. Kto trpí nespravodlivosťou, musí dôrazne brániť svoje práva a práva svojej rodiny práve preto, že sa musí starať o dôstojnosť, ktorá mu bola daná; dôstojnosť, ktorú Boh miluje. Ak zločinec spôsobil zlo mne alebo jednému z mojich drahých, nič mi nezakazuje, aby som žiadal spravodlivosť a zasadil sa o to, aby ma daná osoba – alebo akákoľvek iná – znovu nepoškodzovala ani nerobila to

isté druhým. Je to moje právo a odpustenie v nijakom prípade nielenže túto nevyhnutnosť neruší, ale ju práve vyžaduje.

242. Kľúčové je, že to nerobíme pre živenie hnevu, ktorý škodí našej duši i duši nášho ľudu, alebo pre nezdravú potrebu zničiť druhého, čo rozpúta dlhý rad odvety. Nik nedosiahne vnútorný pokoj ani sa nezmieri so životom takýmto spôsobom. Pravda je, že „nijaká rodina, nijaká skupina blízkych, nijaké etnikum a o to menej krajina nemá budúcnosť, ak je odplata a nenávisť motorom, ktorý ju zjednocuje, spája a prikrýva rozdiely. Nemôžeme sa dohodnúť na tom a zjednotiť v tom, že z pomsty spravíme to isté tomu, kto nám spôsobil násilie, aby sme vytvorili príležitosť na odplatu pod rúškom zdanlivo legálnej formy“.224

Týmto spôsobom nezískame nič a z dlhodobého hľadiska stratíme všetko.

243. Iste „nie je jednoduchou úlohou prekonať trpké dedičstvo nespravodlivosti, nepriateľstva a nedôvery, ktoré zanechal konflikt. Možno to uskutočniť len prekonávaním zla dobrom (porov. Rim 12, 21) a pestovaním tých čností, ktoré podporujú zmierenie, solidaritu a pokoj“.225 Takýmto spôsobom „tomu, kto ju nechá v sebe rásť, dobrota daruje pokojné svedomie, hlbokú radosť aj uprostred ťažkostí a nepochopení. Ba aj vzhľadom na podstupené urážky dobrota nie je slabosť, ale skutočná sila, schopná vzdať sa odplaty“.226 Vo vlastnom živote treba uznať, že „tvrdý súd, ktorý nosím vo svojom srdci proti svojmu bratovi alebo svojej sestre, nezahojená rana, neodpustené zlo, hnev, ktorý mi robí len zle, je kúsok vojny, ktorú nosím v sebe; je ohnisko v srdci, ktoré treba uhasiť, aby sa nerozhorelo do požiaru“.227

Skutočné zvládnutie

244. Keď sa konflikty neriešia, ale skrývajú alebo pochovávajú do minulosti, existuje mlčanie, ktoré môže znamenať, že sa z nás stávajú komplici vážnych chýb a hriechov. Naopak, opravdivé zmierenie neuteká pred konfliktom, ale získava sa v konflikte, keď ho prekonáme prostredníctvom dialógu, transparentného, úprimného a trpezlivého rokovania. Zápas medzi rozličnými skupinami, „ak sa vzdá prejavov nepriateľstva a vzájomnej nenávisťi, postupne sa premení na počestnú diskusiu, založenú na hľadaní spravodlivosti“.228

245. Viackrát som navrhoval „princíp, ktorý je nevyhnutný na budovanie spoločenskej náklonnosti: jednota prevyšuje konflikt. [...] Neznamená to mieriť na synkretizmus ani na vzájomné absorbovanie, ale na riešenie na vyššej úrovni, v ktorom zostane zachovaný vzácny potenciál protichodných polarít“.229 Dobré vieme, že „zakaždým, keď sa ako jednotlivci a spoločnosti učíme mieriť vyššie ponad nás samých a ponad naše osobné záujmy, vzájomné pochopenie a úsilie sa premieňajú [...] na priestor, v ktorom konflikty, napätia a aj tí, ktorí by sa mohli v minulosti pokladať za protivníkov, môžu dosiahnuť rôznorodú jednotu, ktorá plodí nový život“.230

Pamäť

246. Od toho, kto veľa trpel nespravodlivým a krutým spôsobom, nemožno žiadať nejaký druh „sociálneho odpustenia“. Zmierenie je osobný skutok a nik ho nemôže nariadiť celej spoločnosti, hoci má za úlohu podporovať ho. V úzko osobnej oblasti sa niekto môže vzdať požiadavky trestu na základe slobodného a šľachetného rozhodnutia (porov. Mt 5, 44 – 46), hoci ho spoločnosť a jej spravodlivosť oprávnene žiadajú. Nie je však možné nariadiť „všeobecné zmierenie“ a myslieť si, že sa rany zahoja na základe nejakého dekrétu alebo že sa dá nespravodlivosť prikryť plášt'om zabudnutia. Kto si môže privlastniť právo odpúšťať v mene druhých? Dojímavé je vidieť schopnosť odpustiť u niektorých ľudí, ktorí sa dokázali preniesť cez utrpenú škodu; ale ľudské je aj chápať tých, ktorí to nedokážu urobiť. V každom prípade to, čo nikdy nesmieme navrhnúť, je zabudnutie.

247. Neslobodno zabudnúť na šoa. Je to „symbol toho, kam až môže zásť ničomnosť človeka, keď podnecovaná falošnými ideológiami zabudne na základnú dôstojnosť každej osoby, ktorá si zasluhuje absolútny rešpekt, nech už patrí k akémukoľvek národu a vyznáva akúkoľvek vieru“.231 Pri spomienke naň nemôžem nezopakovať túto modlitbu: „Spomeň si na nás vo svojom milosrdenstve. Daj nám milosť hanbiť sa za to, čo sme ako ľudia boli schopní urobiť; hanbiť sa za túto najväčšiu modloslužbu, za to, že sme zneuctili a zničili naše telo, ktoré si vytvoril z hlíny a oživil svojím dychom života. Nikdy viac, Pane, nikdy viac!“ 232

248. Nemožno zabudnúť na atómové bombardovanie Hirošimy a Nagasaki. Ešte raz „pripomínam všetky obeť a skláňam sa pred silou a dôstojnosťou tých, ktorí ako tí, čo prežili tieto prvé okamihy na vlastnom tele, mnohé roky znášali najútrpnejšie bolesti a vo svojej mysli niesli zárodoky smrti, ktoré naďalej spotrebovávali ich životnú energiu. [...] Nemôžeme dopustiť, aby súčasné a budúce generácie stratili pamäť toho, čo sa stalo; tú pamäť, ktorá je garanciou a stimulom budovania spravodlivejšej a bratskejšej budúcnosti“.233 A nemožno zabudnúť ani na prenasledovanie, obchod s otrokmi a etnické masakry, ktoré sa stali a ešte sa dejú v rozličných krajinách, a mnohé ďalšie historické fakty, pri ktorých sa hanbíme za to, že sme ľudia. Treba na ne vždy pamätať, vždy nanovo bez toho, aby sme sa unavili, a bez toho, aby sme znecitliveli.

249. Dnes je ľahké padnúť do pokušenia, že chceme obrátiť list a povedať, veď už uplynulo mnoho času a treba sa pozerať dopredu. Pre lásku Božiu, nie! Bez pamäti nemožno napredovať, bez celistvej a žiarivej pamäti nemožno rásť. Potrebujeme uchovať „plameň kolektívneho vedomia, keď pred nasledujúcimi generáciami vydávajú svedectvo o hrôze toho, čo sa stalo“, ktoré „odhaľuje a uchováva v tomto svete pamiatku obeť, aby sa ľudské svedomie stávalo čoraz odolnejším voči akýmkoľvek pokusom o nadvládu a ničenie“.234 Potrebujú to aj samotné obeť – ľudia, sociálne skupiny alebo národy – aby neupadli do logiky, ktorá vedie k ospravedľovaniu represálií a každého násillia v mene utrpeného zla. Preto sa neodvolávam len na pamäť hrôz, ale aj na spomienku tých, ktorí uprostred otráveného a skazeného prostredia boli schopní znovunadobudnúť dôstojnosť a malými alebo veľkými gestami si zvolili solidaritu, odpustenie, bratstvo. Je veľmi dobré pripomínať dobro.

Odpustenie bez zabudnutia

250. Odpustenie neznamená zabudnutie. Povedzme skôr, že hoci existuje niečo, čo nijakým spôsobom nemožno poprieť, relativizovať alebo zamaskovať, predsa môžeme odpustiť. Hoci existuje niečo, čo nikdy neslobodno tolerovať, ospravedľovať, prepáčiť, predsa môžeme odpustiť. Hoci existuje niečo, čo si z nijakého dôvodu nemôžeme dovoliť zabudnúť, predsa môžeme odpustiť. Slobodné a úprimné odpustenie je veličina, ktorá odráža nesmiernosť Božieho odpustenia. Ak je odpustenie bezodplatné, tak možno odpúšťať aj tomu, kto sa slabo kajá a je neschopný žiadať o odpustenie.

251. Tí, čo odpúšťajú, totiž nezabúdajú, ale bránia sa tomu, aby ich ovládala tá istá deštrukčná sila, ktorá im spôsobila zlo. Prerušujú začarovaný kruh, brzdia napredovanie ničivých síl. Rozhodli sa nevštepovať do spoločnosti pomstychtivosť, ktorá skôr či neskôr napokon znovu doľahne na nich samých. Pretože pomsta nikdy skutočne neutíši nešťastie obeť. Existujú také hrozné a kruté zločiny, že ani utrpenie toho, kto ich spáchal, nepomôže dosiahnuť pocit, že bol delikt napravený; a nestačilo by ani zabiť zločinca, ani by nebolo možné nájsť spôsob mučenia porovnateľný s tým, čo mohla vytrpieť obeť. Pomsta nič nerieši.

252. Nehovoríme ani o beztrestnosti. Ale o spravodlivosť sa treba usilovať primeraným spôsobom, len pre lásku k samotnej spravodlivosti, pre úctu k obeť, preto, aby sa zabránilo novým zločinom, a pre ochranu spoločného dobra, nie [brať ju] ako chcený výlev vlastného hnevu.

Odpustenie je práve to, čo umožňuje hľadať spravodlivosť a neupadnúť pritom do začarovaného kruhu pomsty alebo nespravodlivosti zabudnutia.

253. Keď bola nespravodlivosť na oboch stranách, treba jasne priznať, že nemusí mať rovnakú závažnosť alebo môže byť porovnateľná. Násilie zo strany štruktúr štátnej moci nie je na tej istej úrovni ako násilie jednotlivých skupín. V každom prípade nemožno žiadať, aby sa pamätalo len na nespravodlivé utrpenie jednej strany. Ako poukázali chorvátski biskupi, „voči každej obeti máme povinnosť rovnakého rešpektu. Nemôžu tu byť etnické, náboženské, národnostné ani politické rozdiely“.235

254. Prosím Boha, „aby pripravil naše srdcia na stretnutie s bratmi bez ohľadu na rozdiely v ideách, jazyku, kultúre, náboženstve; aby pomazal celé naše bytie olejom svojho milosrdenstva, ktorý lieči rany omylov, nepochopenia, sporov; prosím o milosť, aby nás s pokorou a miernosťou poslal na náročné, ale plodné chodníky úsilia o pokoj“.236

Vojna a trest smrti

255. Existujú dve extrémne situácie, ktoré sa za mimoriadne dramatických okolností môžu dokonca predstavovať ako riešenie. Prehliadame, že sú to falošné odpovede, čo neriešia problémy, ktoré treba prekonať, a v konečnom dôsledku do štruktúry národnej a svetovej spoločnosti prinášajú len nové formy deštrukcie. Ide o vojnu a trest smrti.

Nespravodlivosť vojny

256. „Sklamú sa v srdci tí, čo snujú zlé, tí však, čo narádzajú pokoj, (dožijú sa) radosti“ (Prís 12, 20). Predsa však jestvujú ľudia hľadajúci riešenie vo vojne, ktorá sa často „živí zvrátenými vzťahmi, hegemónnymi ambíciami, zneužívaním moci, strachom z druhého a chápania odlišnosti ako prekážky“.237 Vojna nie je príznak minulosti, ale stala sa konštantnou hrozbou. Svet nachádza čoraz viac ťažkostí na pomalej ceste k mieru, na ktorú sa vybral a ktorá začala pozvoľna prinášať ovocie.

257. Keďže sa nanovo vytvárajú podmienky na množenie vojen, pripomínam, že „vojna je negovaním všetkých práv a dramatický zásah do životného prostredia. Ak sa usilujeme o autentický ľudský rozvoj pre všetkých, treba neúnavne napredovať v úsilí vyhnúť sa vojne medzi národmi a medzi ľuďmi. Na tento účel treba zabezpečiť nespornú zvrchovanosť práva a neúnavné využívanie rokovaní, dobrých úradov a rozhodcovských konaní, tak ako to predkladá Charta Spojených národov, skutočne základná právna norma“.238 Chcem zdôrazniť, že 75 rokov Spojených národov a prvých 20 rokov tohto tisícročia ukazujú, že úplná aplikácia medzinárodných noriem je skutočne účinná a ich nedostatočné plnenie je škodlivé. Keď sa Charta Spojených národov rešpektuje a aplikuje transparentne i čestne, stáva sa záväzným kritériom spravodlivosti a prostriedkom mieru. To si však vyžaduje, aby sa nemaskovali nelegitímne úmysly a individuálne záujmy jednej krajiny alebo jednej skupiny sa nekládli nad spoločné dobro sveta. Ak sa norma berie ako nástroj, ktorý sa používa, keď nám vyhovuje, a ktorému sa vyhýbame, keď nám nevyhovuje, uvoľňujú sa nekontrolovateľné sily, ktoré vážne poškodzujú spoločnosť, najslabších, bratstvo, životné prostredie, kultúrne dobro s nenahraditeľnými stratami pre svetové spoločenstvo.

258. Takto sa ľahko rozhodujeme pre vojnu tým, že uvádzame všetky možné humanitárne, obranné alebo preventívne zámienky, dokonca sa uchylujeme k manipulácii informácií. V skutočnosti sú všetky vojny za posledné desaťročia „oprávnené“. Katechizmus Katolíckej cirkvi hovorí o možnosti legítimnej obrany prostredníctvom vojenskej sily s predpokladom, ak sa preukáže, že to zodpovedá „prísnyim podmienkam morálnej oprávnenosti“.239 Ľahké je však upadnúť do príliš širokej interpretácie tohto možného práva. Tak sa chcú nenáležite ospravedlniť aj „preventívne“ útoky

alebo vojenské akcie, ktoré len ťažko so sebou nepritiahnu „väčšie zlá a neporiadky, ako je zlo, ktoré sa má odstrániť“.240 Kľúčové je, že rozvojom nukleárných, chemických a biologických zbraní i enormnými a narastajúcimi možnosťami, ktoré ponúkajú nové technológie, sa vojne dala nekontrolovateľná deštruktívna, ničivá sila, ktorá zasahuje mnohých nevinných civilov. Popravde „nikdy doteraz ľudstvo nemalo takú moc nad sebou samým a nič nezaručuje, že ju použije dobre“.241 Preto už nemôžeme myslieť na vojnu ako na riešenie, lebo riziká budú pravdepodobne vždy väčšie než hypotetická užitočnosť, ktorá sa jej pripisuje. Vzhľadom na túto skutočnosť je dnes omnoho ťažšie podporiť racionálne kritériá, ktoré dozreli v iných storočiach, aby sme hovorili o možnej „spravodlivej vojne“. Nikdy viac vojnu!242

259. Dôležité je dodať, že s rozvojom globalizácie to, čo sa môže javiť ako okamžité alebo praktické riešenie pre určitý región, rozpúta reťazovú reakciu neraz skrytých násilných faktorov, ktorá napokon zasiahne celú planétu a otvorí cestu pre nové a horšie budúce vojny. V našom svete už nie sú len „kúsky“ vojny v jednej či druhej krajine, ale prežívame „rozkúskovanú svetovú vojnu“, pretože osudy krajín sú na svetovej scéne navzájom nesmierne prepojené.

260. Ako povedal sv. Ján XXIII., „v tomto našom atómovom veku bolo by už nerozumné pokladať vojnu za vhodný prostriedok na nápravu utrpených krívd“.243 Tvrdil to v období silného medzinárodného napätia, a tak vyjadril hlbokú túžbu po mieri, ktorá sa šírila v časoch studenej vojny. Posilnil presvedčenie, že dôvody mieru sú silnejšie než každý výpočet individuálnych záujmov a každá dôvera vkladaná do použitia zbraní. No príležitosti, aké ponúkol koniec studenej vojny, neboli naplno využité, pretože chýbala vízia pre budúcnosť a všeobecné presvedčenie o spoločnom údele. Namiesto toho sme ustúpili sledovaniu súkromných záujmov bez toho, aby sme sa starali o univerzálne spoločné dobro. Tak sa znovu vytvorila cesta pre zradný príznak vojny.

261. Každá vojna zanecháva svet horší, ako ho našla. Vojna je zlyhanie politiky a ľudstva, hanebný ústup, porážka mocností zla. Nezastavme sa pri teoretických diskusiách, ale nadviažme kontakt so zraneniami, dotknime sa tela toho, kto podstupuje škody. Obráťme zrak na mnohých civilistov, zmasakrovaných ako „nepriame škody“. Pýtajme sa obetí. Venujme pozornosť utečencom; tým, ktorí podstúpili atómové žiarenie alebo chemické útoky; ženám, ktoré stratili deti; okypteným deťom alebo tým, ktoré prišli o svoje detstvo. Vezmime do úvahy pravdu týchto obetí násilia, pozerajme sa na skutočnosť ich očami a počúvajme ich rozprávanie s otvoreným srdcom. Tak budeme môcť pozerat' až na dno zla v srdci vojny a nebude nás znepokojovať skutočnosť, že s nami zaobchádzajú ako s naivnými, pretože sme si vybrali mier.

262. Ani normy nebudú dostatočné, ak si myslíme, že riešenie aktuálnych problémov spočíva v tom, že budeme druhých odrádzať strachom alebo sa im budeme vyhrážať použitím nukleárných, chemických či biologických zbraní. Lebo „ak sa vezmú do úvahy hlavné ohrozenia mieru a bezpečnosti s rozličnými dimenziami v tomto multipolárnom svete 21. storočia, ako je napríklad terorizmus, asymetrické konflikty, informačná bezpečnosť, problematika životného prostredia, chudoba, objaví sa nemálo pochybností o neprimeranosti nukleárneho zastrašovania ako účinnej odpovede na takéto výzvy. Podobné znepokojenie sa ešte zväčší, keď uvážime katastrofické humanitárne a ekologické dôsledky, ktoré vyplývajú z akéhokoľvek použitia nukleárných zbraní s nekontrolovateľnými a nevyberavými devastačnými dôsledkami v čase a priestore. [...] Musíme sa tiež pýtať, do akej miery je udržateľná rovnováha založená na strachu, ak ešte zväčšuje obavy a podkopáva vzťahy dôvery medzi národmi. Medzinárodný mier a stabilita nemôžu byť založené na falošnom zmysle pre bezpečnosť, na vyhrázaní sa vzájomným zničením alebo úplným vyhladením, alebo len na jednoducho udržovaní rovnováhy moci. [...] V takom kontexte sa konečný cieľ úplného odstránenia jadrových zbraní stáva výzvou, ako aj humanitným a morálnym imperatívom. [...] Rastúca vzájomná závislosť a globalizácia znamenajú, že nech dáme akúkoľvek odpoveď na hrozbu nukleárných zbraní, musí byť kolektívna a zladená, založená na vzájomnej dôvere. Táto dôvera sa môže budovať len prostredníctvom dialógu, ktorý je úprimne zameraný na

spoločné dobro a nie na ochranu individuálnych či skrytých záujmov“.244 A z peňazí, ktoré sa používajú na zbrane a ďalšie vojenské výdavky, vytvoríme svetový fond²⁴⁵ na konečné odstránenie hladu a na rozvoj najchudobnejších krajín, aby sa ich obyvatelia neutiekali k násilným alebo klamlivým riešeniam a neboli nútení opúšťať svoju krajinu, aby hľadali dôstojnejší život.

Trest smrti

263. Existuje ešte ďalší spôsob, ako zničiť druhého, pri ktorom nejde o krajiny, ale o ľudí. Je to trest smrti. Svätý Ján Pavol II. jasným a pevným spôsobom deklaroval, že tento trest je na morálnej rovine neadekvátny a na trestnoprávnej rovine už nie nevyhnutný.²⁴⁶ Nie je možné, aby sme cúvli od tohto postoja. Dnes jasne tvrdíme, že „trest smrti je neprijateľný“,²⁴⁷ a Cirkev sa rozhodne zasadzuje za návrh, aby bol zrušený na celom svete.²⁴⁸

264. Nový zákon síce od jednotlivcov žiada nebrať spravodlivosť do vlastných rúk (porov. Rim 12, 17. 19), zároveň však uznáva nevyhnutnosť, aby authority ukladali tresty tým, ktorí robia zlo (porov. Rim 13, 4; 1 Pt 2, 14). V skutočnosti „spoločný život, štruktúrovaný okolo organizovaných komunít, potrebuje pravidlá spolužitia, ktorých porušenie si žiada primeranú odpoveď“.²⁴⁹ To znamená, že legitímna verejná autorita môže a musí „stanoviť sankcie úmerné vážnosti priestupkov“²⁵⁰ a súdnej moci garantovať „nevyhnutnú nezávislosť v oblasti zákona“.²⁵¹

265. Od prvých storočí Cirkvi sa niektorí jasne vyslovovali proti trestu smrti. Napríklad Lactantius tvrdil, že „nemožno robiť rozdiely: vždy bude zločinom zabiť človeka“.²⁵² Pápež Mikuláš I. napomínal: „Usilujte sa oslobodiť od trestu smrti nielen každého nevinného, ale aj všetkých vinných.“²⁵³ V prípade rozsudku za niektoré vraždy, ktoré spôsobili smrť kňazov, svätý Augustín žiadal sudcu, aby vrahom nebral život, a zdôvodňoval to týmto spôsobom: „Niežeby sme tým chceli zabrániť, aby sa ničomníkom vzala sloboda páchať delikty, ale túžime, aby na ten účel stačilo, že ak ich necháme nažive a bez okyptenia ktorejkoľvek časti tela, aplikujúc trestné zákony, budú odvrátení od svojho nepríčetného nepokoja, aby boli privedení na zdravú a pokojnú cestu alebo zbavení svojich podlých diel alebo zamestnaní v nejakej užitočnej práci. Aj toto je predsa trest, no kto by nechápal, že ide viac o prospech než o trest, keďže niet nechaného voľného priestoru pre bezbrehosť divokosti, ani sa neodníma liek pokánia? [...] Rozhorčí sa proti neprávosti v spôsobe, ale nezabudni na ľudskosť; nerozpútavaj vášeň pomsty proti zlobe hriešnikov, ale obráť vôľu na liečenie jej rán“.²⁵⁴

266. Strach a nenávisť ľahko vedú k tomu, že sa trest chápe ako spôsob pomsty, hoci nie krutej, namiesto toho, aby sa pokladal za súčasť procesu uzdravenia a opätovného zaradenia do spoločnosti. Dnes „tak v niektorých sektoroch politiky, ako aj zo strany niektorých komunikačných prostriedkov sa niekedy nabáda na násilie a verejnú či súkromnú pomstu nielen voči tým, ktorí sú zodpovední za spáchanie zločinov, ale aj voči tým, na ktorých dopadá podozrenie – podložené či nepodložené –, že porušili zákon. [...] Existuje tendencia zámerne vyrábať nepriateľov: stereotypné postavy, koncentrujúce všetky znaky, ktoré spoločnosť vníma a interpretuje ako výhražné. Mechanizmy formácie týchto obrazov sú tie isté ako tie, ktoré vo svojom čase umožnili rozšírenie rasistických ideí“.²⁵⁵ To spôsobuje mimoriadne nebezpečnú prax – v niektorých krajinách čoraz viac prítomnú – používať preventívne väznenie, žaláre bez rozsudku a obzvlášť trest smrti.

267. Chcem podčiarknuť, že je „nemožné predstaviť si, žeby dnes štáty nato, aby uchránili pred nespravodlivým agresorom život druhých ľudí, nedisponovali iným prostriedkom ako trestom smrti“. Osobitnú závažnosť predstavujú takzvané mimosúdne alebo mimozákonné popravy, ktoré sú „úmyselnými vraždami spáchanými niektorými štátmi a ich agentmi, často zdôvodnené ako konfrontácie s delikventmi alebo prezentované ako nežiaduce dôsledky rozumného, nevyhnutného a úmerného použitia sily na aplikovanie zákona“.²⁵⁶

268. „Argumenty proti trestu smrti sú početné a dobre známe. Cirkev vhodne podčiarkla niektoré z nich ako možnosť existencie súdneho omylu, využívanie daného trestu totalitnými a diktátorskými režimami, ktoré ho aplikujú ako nástroj potláčania politického nesúhlasu alebo prenasledovania náboženských a kultúrnych menšín, všetkých obetí, ktoré sú pre ich príslušné legislatívy „zločincami“. Všetci kresťania a ľudia dobrej vôle sú teda dnes povolaní bojovať nielen za zrušenie trestu smrti, či už je legálny alebo nelegálny, vo všetkých svojich formách, ale aj za cieľ zlepšiť väzenské podmienky s úctou k ľudskej dôstojnosti osôb zbavených slobody. A toto ja spájam s doživotím. [...] Doživotie je skrytý trest smrti“.²⁵⁷

269. Pripomínam, že „ani vrah nestráca svoju osobnú dôstojnosť a Boh sám sa stáva jej garantom“.²⁵⁸ Rozhodné odmietnutie trestu smrti ukazuje, pokiaľ až je možné rozpoznať neodňateľnú dôstojnosť každej ľudskej bytosti a uznať, že má na tomto svete svoje miesto. Pretože ak to neodopriem najhoršiemu z kriminálnikov, neodopriem to nikomu, dám všetkým možnosť deliť sa spoločne o túto planétu napriek tomu, čo nás môže rozdeľovať.

270. Kresťanov, ktorí pochybujú a cítia pokušenie podľahnúť akejkol'vek forme násilia, pozývam, aby pamätali na ohlasovanie z Knihy proroka Izaiáša „z mečov ukujú radlá“ (2, 4). Pre nás sa toto proroctvo stelesňuje v Ježišovi Kristovi, ktorý zoči-voči učeníkovi rozčúlenému násilím s rozhodnosťou povedal: „Daj svoj meč na jeho miesto! Lebo všetci, čo sa chytajú meča, mečom zahynú“ (Mt 26, 52). Bola to ozvena starovekého napomenutia: „Krv vašich duší budem vyhľadávať [...], keď je to brat, budem vyhľadávať dušu človeka. Kto preleje ľudskú krv, človek nech preleje jeho krv“ (Gn 9, 5 – 6). Táto reakcia Ježiša, ktorá spontánne vyšla z jeho srdca, prekonáva vzdialenosť storočí a siaha až podnes ako nepretržitá pripomienka.

ÔSMA

KAPITOLA

Náboženstvá v službe bratstvu vo svete

271. Vychádzajúc z uznania hodnoty každej ľudskej osoby ako stvorenia, ktoré je povolané byť Božím dieťaťom, ponúkajú rozličné náboženstvá vzácny príspevok k budovaniu bratstva a k obrane spravodlivosti v spoločnosti. Dialóg medzi ľuďmi rozličných náboženstiev sa nevedie len z diplomacie, zdvorilosti alebo tolerancie. Ako poukázali indickí biskupi, „cieľom dialógu je vytvoriť priateľstvo, mier, harmóniu a deliť sa o hodnoty i morálne a duchovné skúsenosti v duchu pravdy a lásky“.²⁵⁹

Najhlbší základ

272. Ako veriaci si myslíme, že bez otvorenosti pre Otca všetkých nemôžu existovať solídne a stabilné dôvody apelu na bratstvo. Sme presvedčení, že „jedine s týmto vedomím detí, ktoré nie sú siroty, môžeme žiť navzájom v mieri“.²⁶⁰ Pretože „rozum sám osebe je schopný pochopiť rovnosť medzi ľuďmi a usporiadať ich občianske spolužitie, no nedokáže vytvoriť bratstvo“.²⁶¹

273. V tejto perspektíve by som chcel pripomenúť jeden pamätný text: „Ak nejestvuje transcendentná pravda, ktorou, keď ju človek poslúcha, dospieva k svojej plnej identite, potom nejestvuje žiaden stály princíp, ktorý by zaručoval správne vzťahy medzi ľuďmi. Veď ich triedny, skupinový a národný záujem nevyhnutne ich stavia proti sebe. Ak sa neuznáva transcendentná pravda, potom triumfuje sila moci a každý sa snaží maximálne využiť prostriedky, ktoré má k dispozícii, aby bez ohľadu na práva druhého presadil svoj záujem a svoju mienku. [...] Koreň moderného totalitarizmu spočíva v popieraní transcendentnej dôstojnosti ľudskej osoby, ktorá je viditeľným obrazom neviditeľného Boha. Práve preto na základe svojej prirodzenosti je subjektom práv, ktoré nikto nesmie porušiť: ani jednotlivec, ani skupina, trieda, národ alebo štát. Ani väčšina sa nesmie správať tak, aby postupovala proti menšine.“²⁶²

274. Na základe našej skúsenosti viery a múdrosti, ktorá sa zhromažďovala počas stáročí, ale aj vďaka poučeniu z mnohých našich slabostí či pádov ako veriaci rozličných náboženstiev vieme, že je pre našu spoločnosť dobré, ak v nej sprítomňujeme Boha. Ak nezatieňujeme úprimné hľadanie Boha svojimi ideologickými alebo účelnými záujmami, pomáha nám to, aby sme sa navzájom chápali ako druhovia na ceste, ako skutoční bratia. Veríme, že „keď chceme v mene ideológie vykázať Boha zo spoločnosti, budeme sa napokon klaňať modlám a človek čoskoro stratí seba samého; jeho dôstojnosť je pošliapaná, jeho práva sú porušené. Viete dobre, k akým brutalitám môže viesť odňatie slobody svedomia a náboženskej slobody a ako sa z tejto rany rodí radikálne ochudobnené ľudstvo, pretože je zbavené nádeje a ideálnych oporných bodov“.²⁶³

275. Treba uznať, že „medzi najdôležitejšie príčiny krízy moderného sveta patrí znečivilenie ľudského svedomia, vzdialenie sa od náboženských hodnôt, ako aj prevládajúci individualizmus sprevádzaný materialistickou filozofiou, ktorá zbožštuje človeka a namiesto najvyšších a transcendentných princípov kladie svetské a materiálne hodnoty“.²⁶⁴ Nie je prijateľné, aby vo verejnej diskusii mali hlas len mocní a vedci. Musí tam byť priestor na reflexiu vychádzajúcu z náboženského prostredia, ktorý sústreďuje stáročia skúseností a múdrosti. „Klasické náboženské texty môžu obsahovať význam adresovaný všetkým epochám a majú motivačnú silu“, v skutočnosti „sú však nedocenené pre krátkozrakosť racionalizmov“.²⁶⁵

276. Z týchto dôvodov Cirkev síce rešpektuje autonómiu politiky, neodsúva však svoju vlastnú misiu do privátnej sféry. Naopak, „nemôže a nesmie zostať na okraji“ pri budovaní lepšieho sveta ani nesmie zanedbať „prebúdzajúce duchovné sily“,²⁶⁶ ktoré môžu zúrodniť celý spoločenský život. Je pravda, že duchovní pastieri nesmú robiť stranícku politiku, ktorá je vlastná laikom, ale nemôžu sa ani zrieknuť politického rozmeru existencie,²⁶⁷ z ktorého vyplýva neustála pozornosť k spoločnému dobru a starosť o integrálny ľudský rozvoj. Cirkev „má verejnú úlohu, ktorá sa nezúžuje na jej aktivity pomoci a výchovy“, ale dáva sa do služby „rozvoja človeka a všeobecného bratstva“.²⁶⁸ Nemá v úmysle súťažiť o pozemskú moc, ale slúžiť ako „rodina medzi rodinami – to je Cirkev –, otvorená svedčiť [...] dnešnému svetu o viere, nádeji a láske k Pánovi a k tým, ktorých on so záľubou miluje. Dom s otvorenými dverami. Cirkev je dom s otvorenými dverami, pretože je matka“.²⁶⁹ A ako Mária, Ježišova Matka, „chceme byť Cirkvou, ktorá slúži, ktorá sa vydáva na cestu, ktorá vychádza zo svojich chrámov, zo svojich sakristií, aby sprevádzala život, podporovala nádej, bola znamením jednoty [...], aby stavala mosty, rúcala múry, rozsievala zmierenie“.²⁷⁰

Kresťanská identita

277. Cirkev oceňuje Božie konanie v iných náboženstvách a „nezavrhuje nič z toho, čo je v týchto náboženstvách pravdivé a sväté. S úprimnou úctou hľadá na spôsoby konania a správania, na pravidlá a učenia, ktoré [...] nezriedka odzrkadľujú lúč Pravdy, ktorá osvecuje všetkých ľudí“.²⁷¹ No ako kresťania nemôžeme skrývať, že „ak v našom vnútri prestane vibrovať hudba evanjelia, stratíme radosť, ktorá vyviera zo súcitu; nežnosť, ktorá sa rodí z dôvery; schopnosť zmierenia, ktorá nachádza svoj prameň v tom, že sa vždy spoznávame ako tí, ktorým bolo odpustené a ktorí boli poslaní. Ak hudba evanjelia prestane hrať v našich domoch, na našich námestiach, na miestach, kde pracujeme, v politike a ekonómii, uhasíme melódiu, ktorá nás provokovala, aby sme bojovali za dôstojnosť každého muža a každej ženy“.²⁷² Iní sa napájajú z iných prameňov. Pre nás tento zdroj ľudskej dôstojnosti a bratstva spočíva v evanjeliu Ježiša Krista. Z neho „vyviera pre kresťanské myslenie a pre činnosť Cirkvi primát daný vzťahom, stretnutím s posvätným tajomstvom druhého, univerzálnym spoločenstvom, celým ľudstvom ako povolanie pre všetkých“.²⁷³

278. Cirkev je povolaná vteliť sa do každej situácie a je po celé stáročia prítomná na všetkých miestach zeme – to znamená „katolícka“. A tak z vlastnej skúsenosti milosti a hriechu dokáže chápať krásu pozvania k univerzálnej láske. Lebo „všetko, čo je ľudské, sa nás týka. [...] Kdekoľvek

sa zhromažďujú predstavitelia národov, aby stanovili práva a povinnosti človeka, cítíme sa poctení, ak nám to umožnia, prisadnúť si k nim“.274 Pre mnohých kresťanov má toto putovanie bratstva aj Matku menom Mária. Ona prijala pod krížom toto univerzálne materstvo (porov. Jn 19, 26) a jej pozornosť je obrátená nielen na Ježiša, ale aj na ostatných „z jej potomstva“ (Zjv 12, 17). Mocou Vzkrieseného chce zrodiť nový svet, kde sme všetci bratia, kde je miesto, na ktorom vládne spravodlivosť a pokoj, pre každého človeka odvrhnutého zo spoločnosti.

279. Ako kresťania žiadame, aby nám v krajinách, kde predstavujeme menšinu, bola zaručená sloboda. Rovnako sa my prihovárame za tých, ktorí nie sú kresťania, tam, kde tvoria menšinu. Existuje základné ľudské právo, ktoré nesmie byť na púti bratstva a mieru zabudnuté: je to náboženská sloboda pre veriacich všetkých náboženstiev. Táto sloboda potvrdzuje, že môžeme „nájsť dobrú dohodu medzi rozličnými kultúrami a náboženstvami; svedčí o tom, že veci, ktoré máme spoločné, sú také mnohoraké a dôležité, že je možné vyčleniť cestu uvoľneného, usporiadaného a pokojného spolužitia v prijatí rozdielnosti a v radosi z toho, že sme bratmi, pretože sme synmi jediného Boha“.275

280. Zároveň prosíme Boha, aby posilnil jednotu Cirkvi, jednotu obohatenú rozdielmi, ktoré sa navzájom zmieria pôsobením Ducha Svätého. Veď „boli sme v jednom Duchu pokrstení v jedno telo“ (1 Kor 12, 13), kam každý vkladá svoj vlastný nezameniteľný príspevok. Ako hovoril svätý Augustín, „ucho vidí skrze oko, oko počuje skrze ucho“.276 Okrem toho je naliehavé naďalej vydávať svedectvo o postupe stretávania sa rôznych kresťanských vierovyznaní. Nemôžeme zabudnúť na túžbu vyjadrenú Kristom, aby „všetci boli jedno“ (Jn 17, 21). Keď počujeme jeho volanie, s bolesťou uznávame, že procesu globalizácie chýba ešte prorocký a duchovný príspevok jednoty medzi všetkými kresťanmi. Napriek tomu, „hoci sme ešte na ceste k plnej jednote, máme už teraz povinnosť spoločne svedčiť o Božej láske k všetkým ľuďom tým, že spolupracujeme v službe ľudstvu“.277

Náboženstvá a násilie

281. Medzi náboženstvami je možná cesta pokoja. Východiskový bod musí byť Boží pohľad. Pretože „Boh nehľadá očami, Boh hľadá srdcom. A Božia láska je rovnaká pre každú osobu, nech už je akéhokoľvek náboženstva. A ak je to neveriaci, je to tá istá láska. Keď príde posledný deň a na svete bude dosť svetla, aby sme mohli vidieť, ako sa veci majú, mnohé nás prekvapí!“278

282. Aj veriaci potrebujú „nachádzať priestor na vedenie dialógu a aktivít pre spoločné dobro a podporu tých najchudobnejších. Nemusíme od niečoho upúšťať alebo skrývať vlastné presvedčenie, ktoré pre nás tak veľa znamená, aby sme sa mohli stretnúť s tými, ktorí zmýšľajú inak. [...] Pretože čím hlbšia, solídnejšia a bohatšia je vlastná identita, tým viac môže obohatiť druhých svojím osobitným príspevkom“.279 Ako veriaci sme vyzvaní, aby sme sa vracali k svojim prameňom; aby sme sa koncentrovali na to, čo je podstatné – na uctievanie Boha a lásku k blížnemu; aby sa niektoré aspekty nášho učenia nevytrhávali z kontextu a napokon sa nepodporovali formy opovrhovania, nenávisi, xenofóbie, odmietania druhého. Je pravda, že násilie nenachádza ani najmenší podklad v základnom náboženskom presvedčení, ale v jeho deformáciách.

283. Úprimný a pokorný Boží kult „nevedie k diskriminácii, nenávisi a násiliu, ale k rešpektu pre posvätnosť života, rešpektu pre dôstojnosť a slobodu iných a k láskyplnému úsiliu o blaho všetkých“.280 Platí totiž, že „kto nemiluje, nepozná Boha, lebo Boh je láska“ (1 Jn 4, 8). Preto „za ohavný terorizmus, ktorý ohrozuje bezpečnosť ľudí tak na Západe, ako aj na Východe, rovnako na Severe, ako aj na Juhu, a šíri paniku, strach a pesimizmus, nie sú zodpovedné náboženstvá – hoci ich teroristi zneužívajú. Ide o dôsledok nahromadených nesprávnych interpretácií náboženských textov, politiky vedúcej k hladu, chudobe, nespravodlivosti, utláčaniu, politiky arogancie. Preto je nevyhnutné zastaviť podporovanie teroristických hnutí prostredníctvom financií, zbraní, plánov či

ich ospravedlňovaním, aj prostredníctvom médií. Všetko toto treba považovať za medzinárodné zločiny, ktoré ohrozujú svetovú bezpečnosť a mier. Treba tiež odsúdiť terorizmus vo všetkých jeho formách a prejavoch“.281 Náboženské presvedčenie o posvätnosti ľudského života nám umožňuje „uznať základné hodnoty spoločného človečenstva, hodnoty, v mene ktorých sa môže a musí spolupracovať, budovať dialóg, odpúšťať a rásť, a tak umožniť rôznym hlasom, aby vytvorili vznešený a harmonický spev namiesto fanatických výkrikov nenávisti“.282

284. Občas sa fundamentalistické násilie rozpúta v niektorých skupinách ktoréhokoľvek náboženstva pre nerozvážnosť ich lídrov. No „prikázanie pokoja je vpísané do hĺbky náboženských tradícií, ktoré reprezentujeme. [...] Ako náboženský lídri sme povolaní byť skutočnými ‚partnermi v dialógu‘, konať v prospech budovania mieru nie ako prostredníci, ale ako autentickí mediátori. Prostredníci sa usilujú robiť ústupky na všetky strany s cieľom získať prospech pre seba. Naopak, mediátor je ten, kto si nič nenecháva pre seba, ale sa veľkoryso obetuje s vedomím, že jediný zisk je pokoj. Každý z nás je povolaný byť majstrom pokoja, spájať a nedeliť, hasiť nenávisť a nie ju rozduchávať, otvárať cesty dialógu a nie stavať nové múry!“283

Výzva

285. Na bratskom stretnutí s veľkým imámom Ahmadom Al-Tayyebom, na ktoré s radosťou spomínam, sme jasne vyhlásili, že „náboženstvá nikdy nenabádajú na vojnu a nevyvolávajú pocity nenávisti, nepriateľstva, extrémizmu ani nevyzývajú na násilie a krviprelievania. Tieto hrozné skutočnosti sú ovocím pokrivenia náboženských náuk, politického zneužívania náboženstiev a tiež interpretácií istých skupín veriacich, ktoré v niektorej etape dejín zneužili silu náboženského cítenia v srdciach ľudí. [...] Všemohúci Boh v skutočnosti nepotrebuje, aby ho niekto bránil, a nechce, aby jeho meno bolo zneužívané na terorizovanie ľudí“.284 Preto tu chcem zopakovať výzvu na mier, spravodlivosť a bratstvo, ktorú sme vydali spoločne:

„V mene Boha, ktorý stvoril všetkých ľudí s rovnakými právami, povinnosťami a dôstojnosťou a ktorý ich povolal, aby spolunažívali ako bratia a sestry, aby naplnili zem a šírili na nej dobro, lásku a pokoj;

v mene nevinnej ľudskej duše, ktorú Boh zakázal zabiť, keď povedal, že kto zabije človeka, akoby zabil celé ľudstvo, a kto zachráni človeka, akoby zachránil celé ľudstvo;

v mene chudobných, núdznych a marginalizovaných, ktorým sú na základe Božieho príkazu povinní pomáhať všetci ľudia, no zvlášť všetci zámožní a bohatí;

v mene sirôt, vdov, utečencov a tých, čo boli vyhnaní zo svojich domovov a krajín; v mene všetkých obetí vojen, prenasledovania a nespravodlivosti; v mene slabých, ktorí žijú v strachu, vojnových väzňov a mučených v akejkolvek časti sveta bez rozdielu;

v mene národov, ktoré stratili istotu, pokoj a pokojné spolužitie, lebo sa stali obeťami ničenia, skazy a vojny;

v mene ľudského bratstva, ktoré zahŕňa, spája a zrovnoprávňuje všetkých;

v mene tohto bratstva, ktoré je narušené v dôsledku politického úsilia o integralizmus a rozkol, ako aj systémov orientovaných na bezbrehý zisk, nenávisťných ideologických prúdov, ktoré manipulujú ľudské konanie a osudy,

v mene slobody, ktorú Boh dal všetkým ľudským bytostiam, keď ich stvoril ako slobodné a tým odlišné od ostatných bytostí;

v mene spravodlivosti a milosrdenstva, ktoré sú základom prosperity a opornými bodmi viery;

v mene všetkých ľudí dobrej vôle, ktorí sa nachádzajú v každej časti sveta;

v mene Boha a všetkého, čo sme uviedli [...] [prijímame] kultúru dialógu ako cestu; vzájomnú spoluprácu ako pravidlo správania; vzájomné pochopenie ako metódu a normu.“²⁸⁵

286. V tomto priestore uvažovania o univerzálnom bratstve ma inšpiroval predovšetkým sv. František z Assisi, ale aj ďalší bratia, ktorí nie sú katolíci: Martin Luther King, Desmond Tutu, Mahátmá Gándhí a mnohí ďalší. Na záver chcem však pripomenúť iného človeka hlbokej viery, ktorý na základe svojej intenzívnej skúsenosti Boha zavíril cestu premeny až do tej miery, že sa cítil bratom všetkých. Hovorím o blahoslavenom Charlesovi de Foucauldovi.

287. Jeho ideál totálnej odovzdanosti Bohu sa napokon uskutočnil v identifikácii s poslednými a opustenými v dial'avách africkej púšte. V tejto súvislosti vyjadril svoju túžbu vnímať ktorúkoľvek ľudskú bytosť ako brata,²⁸⁶ a jedného svojho priateľa prosil: „Modlite sa k Bohu, aby som dokázal byť skutočne bratom všetkých duší tejto krajiny.“²⁸⁷ V konečnom dôsledku chcel byť „univerzálnym bratom“.²⁸⁸ No len tak, že sa identifikoval s poslednými, dospel k tomu, že bol bratom všetkých. Nech Boh inšpiruje tento ideál v každom z nás. Amen.

Modlitba k Stvoriteľovi

Pane a Otče ľudstva,
ktorý si stvoril všetky ľudské bytosti s rovnakou dôstojnosťou,
vlej do našich srdc ducha bratstva.
Prebud' v nás sen o novom spôsobe stretnutia,
o dialógu, spravodlivosti a pokoji.
Podniet' nás, aby sme všade vytvárali lepšiu spoločnosť
a dôstojnejší svet
bez hladu, chudoby, násilia a vojen.

Nech sa naše srdce otvorí
všetkým obyvateľom a národom zeme,
aby sme spoznali dobro a krásu,
ktoré si do nej zasial,
aby sme nadväzovali bližšie vzťahy
zjednotené v nádeji a spoločných cieľoch. Amen.

Ekumenická kresťanská modlitba

Bože náš, trojjediná láska,
daj, aby zo sily tvojho božského spoločenstva
prúdila do nás bratská láska.
Daruj nám lásku, ktorá sa prejavovala v Ježišových gestách,
v jeho nazaretskej rodine a prvom kresťanskom spoločenstve.

Daj, aby sme my kresťania žili evanjelium
a v každom človeku dokázali spoznať Krista,
aby sme ho videli ukrižovaného v úzkostiach opustených
a zabudnutých tohto sveta

a vzkrieseného v každom bratovi, ktorý sa znovu stavia na nohy.

Príď, Duchu Svätý, ukáž nám svoju krásu,
ktorá žiari vo všetkých národoch zeme,
aby sme objavili, že všetci sú dôležití,
všetci sú potrební, nevyhnutní, že sú rôznymi tvármi
toho istého ľudstva, ktoré Boh miluje. Amen.

Dané v Assisi pri hrobe svätého Františka 3. októbra, na vigíliu slávnosti Chudáčika v roku 2020,
ôsmom roku môjho pontifikátu.

František

-
- 1 Napomenutia, 6, 1: FF 155.
 - 2 Tamže, 25: FF 175.
 - 3 Sv. František z Assisi, Regola non bollata, 16, 3.6: FF 42 – 43.
 - 4 Eloi Leclerc, OFM, Exilio y ternura, ed. Marova, Madrid 1987, 205.
 - 5 Dokument o ľudskom bratstve pre mier a spolužitie vo svete, Abú Zabí (4. februára 2019): L'Osservatore Romano, 4. – 5. februára 2019, s. 6.
 - 6 Príhovor na ekumenickom a medzináboženskom stretnutí s mladými, Skopje – Severné Macedónsko (7. mája 2019): L'Osservatore Romano, 9. mája 2019, s. 9.
 - 7 Príhovor Európskemu parlamentu, Štrasburg (25. novembra 2014): AAS 106 (2014), 996.
 - 8 Stretnutie s predstaviteľmi štátu, občianskej spoločnosti a diplomatického zboru, Santiago de Chile (16. januára 2018): AAS 110 (2018), 256.
 - 9 Benedikt XVI., encyklika Caritas in veritate (29. júna 2009), 19: AAS 101 (2009), 655.
 - 10 Posynodálna apoštolská exhortácia Christus vivit (25. marca 2019), 181.
 - 11 Kardinál Raúl Silva Henríquez, SDB, Homília na Te Deum v Santiagu de Chile (18. septembra 1974).
 - 12 Encyklika Laudato si' (24. mája 2015), 57: AAS 107 (2015), 869.
 - 13 Príhovor diplomatickému zboru akreditovanému pri Svätej stolici (11. januára 2016): AAS 108 (2016), 120.
 - 14 Príhovor diplomatickému zboru akreditovanému pri Svätej stolici (13. januára 2014): AAS 106 (2014), 83 – 84.
 - 15 Porov. Príhovor nadácii Centesimus annus pro Pontefice (25. mája 2013): Insegnamenti, I, 1 (2013), 238.
 - 16 Porov. Pavol VI., encyklika Populorum progressio (26. marca 1967), 14: AAS 59 (1967), 264.
 - 17 Benedikt XVI., encyklika Caritas in veritate (29. júna 2009), 22: AAS 101 (2009), 657.
 - 18 Príhovor predstaviteľom štátu, Tirana – Albánsko (21. septembra 2014): AAS 106 (2014), 773.
 - 19 Posolstvo účastníkom medzinárodnej konferencie Ľudské práva v súčasnom svete: úspechy, opomenutia, zápory (10. decembra 2018): L'Osservatore Romano, 10. – 11. decembra 2018, s. 8.
 - 20 Apoštolská exhortácia Evangelii gaudium (24. novembra 2013), 212: AAS 105 (2013), 1108.
 - 21 Posolstvo na 48. svetový deň pokoja 1. januára 2015 (8. decembra 2014), 3 – 4: AAS 107 (2015), 69 – 71.
 - 22 Tamže, 5: AAS (107 (2015), 72.
 - 23 Posolstvo na 49. svetový deň pokoja 1. januára 2016 (8. decembra 2015), 2: AAS 108 (2016), 49.
 - 24 Posolstvo na 53. svetový deň pokoja 1. januára 2020 (8. decembra 2019), 1: L'Osservatore Romano, 13. decembra 2019, s. 8.
 - 25 Príhovor o nukleárných zbraniach, Nagasaki – Japonsko (24. novembra 2019): L'Osservatore Romano, 25. – 26. novembra 2019, s. 6.
 - 26 Príhovor profesorom a študentom Kolégia San Carlo v Miláne (6. apríla 2019): L'Osservatore Romano, 8. – 9. apríla 2019, s. 6.
 - 27 Dokument o ľudskom bratstve pre mier a spolužitie vo svete, Abú Zabí (4. februára 2019): L'Osservatore Romano, 4. – 5. februára 2019, s. 6.
 - 28 Príhovor svetu kultúry, Cagliari – Taliansko (22. septembra 2013): L'Osservatore Romano, 23. – 24. septembra 2013, s. 7.
 - 29 Humana communitas. List predsedovi Pápežskej akadémie pre život pri príležitosti XXV. výročia jej založenia (6. januára 2019), 2. 6: L'Osservatore Romano, 16. januára 2019, s. 6 – 7.
 - 30 Videopríhovor pre TED2017 vo Vancouveri (26. apríla 2017): L'Osservatore Romano, 27. apríla 2017, s. 7.
 - 31 Mimoriadny moment modlitby v čase pandémie (27. marca 2020): L'Osservatore Romano, 29. marca 2020, s. 10.
 - 32 Homília pri svätej omši, Skopje – Severné Macedónsko (7. mája 2019): L'Osservatore Romano, 8. mája 2019, s. 12.
 - 33 Porov. Aeneis, I, 462: „Sunt lacrimae rerum et mentem mortalium tangunt.“
 - 34 „Historia [...] magistra vitae“ (M. T. Cicero, De Oratore, II, 36).
 - 35 Encyklika Laudato si' (24. mája 2015), 204: AAS 107 (2015), 928.
 - 36 Posynodálna apoštolská exhortácia Christus vivit (25. marca 2019), 92.
 - 37 Tamže, 92.
 - 38 Tamže, 93.
 - 39 Benedikt XVI., Posolstvo na 99. svetový deň migrantov a utečencov 2013 (12. októbra 2012): AAS 104 (2012), 908.
 - 40 Posynodálna apoštolská exhortácia Christus vivit (25. marca 2019), 92.
 - 41 Porov. Posolstvo na 106. svetový deň migrantov a utečencov 2020 (13. mája 2020): L'Osservatore Romano, 16. mája 2020, s. 8.
 - 42 Príhovor diplomatickému zboru akreditovanému pri Svätej stolici (11. januára 2016): AAS 108 (2016), 124.
 - 43 Príhovor diplomatickému zboru akreditovanému pri Svätej stolici (13. januára 2014): AAS 106 (2014), 84.
 - 44 Príhovor diplomatickému zboru akreditovanému pri Svätej stolici (11. januára 2016): AAS 108 (2016), 123.
 - 45 Posolstvo na 105. svetový deň migrantov a utečencov (27. mája 2019): L'Osservatore Romano, 27. – 28. mája 2019, s. 8.
 - 46 Posynodálna apoštolská exhortácia Christus vivit (25. marca 2019), 88.
 - 47 Tamže, 89.
 - 48 Apoštolská exhortácia Gaudete et exsultate (19. marca 2018), 115.

- 49 Z filmu Pápež František – Muž slova. Nádej je univerzálne posolstvo od Wima Wendersa (2018).
- 50 Príhovor predstaviteľom štátu, občianskej spoločnosti a diplomatickému zboru, Tallinn – Estónsko (25. septembra 2018): *L'Osservatore Romano*, 27. septembra 2018, s. 7.
- 51 Porov. Mimoriadny moment modlitby v čase epidémie (27. marca 2020): *L'Osservatore Romano*, 29. marca, s. 10; Posolstvo na 4. svetový deň chudobných (13. júna 2020), 6: *L'Osservatore Romano*, 14. júna 2020, s. 8.
- 52 Pozdrav mladým v kultúrnom centre Padre Félix Varela, Havana – Kuba (20. septembra 2015): *L'Osservatore Romano*, 21. – 22. septembra 2015, s. 6.
- 53 Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia *Gaudium et spes*, 1.
- 54 Sv. Irenej z Lyonu, *Adversus haereses*, II, 25, 2: PG 7/1, 798-s.
- 55 Talmud Bavli (Babylonský Talmud), Shabbat, 31 a.
- 56 Príhovor klientom charitatívnych diel Cirkvi, Tallinn – Estónsko (25. septembra 2018): *L'Osservatore Romano*, 27. septembra 2018, s. 8.
- 57 Videopríhovor pre TED2017 vo Vancouveri (26. apríla 2017): *L'Osservatore Romano*, 27. apríla 2017, s. 7.
- 58 *Homiliae in Mattheum*, 50, 3 – 4: PG 58, 508.
- 59 Príhovor pri príležitosti stretnutia s ľudovými hnutiami, Modesto – USA (10. februára 2017): AAS 109 (2017), 291.
- 60 Apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 235: AAS 105 (2013), 1115.
- 61 Ján Pavol II., Príhovor zdravotne hendikepovaným osobám. Anjel Pána v Osnabrücku – Nemecko (16. novembra 1980): *L'Osservatore Romano*, 19. novembra 1980, príloha, s. XIII.
- 62 Druhý vatikánsky koncil, pastorálna konštitúcia *Gaudium et spes*, 24.
- 63 Gabriel Marcel, *Du refus à l'invocation*, ed. NRF, Paríž 1940, 50 (ed. it. *Dal rifiuto all'invocazione*, Città Nuova, Roma 1976, 62).
- 64 Anjel Pána (10. novembra 2019): *L'Osservatore Romano*, 11. – 12. novembra 2019, s. 8.
- 65 Porov. Sv. Tomáš Akvinský, *Scriptum super libros Sententiarum*, III, dist. 27, q. 1, a. 1, ad 4: „Dicitur amor extasim facere, et fervere, quia quod fervet extra se bullit, et exhalat.“
- 66 Karol Wojtyła, *Amore e responsabilità*, Marietti, Casale Monferrato 1983, 90.
- 67 Karl Rahner, S. I., *Kleines Kirchenjahr. Ein Gang durch den Festkreis*, Herder, Friburgo 1981, 30 (ed. it. *L'anno liturgico, Morcelliana, Brescia 1964, 34*).
- 68 Regula, 53, 15: „Pauperum et peregrinorum maxime susceptioni cura sollicitate exhibeatur.“
- 69 Porov. *Summa theologiae* II-II, q. 23, art. 7; Sv. Augustín, *Contra Julianum*, 4, 18: PL 44, 748: „Oni [lakomci] sa zdržiavajú prijemnosť, tak pre držgrošstvo, aby navýšili zárobok, ako aj pre obavu z jeho zníženia.“
- 70 „Secundum acceptionem divinarum“ (Commentaria in III librum Sententiarum Petri Lombardi, Dist. 27, a. 1, q. 1, concl. 4).
- 71 Benedikt XVI., encyklika *Deus caritas est* (25. decembra 2005), 15: AAS 98 (2006), 230.
- 72 *Summa theologiae* II-II, q. 27, art. 2, resp.
- 73 Porov. Tamže, I-II, q. 26, a. 3, resp.
- 74 Tamže, q. 110, a. 1, resp.
- 75 Posolstvo na 47. svetový deň pokoja 1. januára 2014 (8. decembra 2013), 1: AAS 106 (2014), 22.
- 76 Príhovor diplomatickému zboru akreditovanému pri Svätej stolici (12. januára 2015): AAS 107 (2015), 165.
- 77 Príhovor k Svetovému dňu osôb so zdravotným postihnutím (3. decembra 2019): *L'Osservatore Romano*, 4. decembra 2019, s. 7.
- 78 Príhovor na Stretnutí za náboženskú slobodu s hispánskou komunitou a ďalšími imigrantmi, Filadelfia – USA (26. septembra 2015): AAS 107 (2015), 1050 – 1051.
- 79 Príhovor mladým, Tokio – Japonsko (25. novembra 2019): *L'Osservatore Romano*, 25. – 26. novembra 2019, s. 10.
- 80 V týchto úvahách sa dávam inšpirovať mysléním Paula Ricoeura, „Il socio ed il prossimo“, in *Histoire et vérité*, Ed. du Seuil, Paris 1967, 113 – 127.
- 81 Apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 190: AAS 105 (2013), 1100.
- 82 Tamže, 209: AAS 105 (2013), 1107.
- 83 Encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), 129: AAS 107 (2015), 899.
- 84 Posolstvo pre podujatie Economy of Francesco (1. mája 2019): *L'Osservatore Romano*, 12. mája 2019, s. 8.
- 85 Príhovor Európskemu parlamentu, Štrasburg (25. novembra 2014): AAS 106 (2014), 997.
- 86 Encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), 229: AAS 107 (2015), 937.
- 87 Posolstvo na 49. svetový deň pokoja 1. januára 2016 (8. decembra 2015), 6: AAS 108 (2016), 57 – 58.
- 88 Solídnosť sa nachádza v etymologickom koreni slova solidarita. Solidarita, v eticko-politickom význame, ktorý nadobudla za ostatné dve storočia, podnecuje pevnú a bezpečnú spoločenskú konštrukciu.
- 89 Homília pri svätej omši, Havana – Kuba (20. septembra 2015): *L'Osservatore Romano*, 21. – 22. septembra 2015, s. 8.
- 90 Príhovor účastníkom na Svetovom stretnutí ľudových hnutí (28. októbra 2014): AAS 106 (2014), 851 – 852.
- 91 Porov. sv. Bazil, *Homilia 21. Quod rebus mundanis adhaerendum non sit*, 3.5: PG 31, 545 – 549; *Regulae brevius tractatae*, 92: PG 31, 1145 – 1148; sv. Peter Chryzológ, *Sermo 123*: PL 52, 536 – 540; sv. Ambróz, *De Nabuthe*, 27.52: PL 14, 738 s; sv. Augustín, *In Iohannis Evangelium*, 6, 25: PL 35, 1436s.
- 92 *De Lazaro*, II, 6: PG 48, 992D.
- 93 *Regulae pastoralis*, III, 21: PL 77, 87.
- 94 Encyklika *Centesimus annus* (1. mája 1991), 31: AAS 83 (1991), 831.
- 95 Encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), 93: AAS 107 (2015), 884.
- 96 Sv. Ján Pavol II., encyklika *Laborem exercens* (14. septembra 1981), 19: AAS 73 (1981), 626.
- 97 Porov. Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj, *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, 172.
- 98 Encyklika *Populorum progressio* (26. marca 1967), 22: AAS 59 (1967), 268.
- 99 Ján Pavol II., encyklika *Sollicitudo rei socialis* (30. decembra 1987), 33: AAS 80 (1988), 557.
- 100 Encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), 95: AAS 107 (2015), 885.
- 101 Tamže, 129: AAS 107 (2015), 899.
- 102 Porov. Pavol VI., encyklika *Populorum progressio* (26. marca 1967), 15: AAS 59 (1967), 265; Benedikt XVI., encyklika *Caritas in veritate* (29. júna 2009), 16: AAS 101 (2009), 652.
- 103 Porov. encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), 93: AAS 107 (2015), 884 – 885; apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 189 – 190: AAS 105 (2013), 1099 – 1100.
- 104 Konferencia katolíckych biskupov Spojených štátov amerických, *Open wide our Hearts: The enduring Call to Love. A Pastoral Letter against Racism* (november 2018).
- 105 Encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), 51: AAS 107 (2015), 867.
- 106 Porov. Benedikt XVI., encyklika *Caritas in veritate* (29. júna 2009), 6: AAS 101 (2009), 644.
- 107 Ján Pavol II., encyklika *Centesimus annus* (1. mája 1991), 35: AAS 83 (1991), 838.
- 108 Príhovor o nukleárnych zbraniach, Nagasaki – Japonsko (24. novembra 2019): *L'Osservatore Romano*, 25. – 26. novembra 2019, s. 6.
- 109 Porov. Katolíckí biskupi Mexika a Spojených štátov, *pastoračný list Strangers no longer: together on the journey of hope* (január 2003).

- 110 Generálna audiencia (3. apríla 2019): *L'Osservatore Romano*, 4. apríla 2019, s. 8.
- 111 Porov. Posolstvo na 104. svetový deň migrantov a utečencov (14. januára 2018): AAS 109 (2017), 918 – 923).
- 112 Dokument o ľudskom bratstve pre mier a spoluzitie vo svete, Abú Zabí (4. februára 2019): *L'Osservatore Romano*, 4. – 5. februára 2019, s. 7.
- 113 Príhovor diplomatickému zboru akreditovanému pri Svätej stolici (11. januára 2016): AAS 108 (2016), 124.
- 114 Tamže: AAS 108 (2016), 122.
- 115 Posynodálna apoštolská exhortácia *Christus vivit* (25. marca 2019), 93.
- 116 Tamže, 94.
- 117 Príhovor predstaviteľom štátu, Sarajevo – Bosna a Hercegovina (6. júna 2015): *L'Osservatore Romano*, 7. júna 2015, s. 7.
- 118 Latinoamérika. *Conversaciones con Hernán Reyes Alcaide*, ed. Planeta, Buenos Aires 2017, 105.
- 119 Dokument o ľudskom bratstve pre mier a spoluzitie vo svete, Abú Zabí (4. februára 2019): *L'Osservatore Romano*, 4. – 5. februára 2019, s. 7.
- 120 Benedikt XVI., encyklika *Caritas in veritate* (29. júna 2009), 67: AAS 101 (2009), 700.
- 121 Tamže, 60: AAS 101 (2009), 695.
- 122 Tamže, 67: AAS 101 (2009), 700.
- 123 Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj, *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, 447.
- 124 Apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 234: AAS 105 (2013), 1115.
- 125 Apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 235: AAS 105 (2013), 1115
- 126 Tamže.
- 127 Ján Pavol II., Príhovor predstaviteľom sveta argentínskej kultúry, Buenos Aires – Argentína (12. apríla 1987), 4: *L'Osservatore Romano*, 14. apríla 1987, s. 7.
- 128 Porov. id., Príhovor kardinálom (21. decembra 1984), 4: AAS 76 (1984), 506.
- 129 Posynodálna apoštolská exhortácia *Querida Amazonia* (2. februára 2020), 37.
- 130 Georg Simmel, *Brücke und Tür. Essays des Philosophen zur Geschichte, Religion, Kunst und Gesellschaft*, Köhler-Verlag, Stuttgart 1957, s. 6.
- 131 Porov. Jaime Hoyos-Vásquez, S. I., *Lógica de las relaciones sociales. Reflexión ontológica*, in *Revista Universitas Philosophica*, 15. – 16. decembra 1990 – jún 1991, Bogota, 95 – 106.
- 132 Antonio Spadaro, SJ, *Le orme di un pastore. Una conversazione con Papa Francesco*, in Jorge Mario Bergoglio/Papa Francesco, *Nei tuoi occhi è la mia parola. Omelie e discorsi di Buenos Aires 1999 – 2013*, Rizzoli, Milano 2016, XVI; porov. apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 220 – 221: AAS 105 (2013), 1110 – 1111.
- 133 Apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 204: AAS 105 (2013), 1106.
- 134 Porov. tamže: AAS 105 (2013), 1105 – 1106.
- 135 Tamže, 202: AAS 105 (2013), 1105.
- 136 Encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), 128: AAS 107 (2015), 898.
- 137 Príhovor členom diplomatického zboru akreditovaného pri Svätej stolici (12. januára 2015): AAS (107) (2015), 165; porov. Príhovor účastníkom Svetového stretnutia ľudových hnutí (28. októbra 2014): AAS 106 (2014), 851 – 859.
- 138 Čosi podobné možno povedať o biblickej kategórii „Božie kráľovstvo“.
- 139 Paul Ricoeur, *Histoire et vérité*, Ed. du Seuil, Paríž 1967, 122.
- 140 Encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), 129: AAS 107 (2015), 899.
- 141 Benedikt XVI., encyklika *Caritas in veritate* (29. júna 2009), 35: AAS 101 (2009), 670.
- 142 Príhovor účastníkom na Svetovom stretnutí ľudových hnutí (28. októbra 2014): AAS 106 (2014), 858.
- 143 Tamže.
- 144 Príhovor účastníkom na Svetovom stretnutí ľudových hnutí (5. novembra 2016): *L'Osservatore Romano*, 7. – 8. novembra 2016, s. 4 – 5.
- 145 Tamže.
- 146 Tamže.
- 147 Encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), 189: AAS 107 (2015), 922.
- 148 Príhovor Organizácii Spojených národov, New York (25. septembra 2015): AAS 107 (2015), 1037.
- 149 Encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), 175: AAS 107 (2015), 916 – 917.
- 150 Porov. Benedikt XVI., encyklika *Caritas in veritate* (29. júna 2009), 67: AAS 101 (2009), 700 – 701.
- 151 Tamže: AAS 101 (2009), 700.
- 152 Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj, *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, 434.
- 153 Príhovor Organizácii Spojených národov, New York (25. septembra 2015): AAS 107 (2015), 1037. 1041.
- 154 Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj, *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, 437.
- 155 Ján Pavol II., *Posolstvo na 37. svetový deň pokoja 1. januára 2004*, 5: AAS 96 (2004), 117.
- 156 Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj, *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, 439.
- 157 Porov. Sociálna komisia biskupov Francúzska, *Dekl. Réhabiliter la politique* (17. februára 1999).
- 158 Encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), 189: AAS 107 (2015), 922.
- 159 Tamže, 196: AAS 107 (2015), 925.
- 160 Tamže, 197: AAS 107 (2015), 925.
- 161 Tamže, 181: AAS 107 (2015), 919.
- 162 Tamže, 178: AAS 107 (2015), 918.
- 163 Konferencia biskupov Portugalska, *pastoračný list Responsabilidade solidária pelo bem comum* (15. septembra 2003), 20; porov. encyklika *Laudato si'*, 159: AAS 107 (2015), 911.
- 164 Encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), 191: AAS 107 (2015), 923.
- 165 Pius XI., Príhovor Univerzitetnej katolíckej federácii Talianska (18. decembra 1927): *L'Osservatore Romano* (23. decembra 1927), 3.
- 166 Porov. tamže, encyklika *Quadragesimo anno* (15. mája 1931), 88: AAS 23 (1931), 206 – 207.
- 167 Apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 205: AAS 105 (2013), 1106.
- 168 Benedikt XVI., encyklika *Caritas in veritate* (29. júna 2009), 2: AAS 101 (2009), 642.
- 169 Encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), 231: AAS 107 (2015), 937.
- 170 Benedikt XVI., encyklika *Caritas in veritate* (29. júna 2009), 2: AAS 101 (2009), 642.
- 171 Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj, *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, 207.
- 172 Ján Pavol II., encyklika *Redemptor hominis* (4. marca 1979), 15: AAS 71 (1979), 288.
- 173 Porov. Pavol VI., encyklika *Populorum progressio* (26. marca 1967), 44: AAS 59 (1967), 279.
- 174 Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj, *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, 207.
- 175 Benedikt XVI., encyklika *Caritas in veritate* (29. júna 2009), 2: AAS 101 (2009), 642.
- 176 Tamže, 3: AAS 101 (2009), 643.

- 177 Tamže, 4: AAS 101 (2009), 643.
178 Tamže.
179 Tamže, 3: AAS 101 (2009), 643.
180 Tamže: AAS 101 (2009), 642.
181 Katolícka morálna náuka podľa učenia sv. Tomáša Akvinského rozlišuje medzi „spontánnym“ činom a „príkazným“ činom (porov. Summa theologiae, I – II, q. 8 – 17; Marcellino Zalba, SJ, Theologiae moralis summa. Theologia moralis fundamentalis. Tractatus de virtutibus theologicis, ed. BAC, Madrid 1952, zv. 1, 69; Antonio Royo Marín, Teología de la Perfección cristiana, ed. BAC, Madrid 1962, 192 – 196).
182 Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj, Compendium sociálnej náuky Cirkvi, 208.
183 Porov. Ján Pavol II., encyklika Sollicitudo rei socialis (30. decembra 1987), 42: AAS 80 (1988), 572 – 574; id. encyklika Centesimus annus (1. mája 1991), 11: AAS 83 (1991), 806 – 807.
184 Príhovor účastníkom Svetového stretnutia ľudových hnutí (28. októbra 2014): AAS 106 (2014), 852.
185 Príhovor Európskemu parlamentu, Štrasburg (25. novembra 2014): AAS 106 (2014), 999.
186 Príhovor vládnucej triede a diplomatickému zboru, Bangui – Stredoafrická republika (29. novembra 2015): AAS 107 (2015), 1320.
187 Príhovor Organizácii Spojených národov, New York (25. septembra 2015): AAS 107 (2015), 1039.
188 Príhovor účastníkom Svetového stretnutia ľudových hnutí (28. októbra 2014): AAS 106 (2014), 853.
189 Dokument o ľudskom bratstve pre mier a spolupžitie vo svete, Abú Zabí (4. februára 2019): L'Osservatore Romano, 4. – 5. februára 2019, s. 6.
190 René Voillaume, Frère de tous, Ed. du Cerf, Paríž 1968, 12 – 13.
191 Videoposolstvo pre TED2017 vo Vancouveri (26. apríla 2017): L'Osservatore Romano (27. apríla 2017), s. 7.
192 Generálna audiencia (18. februára 2015): L'Osservatore Romano, 19. februára 2015, s. 8.
193 Apoštolská exhortácia Evangelii gaudium (24. novembra 2013), 274: AAS 105 (2013), 1130.
194 Tamže, 279: AAS 105 (2013), 1 132.
195 Posolstvo na 52. svetový deň pokoja 1. januára 2019 (8. decembra 2018) 5: L'Osservatore Romano, 19. decembra 2018, s. 8.
196 Príhovor na stretnutí s vládnuou triedou, Rio de Janeiro – Brazília (27. júla 2013): AAS 105 (2013), 683 – 684.
197 Posynodálna apoštolská exhortácia Querida Amazonia (2. februára 2020), 108.
198 Z filmu Pápež František – muž slova. Nádej je univerzálne posolstvo, od Wima Wendersa (2018).
199 Príhovor na 48. svetový deň spoločenských komunikačných prostriedkov (24. januára 2014): AAS 106 (2014), 113.
200 Konferencia katolíckych biskupov Austrálie, oddelenie sociálnej spravodlivosti, Making it real: genuine human encounter in our digital world (november 2019), 5.
201 Encyklika Laudato si' (24. mája 2015), 123: AAS 107 (2015), 896.
202 Ján Pavol II., encyklika Veritatis splendor (6. augusta 1993), 96: AAS 85 (1993), 1209.
203 Ako kresťania navyše veríme, že Boh darúva svoju milosť, aby sme sa mohli správať ako bratia.
204 Vinicius De Moraes, Samba della benedizione (Samba da Bênção), album Um encontro no Au bon Gourmet, Rio de Janeiro (2. augusta 1962).
205 Apoštolská exhortácia Evangelii gaudium (24. novembra 2013), 237: AAS 105 (2013), 1116.
206 Tamže, 236: AAS 105 (2013), 1115.
207 Porov. tamže, 218: AAS 105 (2013), 1110.
208 Posynodálna apoštolská exhortácia Amoris laetitia (19. marca 2016), 100: AAS 108 (2016), 351.
209 Posolstvo na 53. svetový deň pokoja 1. januára 2020 (8. decembra 2019), 2: L'Osservatore Romano, 13. decembra 2019, s. 8.
210 Konferencia biskupov Konga, Message au Peuple de Dieu et aux femmes et aux hommes de bonne volonté (9. mája 2018).
211 Príhovor na veľkom stretnutí modlitby za národné zmierenie, Villavicencio – Kolumbia (8. septembra 2017): AAS 109 (2017), 1063 – 1064. 1066.
212 Posolstvo na 53. svetový deň pokoja 1. januára 2020 (8. decembra 2019), 3: L'Osservatore Romano, 13. decembra 2019, s. 8.
213 Konferencia biskupov Južnej Afriky, Pastoral letter on christian hope in the current crisis (máj 1986).
214 Konferencia katolíckych biskupov Kórey, Appeal of the Catholic Church in Korea for Peace on the Korean Peninsula (15. augusta 2017).
215 Príhovor občianskej spoločnosti, Quito – Ekvádor (7. júla 2015): L'Osservatore Romano, 9. júla 2015, s. 9.
216 Príhovor na medzináboženskom stretnutí s mladými, Maputo – Mozambik (5. septembra 2019): L'Osservatore Romano, 6. septembra 2019, s. 7.
217 Homília pri svätej omši, Cartagena de Indias – Kolumbia (10. septembra 2017): AAS 109 (2017), 1086.
218 Príhovor predstaviteľom štátu, diplomatickému zboru a predstaviteľom občianskej spoločnosti, Bogota – Kolumbia (7. septembra 2017): AAS 109 (2017), 1029.
219 Konferencia biskupov Kolumbie, Por el bien de Colombia: diálogo, reconciliación y desarrollo integral (26. novembra 2019), 4.
220 Príhovor štátnym predstaviteľom, občianskej spoločnosti a diplomatickému zboru, Maputo – Mozambik (5. septembra 2019): L'Osservatore Romano, 6. septembra 2019, s. 6.
221 Piata generálna konferencia episkopátu Latinskej Ameriky a Karibiku, Dokument z Aparecidy (29. júna 2007), 398.
222 Apoštolská exhortácia Evangelii gaudium (24. novembra 2013), 59: AAS 105 (2013), 1044.
223 Encyklika Centesimus annus (1. mája 1991), 14: AAS 83 (1991), 810.
224 Homília pri svätej omši za rozvoj národov, Maputo – Mozambik (6. septembra 2019): L'Osservatore Romano, 7. septembra 2019, s. 8.
225 Príhovor na uvítacej slávnosti, Kolombo – Srí Lanka (13. januára 2015): L'Osservatore Romano, 14. januára 2015, s. 7.
226 Príhovor deťom centra Betánia a zástupcom klientov iných charitatívnych centier Albánska, Tirana – Albánsko (21. septembra 2014): Insegnamenti, II, 2 (2014), 288.
227 Videoposolstvo pre TED2017 vo Vancouveri (26. apríla 2017): L'Osservatore Romano (27. apríla 2017), s. 7.
228 Pius XI., encyklika Quadragesimo anno (15. mája 1931), 114: AAS 23 (1931), 213.
229 Apoštolská exhortácia Evangelii gaudium (24. novembra 2013), 228: AAS 105 (2013), 1 113.
230 Príhovor predstaviteľom štátu, občianskej spoločnosti a diplomatickému zboru, Riga – Lotyšsko (24. septembra 2018): L'Osservatore Romano, 24. – 25. septembra 2018, s. 7.
231 Príhovor na uvítacej slávnosti, Tel Aviv – Izrael (25. mája 2014): Insegnamenti, II, 1 (2014), 604.
232 Príhovor pri pamätníku Jad Vašem, Jeruzalem (26. mája 2014): AAS 106 (2014), 228.
233 Príhovor pri pamätníku mieru, Hirošima – Japonsko (24. novembra 2019): L'Osservatore Romano, 25. – 26. novembra 2019, s. 8.
234 Posolstvo na 53. svetový deň mieru 1. januára 2020 (8. decembra 2019), 2: L'Osservatore Romano, 13. decembra 2019, s. 8.
235 Konferencia biskupov Chorvátska, Letter on the Fiftieth Anniversary of the End of the Second World War (1. mája 1995).
236 Homília pri svätej omši, Ammán – Jordánsko (24. mája 2014): Insegnamenti, II, 1 (2014), 593.
237 Posolstvo na 53. svetový deň pokoja 1. januára 2020 (8. decembra 2019), 1: L'Osservatore Romano, 13. decembra 2019, s. 8.
238 Posolstvo Organizácii Spojených národov, New York (25. septembra 2015): AAS 107 (2015), 1 041 – 1 042.
239 Č. 2 309.
240 Tamže.

- 241 Encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), 104: AAS 107 (2015), 888.
- 242 Aj svätý Augustín, ktorý rozpracoval myšlienku o „spravodlivej vojne“, ktorú už dnes neobhajujeme, povedal, že „privodiť smrť vojne prostredníctvom slova a dosiahnuť, získať mier pokojom, a nie vojnou, je väčšia sláva než privodiť ju ľuďom mečom“ (Epistula 229, 2: PL 33, 1020).
- 243 Encyklika *Pacem in terris* (11. apríla 1963), 43: AAS 55 (1963), 291.
- 244 Príhovor Konferencii OSN pre rokovanie o právne záväznom nástroji na zákaz nukleárných zbraní (28. marca 2017): AAS 109 (2017), 394 – 396.
- 245 Porov. Pavol VI., encyklika *Populorum progressio* (26. marca 1967), 51: AAS 59 (1967), 282.
- 246 Porov. encyklika *Evangelium vitae* (25. marca 1995), 56: AAS 87 (1995), 463 – 464.
- 247 Príhovor pri príležitosti 25. výročia Katechizmu Katolíckej cirkvi (11. októbra 2017): AAS 109 (2017), 1 196.
- 248 Porov. Kongregácia pre náuku viery, List biskupom ohľadom novej úpravy bodu 2267 Katechizmu Katolíckej cirkvi – o treste smrti (1. augusta 2018): *L'Osservatore Romano*, 3. augusta 2018, s. 8.
- 249 Príhovor delegácii Medzinárodnej asociácie práva (23. októbra 2014): AAS 106 (2014), 840.
- 250 Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj, *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, 402.
- 251 Ján Pavol II., Príhovor Národnej asociácii magistrátov (31. marca 2000), 4: AAS 92 (2000), 633.
- 252 *Divinae Institutiones VI*, 20, 17: PL 6, 708.
- 253 Epistula 97 (responsa ad consulta bulgarorum), 25: PL 119, 991.
- 254 Epistula ad Marcellinum, 133, 1.2: PL 33, 509.
- 255 Príhovor delegácii Medzinárodnej asociácie penálneho práva (23. októbra 2014): AAS 106 (2014), 840 – 841.
- 256 Tamže: AAS 106 (2014), 842.
- 257 Tamže.
- 258 Ján Pavol II., encyklika *Evangelium vitae* (25. marca 1995), 9: AAS 87 (1995), 411.
- 259 Konferencia katolíckych biskupov Indie, *Response of the Church in India to the present day challenges* (9. marca 2016).
- 260 Homília pri svätej omši v Dome sv. Marty (17. mája 2020).
- 261 Benedikt XVI., encyklika *Caritas in veritate* (29. júna 2009), 19: AAS 101 (2009), 655.
- 262 Ján Pavol II., encyklika *Centesimus annus* (1. mája 1991), 44: AAS 83 (1991), 849.
- 263 Príhovor vedúcim predstaviteľom iných náboženstiev a iných kresťanských denominácií, Tirana – Albánsko (21. septembra 2014): *Insegnamenti*, II, 2 (2014), 277.
- 264 Dokument o ľudskom bratstve pre mier a spoluprácu vo svete, Abú Zabí (4. februára 2019), *L'Osservatore Romano*, 4. – 5. februára 2019, s. 6.
- 265 Apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), 256: AAS 105 (2013), 1123.
- 266 Benedikt XVI., encyklika *Deus caritas est* (25. decembra 2005), 28: AAS 98 (2006), 240.
- 267 „Ľudská bytosť je politický živočích“ (Aristoteles, *Politica*, 1253a 1 – 3).
- 268 Benedikt XVI., encyklika *Caritas in veritate* (29. júna 2009), 11: AAS 101 (2009), 648.
- 269 Príhovor katolíckemu spoločenstvu, Rakovski – Bulharsko (6. mája 2019): *L'Osservatore Romano*, 8. mája 2019, s. 9.
- 270 Homília pri svätej omši, Santiago di Cuba (22. septembra 2015): AAS 107 (2015), 1005.
- 271 Druhý vatikánsky koncil, deklarácia *Nostra aetate*, 2.
- 272 Príhovor na ekumenickom stretnutí, Riga – Lotyšsko (24. septembra 2018): *L'Osservatore Romano*, 24. – 25. septembra 2018, s. 8.
- 273 *Lectio divina* na Pápežskej Lateránskej univerzite (26. marca 2019): *L'Osservatore Romano*, 27. marca 2019, s. 10.
- 274 Pavol VI., encyklika *Ecclesiam suam* (6. augusta 1964), 101: AAS 56 (1964), 650.
- 275 Príhovor palestínskym štátnym predstaviteľom, Betlehem – Palestína (25. mája 2014): *Insegnamenti*, II, 1 (2014), 597.
- 276 *Enarrationes in Psalmos*, 130, 6: PL 37, 1 707.
- 277 Spoločná deklarácia Svätého Otca Františka a ekumenického patriarchu Bartolomeja I., Jeruzalem (25. mája 2014), 5: *L'Osservatore Romano*, 26. – 27. mája 2014, s. 6.
- 278 Z filmu *Pápež František – muž slova. Nádej je univerzálne poslanstvo*, od Wima Wendersa (2018).
- 279 Posynodálna apoštolská exhortácia *Querida Amazonia* (2. februára 2020), 106.
- 280 Homília pri svätej omši, Kolombo – Srí Lanka (14. januára 2015): AAS 107 (2015), 139.
- 281 Dokument o ľudskom bratstve pre mier a spoluprácu vo svete, Abú Zabí (4. februára 2019): *L'Osservatore Romano*, 4. – 5. februára 2019, s. 7.
- 282 Príhovor štátnym predstaviteľom, Sarajevo – Bosna a Hercegovina (6. júna 2015): *L'Osservatore Romano*, 7. júna 2015, s. 7.
- 283 Príhovor účastníkom Medzinárodného stretnutia za mier podporovaného Komunitou sv. Egídia (30. septembra 2013): *Insegnamenti*, I, 2 (2013), 301 – 302.
- 284 Dokument o ľudskom bratstve pre mier a spoluprácu vo svete, Abú Zabí (4. februára 2019): *L'Osservatore Romano*, 4. – 5. februára 2019, s. 6.
- 285 Tamže.
- 286 Porov. B. Charles de Foucauld, *Meditazione sul Padre nostro* (23. januára 1897): *Opere spirituali*, ed. Paoline, Roma 1983, 555 – 562.
- 287 Cit., *Lettera a Henry de Castries* (29. novembra 1901): cit., *Solo con Dio in compagnia dei fratelli*, zostavil E. Bolis, ed. Paoline, Milano 2002, 254.
- 288 Cit., *Lettera a Madame de Bondy* (7. januára 1902): cit. in P. Sourisseau, *Charles de Foucauld 1858 – 1916. Biografia*, trad. a cura delle Discepole del Vangelo e A. Mandonico, Effatà, Cantalupa (TO), 359. Tak ho nazýval aj sv. Pavol VI., vyzdvihujúci jeho úsilie: encyklika *Populorum progressio* (26. marca 1967), 12: AAS 59 (1967), 263.

*Z talianskeho originálu Fratelli tutti del Santo Padre Francesco sulla fraternità e l'amicizia sociale, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2020, preložil Martin Kramara
Lektoroval Ivan Šulík*